

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies

ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ผู้เขียน

รัตน์พล ชื่นคำ

วรรณพร พงษ์เพ็ง

ศรันยา เสี่ยงอารมณ

ธรรศ ศิริรัตนบัลล์

ภูเดช แสนสา

วารสารไทยศึกษา

Journal of Thai Studies

ISSN 1686 - 7459

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารประชาธิปไตย - ราไพพรรณี ชั้น ๙

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๔๙๓-๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

<http://www.thaistudies.chula.ac.th>

E-mail: thstudies@chula.ac.th

ท่านที่สนใจวารสารไทยศึกษา

ติดต่อสั่งซื้อได้ที่

ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

ศาลาพระเกษีย โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๗๐๐๐ - ๓ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๑

สยามสแควร์ โทร. ๐ ๒๒๑๘ ๙๘๘๘ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๙๔๙๕

มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก โทร. ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๒ - ๕ โทรสาร ๐ ๕๕๒๖ ๐๑๖๕

มทส (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี) นครราชสีมา โทร. ๐ ๔๔๒๑ ๖๑๓๑

ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

วารสารไทยศึกษา
Journal of Thai Studies
ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘
ISSN 1686 - 7459

เจ้าของ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการ :

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปราณี กุลละวณิชย์

คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมนานเหมินทร์

ราชบัณฑิต สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสถาน

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปิยนาด บุนนาค

ภาควิชาอักษรศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส ปี ๒๕๕๔ ผู้อำนวยการศูนย์ไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญประจำฉบับ :

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมนานเหมินทร์

ราชบัณฑิต สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสถาน

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง

เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ปี ๒๕๕๔ ผู้อำนวยการศูนย์ไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต

๑.๑) ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑.๒) ภาควิชาอักษรศาสตร์ สำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์ ราชบัณฑิตยสถาน

รองศาสตราจารย์นันทอนัย ประสานนาม

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอน

รองศาสตราจารย์ประจำ สาขาวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. อรพินท์ พานทอง

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานีรัตน์ จิตตะศรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.वलันต์ ปัญญาแก้ว

๑.๑) หัวหน้าศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑.๒) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โสมภานี ศรีสุวรรณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาทิตย์ ทองทักษ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาวิศวกรรมคอมพิวเตอร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ออกแบบปกและรูปเล่ม :

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

ฝ่ายจัดการวารสาร :

ดร. รัชนิกร รัชตกรตระกูล

รุ่งอรุณ กุลธำรง

วาสนา ชันชนะ

กำหนดออก :

ปีละ ๒ ฉบับ

ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม

ค่าอภิกรับสมาชิก :

สมาชิกปีละ ๑๖๐ บาท

ขายปลีกฉบับละ ๑๐๐ บาท

ผู้ตรวจสอบภาษา (อังกฤษ) :

Frederick B. Goss

พิมพ์ที่ :

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฤทธิรงค์ จิวากานนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปะการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ ดร. เปรม สวนสมุทร

อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารไทยศึกษา เป็นวารสารวิจัยราย ๖ เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยเกี่ยวกับไทย - ไทยศึกษา ในลักษณะสหวิทยาการเพื่อสร้างพลวัตและเป็นเลิศแห่งองค์ความรู้ไทย - ไทยศึกษา และเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการด้านไทย - ไทยศึกษา ทุกบทความที่ตีพิมพ์ได้รับ การพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เนื้อหาและข้อคิดเห็นในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนไม่ถือเป็น ความรับผิดชอบของคณะบรรณาธิการ

ติดต่อสมัครสมาชิกวารสารหรือส่งบทความวิจัยลงตีพิมพ์ได้ที่ :

สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราโพพรณ์ ชั้น ๕ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ โทร. ๐๒-๒๑๘-๗๔๙๓ - ๕

ศูนย์ข้อมูลไทยศึกษา โทร. ๐๒-๒๑๘ - ๗๔๑๐ โทรสาร. ๐๒-๒๕๕ - ๕๑๖๐

E - mail : thstudies@chula.ac.th, chula.its.journal@gmail.com

เว็บไซต์ : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

Journal of Thai Studies

Vol. 11 No. 2 July – December 2015

ISSN 1686-7459

Published by : Institute of Thai Studies Chulalongkorn University

Editors :

Prof. Dr. Pranee Kullavanich
Prof. Dr. Prakong Nimmanahaeminda
Prof. Dr. Piyanart Bunnag
Prof. Dr. Siraporn Nathalang
Assoc. Prof. Dr. Suchitra Chongstitvatana

Profession Advisory Committee :

Prof. Dr. Prakong Nimmanahaeminda
Prof. Dr. Siraporn Nathalang
Prof. Dr. Chonlada Ruengruklikit
Assoc. Prof. Natthanai Prasannam
Assoc. Prof. Dr. Sauvanit Vingvorn
Assoc. Prof. Dr. Orapin Panthong
Assit. Prof. Dr. Thaneerat Jatuthasri
Assit. Prof. Dr. Wasan Panyagaew
Assit. Prof. Sompanee Srisuwan
Asst. Prof. Dr. Arthit Thongtak
Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon
Dr. Pram Sounsamut

Cover designed and Art work :

Asst. Prof. Ritirong Jiwakanon

Journal Administrator :

Dr. Ratchaneekorn Ratchatakorntarakoon
Rungaroon Kulthamrong
Wassana Khunchana

Finance :

Chantip Champatipngam

Issue Date :

Two issues per year
issue 1 January – June
issue 2 July – December

Subscription Rate :

Member : 160 Baht a Year
Retail : 100 Baht per issue

Language Expert :

Frederick B. Goss.

Publisher :

Chulalongkorn University Printing House, Bangkok, Thailand

The Journal of Thai Studies is a biannual publication with the objective of disseminating research regarding Thai-Tai studies. Working within an interdisciplinary environment in order to foster dynamism and excellence in the field of Thai-Tai studies, the Journal of Thai Studies serves as a platform to exchange ideas among Thai-Tai studies scholars. Every article that is printed in the journal is given peer review by expert scholars. The subject matter and opinions expressed in the articles are those of the authors and do not necessarily represent the views or policies of the Institute of Thai Studies.

To subscribe to the Journal of Thai Studies or to request a copy of any of the journals, please contact: Institute of Thai Studies, 9th Floor, Prajadhipok – Rambhai Barni Building, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok, 10330, 02 - 218- 7493 - 5:

Thai Studies Information Center 02-218-7410; Fax: 02-255-5160

E - mail : thstudies@chula.ac.th , chula.its.journal@gmail.com

website : <http://www.thaistudies.chula.ac.th>

สารบัญ

หน้า

- ★ บทบรรณาธิการ
    สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
- ★ ละครลิง: จากมหรสพพื้นบ้านสู่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ..... ๑
    รัตน์พล ชื่นคำ
    Monkey Show: From Folk Performance to National Intangible
    Cultural Heritage
    Rattanaphon Chuenka
- ★ มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในสารคดีท่องเที่ยวกรุงเทพฯ..... ๓๕
    ยุคแรกของไทย
    วรรณพร พงษ์เพ็ง
    The Concept of “Civilization” in the early Bangkok tourist guide
    of Thailand
    Vannaporn Phongpheng
- ★ การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนา..... ๖๓
    ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืน
    ให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า
    จังหวัดฉะเชิงเทรา
    ศรัณยา เสี่ยงอารมณ
    Industrial design for community in support of local product
    development through a community-driven participatory approach
    for sustainability: The case study of Sugar Village, Pak Nam,
    Bang Khla, Chachoengsao Province
    Saranya Siangarom

- ★ ปอยส่างลอง : สัญลักษณ์และความหมายทางสังคมของชาวไทใหญ่..... ๘๗

ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชรยศ ศรีรัตนบัลล์

The social meanings of the Poysanglong Ceremony of the Tai Yai
people in Maehongson Province

That Sriratanaban

- ★ ตัวตนของเมืองในล้านนา..... ๑๑๓

ภูเดช แสนสา

City Identity of Lanna Kingdom

Phoodeit Saensa

บทบรรณาธิการ

วารสารไทยศึกษานับนี้ขอแนะนำเสนอเนื้อหาสาระที่เรียกว่าเป็นปกิณกะ คือ มีความคละเคล้ากันไปในหลากหลายประเด็นทั้งเรื่องราวของละครลิงซึ่งเป็นมหรสพพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่มีลิงเป็นผู้แสดงละคร ประเพณีการบวชของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่แสดงสัญลักษณ์และความหมายทางสังคม ความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองในล้านนาที่บ่งบอกความเป็นตัวตนและเป็นเสน่ห์ที่ยังโดดเด่นจนปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของชาวบ้านหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมให้ความสนใจในขณะนี้

สุดท้ายนี้คณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่าท่านผู้อ่านจะได้สาระประโยชน์และขอขอบพระคุณคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิ เครือข่ายสมาชิกที่ติดตามอ่านวารสารไทยศึกษา ของสถาบันไทยศึกษามาโดยตลอด

วารสารไทยศึกษา เปิดรับบทความวิชาการตลอดทั้งปี ท่านที่สนใจสามารถส่งบทความลงตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษาให้บรรณาธิการพิจารณาได้ตลอดทั้งปี

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ละครลิง: จากมหรสพพื้นบ้าน สู่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ^๑

รัตนพล ชื่นคำ^๒

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย ตลอดจนรวบรวมบันทึกองค์ความรู้ วิเคราะห์การสืบทอดและบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ซึ่งเป็นคณะละครลิงเพียงคณะเดียวที่ยังคงจัดแสดงอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้คณะศิษย์พระกาฬ เกิดความภาคภูมิใจและเกิดจิตสำนึกในการปกป้องคุ้มครององค์ความรู้ “ละครลิง” ของตน ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ผ่านการค้นคว้าเอกสาร บันทึกการแสดง การลงพื้นที่สัมภาษณ์ชุมชน การแสดงที่จังหวัดนครสวรรค์ ราชบุรี และกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยนี้ยังได้ดำเนินการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งเป็น ๑) การให้ความยินยอมจากคณะศิษย์พระกาฬในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลการแสดง ๒) การบันทึกภาพเคลื่อนไหวการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ๓) การจัดทำแบบสอบถามข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ๔) การจัดโครงการรับฟังข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ๕) การจัดโครงการสัมมนาวิชาการ “ละครลิง”: มหรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และ ๖) การจัดโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง

---

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “โครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗ โดยมีศาสตราจารย์สุกัญญา สัจฉาญา เป็นที่ปรึกษาโครงการ.

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ละครลิงในประเทศไทยประกอบด้วย องค์ความรู้ของละครลิงคณะวัฒนาพานร คณะลิงไทยมั่นคง คณะดำรงศิลป์พานร และ คณะศิษย์พระกาฬ ปัจจุบันเหลือละครลิงคณะศิษย์พระกาฬเพียงคณะเดียวที่ยังคงจัดแสดงอยู่ และมีการสืบทอด องค์ความรู้ให้แก่สมาชิกในสายตระกูล โดยผู้ที่มีองค์ความรู้ ละครลิงมากที่สุด คือนายปัญญา กัณรอบรู้ และผู้สืบทอดองค์ความรู้ละครลิง ได้แก่ นายวัชระ กัณรอบรู้ นางวัชรี กัณรอบรู้ และนายประกิจ กัณรอบรู้

สภาพปัจจุบันของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬได้รับความนิยม น้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต แต่ยังคงมีบทบาทในด้านการศึกษาให้ความบันเทิงและด้านพิธีกรรม การแก้บน ผลการวิจัยยังพบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อองค์ความรู้ละครลิงในปัจจุบันมี ๓ ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ด้านผู้สืบทอด และด้านสภาพการแสดง

Monkey Show: From Folk Performance To National Intangible Cultural Heritage^๑

Rattanaphon Chuenka^๒

Abstract

This research aims to collect all available knowledge about the Monkey Show in Thailand, as well as analyze the role and sustainability of this art as part of Thailand's Intangible Cultural Heritage. The work focuses on the troupe "Sisphrakarn", the only existing Monkey Show troupe, in order to collect all available knowledge and help create a sense of pride and ownership among the people of Thailand and boost moral support to the troupe who plays an important role in supporting and sustaining the knowledge of the Monkey Show act. This study analyzes and traces the background and literary reviews of the history of Monkey act Show in the areas where this show has been active, such as in Nakornsawan, Rachaburi, and Bangkok.

This research is conducted through community participation: by 1) obtaining permission from the owner of the show to gather information and conduct public interviews, 2) receiving permission to film the show, and 3) collecting social opinions through the use of public questionnaires

---

^๑ This article is a part of the author's research entitled, "Inventorying of Intangible Cultural Heritage (Monkey Show)". The research was partially funded by Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture. The research was advised by Professor Sukanya Sujachaya.

^๒ Lecturer of Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

to entitle the show as Thailand's Intangible Cultural Heritage. Moreover, during this project we have had the opportunity to organize a public hearing on the subject of "Monkey Show as Thailand's Intangible Cultural Heritage" and a seminar, "Monkey Show: Folk performance and its submission as Thailand's Intangible Cultural Heritage." Lastly, the project also gives "Sisphrakarn" the opportunity to review and reestablish their knowledge about the performance by giving full support to the researcher.

The research has found there have been the different troupes of Monkey Shows in Thailand: Wattana Vanorn Troupe, Thaimankong Troupe, Damrong Silpa Vanorn Troupe and Sisphrakarn Troupe. However only is still Sisphrakarn running their show and passing knowledge among family members such as, Mr.Panya Kanrobru, and his heir and successors, Mr.Vatchara Kanrobru, Ms.Vatcharee Kanrobru and Mr.Prakit Kanrobru.

The current situation of the Monkey Show is in crisis. Sisphrakarn Troupe's popularity has been significantly lessened compared to that of the past. The role of Monkey Show today presented themselves as 1) a form of entertainment and 2) as a present to fulfill one's vow to the gods. The research has found that there are 3 factors to threaten with knowledge of Monkey Show: transmitter, successor and state of showing.

บทนำ

ลิง เป็นสัตว์โบราณและมีความใกล้ชิดกับวิถีชีวิตมนุษย์มาตั้งแต่อดีต จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์มีการขุดพบชิ้นส่วนวัตถุโลหะรูปหน้าลิงเจาะรูไว้ร้อยสายใช้คล้องคอ ที่บริเวณเขาหลวง บ้านวังหาด อำเภอ บ้านด่านลายน้อย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งคาดคะเนว่าเป็นเครื่องรางอย่างหนึ่ง และยังพบวัตถุรูปคนจูงลิงตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอีกจำนวนมากที่เมืองโบราณจันเสนและในบริเวณขอบข่ายของวัฒนธรรมสุโขทัยบางแห่ง ซึ่งได้มีการสันนิษฐานว่ารูปปั้นดังกล่าวเป็นวัตถุทางความเชื่อเช่นเดียวกัน^๔

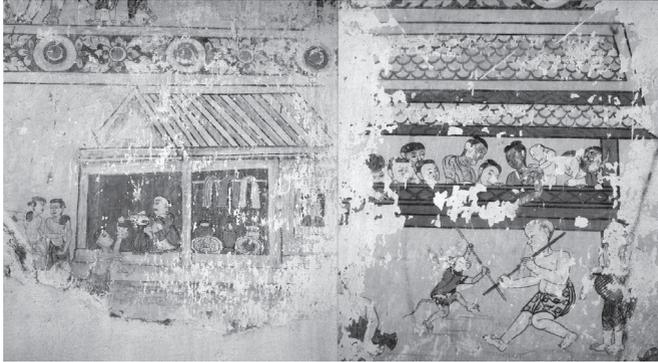
นอกจากนั้น ลิงกับมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกันในด้านวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ได้มีการตั้งชื่อสถานที่ สิ่งของ ตลอดจนสำนวนและสุภาษิตที่เกี่ยวกับลิง เช่น คนเป็นลิง ทำลิงทำค่าง ยืนแก้วให้วานร ยักษ์ลักมาลิงพาไป ฤาษีเลี้ยงลิง ลิงตกต้นไม้ ลิงโลด ลิงหลอกเจ้า เชือดไก่ให้ลิงดู ออกลูกเป็นลิง ฯลฯ และยังปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับลิงในตำนาน นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนวรรณคดีหลายเรื่อง ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน เป็นอย่างดีเช่น หนุมาน ในรามเกียรติ์ หังเจีย ในไซอิ๋ว เป็นต้น

---

^๔ จรัสศรี จิรภาส, **หังเจีย (ฉีเทียนต้าเส็ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า**, กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๗: ๔-๕.

ภาพที่ ๑ ลิงในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามประชุมพล
ที่มา: หนังสือรามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ

ภาพที่ ๒ การแสดงฟีกลิง ในภาพเป็นการประลองอาวุธระหว่างคนกับลิง มีผู้ชมอยู่
ด้านหลัง

ที่มา: ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างลึงกับมนุษย์นี้เองได้พัฒนามาจนเกิดเป็นการแสดง เช่นการแสดงลึงเก็บมะพร้าว ที่วิทยาลัยฝึกหัดเพื่อการเกษตร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ของครูสมพร แซ่ไคว้ ที่ฝึกหัดลึงให้สามารถปีนต้นมะพร้าวและเก็บลูกมะพร้าวได้ ตลอดจนการแสดงละครลึง

ละครลึง เป็นการแสดงประเภทหนึ่งของละครสัตว์ ได้รับความนิยมนมากในอดีต เป็นมหรสพพื้นบ้านที่คนไทยรู้จักกันดี ดังปรากฏชื่อดารานักแสดงละครลึงขวัญใจคนไทยอย่าง “ประกิต” ลึงนักแสดงจากคณะ ศิษย์พระกาฬ “ลึงจ๊อบ” ดาราจากสวนสัตว์เขาดิน กรุงเทพฯ ลึงส่วนใหญ่ที่นำมาแสดงมักเป็นลึงกึ่ง ลึงbud หรือลึงเสน เพราะเป็นลึงที่ฉลาดและเชื่อฟังคำสั่งง่าย ในการแสดงละครลึง นายโรงจะมานั่งอยู่มุมเวทีแล้วบังคับให้ลึงร้ายร่าออกท่าทางไปตามที่ฝึก โดยนายโรงเป็นคนพากย์เรื่องราว ร้องส่งให้ปีปาทย์รับและให้จังหวะเป็นช่วงๆ สำหรับเนื้อเรื่องที่ใช้แสดงนั้นในอดีตนิยมเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ เช่น จันทโครพ พระอภัยมณี ไกรทอง แก้วหน้าม้า พระรถเมรี ฯลฯ มักแสดงตอนลาพระอาจารย์กลับบ้านเมือง นอกจากนั้นยังมี ชุดการแสดงเบ็ดเตล็ด เช่น ชุดหัดทหาร ชุดขี่ม้า ชุดยิงปืน ชุดพม่าร่าขวาน ชุดกายกรรม เป็นต้น ปัจจุบันได้มีการนำเรื่องละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ร่วมสมัยมาแสดงเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มสีสันและความสนุกสนานให้แก่ผู้ชม

มูลเหตุที่ลึงเป็นดารานักแสดงที่สามารถสร้างความประทับใจและทำให้ผู้คนทั่วไปชื่นชมหลงใหลได้อาจเป็นเพราะการที่ลึงมีลักษณะหน้าตาและการเคลื่อนไหวคล้ายกับมนุษย์มาก พอแสดงท่าทางต่างๆ เลียนแบบมนุษย์ ทำให้มนุษย์รู้สึกเอ็นดูและเกิดความตกลงขบขัน

น่าสนใจว่าวิธีการฝึกหัดของคนไทยนั้นยึดหลักความเมตตากรุณา ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างลึงกับผู้ฝึกจึงสนิทแนบแน่นเสมือนว่าลึงเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ไม่ปรากฏว่าผู้ฝึกใช้วิธีการฝึกหัดด้วยการทรมานแต่อย่างใด อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงละครลึงทั้งหมดล้วนเป็นอุปกรณ์ที่ทำขึ้นเพื่อใช้เฉพาะสำหรับการแสดง และผู้ฝึกจะแจ้งให้ผู้ชมทราบทุกครั้งภายหลังเสร็จสิ้นการแสดงเพื่อยืนยันว่าลึง ทุกตัวได้รับการเลี้ยงดูและฝึกฝนโดยคำนึงถึงความปลอดภัยมากที่สุด

จากการสำรวจและเก็บข้อมูลพบว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีละครลิงเหลืออยู่เพียงคณะเดียว คือ “คณะศิษย์พระกาฬ” ที่เจ้าของคณะยังคงต่อลมหายใจให้กับศิลปะการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้อยู่

ภาพที่ ๓ บรรยากาศการแสดงละครลิงคณะศิษย์พระกาฬในอดีต
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

ความสำคัญของละครลิงในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ คือ การเป็นมรดกพื้นบ้านของไทยที่คิดค้น สร้างสรรค์ และถ่ายทอดด้วยภูมิปัญญาของคนไทย แสดงออกถึงอุปนิสัยของคนไทยที่ชอบความสนุกสนานและผูกพันกับสัตว์เลี้ยงอย่างลิงจนสามารถฝึกฝนให้เกิดเป็นการแสดงได้ ละครลิงจึงถือเป็นศิลปะการแสดงที่เกิดจากการ สังสม ตกผลึก และถ่ายทอดองค์ความรู้ในคณะ (ครอบครัว) จากรุ่นสู่รุ่น และสะท้อนอัตลักษณ์ของการแสดงพื้นบ้านไทยได้อีกทางหนึ่งด้วย

ปัจจุบันละครลิงมีพื้นที่การแสดงน้อยลง เพราะไม่ได้รับความนิยมนิยมในอดีต องค์ความรู้ “ละครลิง” จึงอยู่ในภาวะวิกฤตเสี่ยงต่อการสูญหาย ประกอบกับเจ้าขององค์ความรู้ คือ นายปัญญา กัณโอบรู้ เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ เป็นผู้สูงอายุและมีสุขภาพไม่แข็งแรง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล องค์ความรู้ดังกล่าวไว้ไม่ให้สูญหาย ประกอบกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนี้ยังมีชีวิตและมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ประโยชน์ในรูปแบบการแสดงพื้นบ้านที่เป็นหนึ่งเดียวของประเทศอีกด้วย

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับละครลิง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่ามีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงละครลิง ดังนี้

๑) “ตำนานละครลิง” ใน **มหรสพพื้นบ้าน** ของสันติภพ เจนกระบวนหัด หรือเจนภพ จบกระบวนวรรณ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ กล่าวถึงคณะละครลิงวัฒนา วานร โดยเก็บข้อมูลจากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในสมัยนั้น ประกอบด้วยข้อมูล ประวัติและพัฒนาการการแสดง องค์กรประกอบการแสดง สภาพการแสดงละครลิง คณะวัฒนาวานรในสมัยนั้น ตลอดจนบทบาทแสดงที่ยังพอจำได้จำนวน ๑ บท

๒) “ละครลิง ชีวิตป่าสู่โลกมาया” ใน **สารคดี** ของสุตารา สุจฉายา ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์คณะละครลิงดำรงศิลป์วานรของ นายอำนวย บุญเสนอ และคณะศิษย์พระกาฬของนายเกษมและนายปัญญา ว่างสกุล บทความดังกล่าวได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการฝึกหัดลิง สภาพการแสดง ละครลิงในงานวัดที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ความรุ่งเรืองและความร่วงโรยของ มหรสพประเภทนี้ ตลอดจนองค์กรประกอบการแสดง ทั้งดนตรี บท และอุปกรณ์ประกอบการแสดง ที่สำคัญคือมีภาพถ่ายเก่าการแสดงละครลิงเมื่อครั้งยังจัดแสดงแบบโบราณ คือใช้ฉากและการรำ (ของลิง) แบบการแสดงลิเก

๓) “ลิงวณิก” ใน **สารคดี** ของสุตารา สุจฉายา ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๘ เป็นการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์นายบุญ ศรีไพร ชาวกาฬสินธุ์ ที่มาเล่นละครลิงวณิก ริมคลองมหานาค กรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นวิถีการดำรงชีวิตจากการฝึกหัดลิงเพื่อ แลกเงินและข้าวปลาอาหาร

๔) “ละครลิง” ใน **สนุกกับงานวัด** ของทวี วัตงาม ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๗ กล่าวถึงคณะละครลิงดำรงศิลป์วานร ประวัติการสืบทอด องค์กรความรู้ ซึ่งสัมพันธ์ กับบันทึกการแสดง เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งทวี วัตงาม ได้เชิญนายอำนวย บุญเสนอ เจ้าของคณะดำรงศิลป์วานรนำละครลิงมาจัดแสดงที่ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ บทความดังกล่าวได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการฝึกหัดลิง ตลอดจนรูปแบบการแสดง ไว้พอสังเขป

๕) “ตำราศีลปาวานร” สายป่านสุดท้าย “ปริตาวานรละครลิง” ใน **ศิลปวัฒนธรรม** ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๑ ไม่ทราบชื่อผู้เขียน เป็นข้อมูลสัมภาษณ์นายอำเภอบุญเสนอ เจ้าของละครลิงคณะตำราศีลปาวานร กล่าวถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะการแสดง เนื้อเรื่องที่นำมาแสดง ตลอดจนสภาพการแสดงในสมัยนั้น ที่สำคัญคือมีการระบุงสาเหตุที่ทำให้ไม่มีการสืบทอดองค์ความรู้ละครลิงต่อจากนายอำเภอบุญเสนอ กล่าวว่าเนื่องจากลูกทุกคนไม่มีใครสนใจอาชีพนี้และไม่มีผู้มาฝากตัวเป็นลูกศิษย์เพื่อขอรับวิชาด้วย

๖) “ละครลิง” ใน **วารสารไทย** ของปัญญา นิตยสุวรรณ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ บทความนี้ได้มีการอ้างอิงข้อมูลจากบทความเรื่อง “ตำนานละครลิง” ใน **มหรสพพื้นบ้าน** ของเจนภพ จบกระบวนวรรณ และข้อมูลจากบทความเรื่อง “ละครลิง” ใน **สนุกกับงานวัด** ของทวี วัตงาม ที่ได้ค้นคว้าและเขียนถึงมาก่อนหน้าเป็นหลัก นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์การชมละครลิงที่งานภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๒ เพิ่มเติมด้วย ที่สำคัญคือมีการแสดงความคิดเห็นประเด็นการพิจารณาละครลิงในฐานะมรดกวัฒนธรรมไทยไว้ด้วย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นการฝึกหัดลิง ดังนี้

๑) หนังสือ **ครูสมพร: คนสอนลิง** ของรุ่ง แก้วแดง ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๒

๒) “วิทยาลัยลิง” ใน **ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้: ข้อเขียนว่าด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านไทย** ของนิพัทธ์พร เพ็งแก้ว ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๓

ทั้ง ๒ เรื่องกล่าวถึงรูปแบบและขั้นตอนการฝึกลิงของครูสมพร แซ่ไคว้ ที่วิทยาลัยฝึกลิงเพื่อการเกษตร อำเภอภาณุประดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในฐานะภูมิปัญญาชาวบ้าน และกล่าวเป็นนัยเปรียบเทียบกับวิธีการสอนคน โดยครูสมพรมีวิธีการฝึกลิงให้สามารถปีนต้นมะพร้าวเก็บมะพร้าวได้ และสามารถทำงานอื่นๆ ช่วยเหลือเจ้าของสวนได้ วิธีการฝึกลิงเก็บมะพร้าวนี้ ผู้วิจัยยังพบในการแสดงละครลิงคณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบันด้วย ซึ่งน่าจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในช่วงตอนการฝึกหัด นอกจากนี้ ครูสมพรยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับลิงไว้ตอนหนึ่ง

ว่า “เอาลิงไปเล่นละครนั้นเสริมส่วนเกินของมนุษย์ ที่เอามาเก็บมะพร้าวนี้เสริมส่วนขาด”

๓) หนังสือ **เหิงเจีย (ฉีเทียนต้าเล็ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า** ของ จรัสศรี จิรภาส ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ แม้จะเน้นการศึกษาวิเคราะห์ตำนาน นิทานที่เกี่ยวข้องกับลิง ตลอดจนศาลเจ้าและรูปเคารพเจ้าพ่อเหิงเจียของจีน แต่ผู้เขียนก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลิงกับมนุษย์ การฝึกลิง และละครลิง ไว้ในตอนต้นของหนังสือเป็นตัวย่อปางสองเขปด้วย ดังปรากฏใน “วัฒนธรรมและเรื่องเล่าของ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับลิง”

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่าสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงที่มีอยู่ในปัจจุบันมีข้อมูลที่จำกัดมาก และกำลังอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการสูญหายเป็นอย่างยิ่ง จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลดังกล่าวจากบุคคลข้อมูล หมายถึงเจ้าขององค์ความรู้ละครลิงที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย
- ๒) เพื่อรวบรวมและบันทึกองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ
- ๓) เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดและบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบัน
- ๔) เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยไปเสนอขึ้นทะเบียน “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขาศิลปะการแสดง
- ๕) เพื่อให้คณะศิษย์พระกาฬเกิดความภาคภูมิใจและเกิดจิตสำนึกในการปกป้องคุ้มครององค์ความรู้ “ละครลิง” ของตน ในฐานะมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

สมมติฐานของการวิจัย

ละครลิงเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่มีการสืบทอดองค์ความรู้ตามประเพณีมุขปาฐะในสายตระกูล ยังคงมีบทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมและบทบาท

ด้านพิธีกรรมอยู่ในปัจจุบัน ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ผู้สืบทอด และสภาพการแสดงเป็น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การแสดง ละครลิงในปัจจุบันได้รับความนิยมน้อยลงและมีความเสี่ยงที่จะสูญหาย

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ที่มีอยู่ทั้งหมดในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการค้นคว้า เอกสาร บันทึกการแสดง และลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้อง

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ หมายถึง คณะหรือกลุ่มคนที่มีทักษะความรู้ในการแสดงละครลิง ประกอบด้วยบุคคลข้อมูลเจ้าขององค์ความรู้หลัก ๔ คน ได้แก่

๑) นายปัญญา กัณโอบรู้ เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ เป็นนักพากย์ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงมากที่สุด

๒) นายวัชร กัณโอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๑ แสดงที่สวนสัตว์พาต้า ปิ่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

๓) นางสาววารี กัณโอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๒ แสดงที่ปางช้างเผือก ตำบลเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๔) นายประจักษ์ กัณโอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๓ แสดงที่บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์

และคณะนักแสดงอื่นๆ ที่คอยควบคุมลิงในการแสดง จัดเตรียมอุปกรณ์ประกอบการแสดง ตลอดจนผู้ชมในสถานที่จัดแสดงแต่ละแห่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

๑) ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สืบค้นและรวบรวมองค์ความรู้ ละครลิงทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศ

๒) สัมภาษณ์นายปัญญา กัณโอบฐู นายวัชระ กัณโอบฐู นางสาววาริ กัณโอบฐู และนายประกิจ กัณโอบฐู

๓) ชมและบันทึกการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม (ต่างเวลาและสถานที่) สัมภาษณ์นักแสดง ผู้ชมการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ (ต่างเวลาและสถานที่)

- เปิดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชน ครั้งที่ ๑
- วิเคราะห์บทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในปัจจุบัน

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และลงพื้นที่ภาคสนามกลับไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

- เปิดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชน ครั้งที่ ๒ (รับฟังข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะในการขึ้นทะเบียน “ละครลิง” ในฐานะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ)
- สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑) ได้้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับละครลิงจากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลทั้งหมดในประเทศ ตลอดจนองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในฐานะเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

๒) ได้ข้อมูลสายการสืบทอด รูปแบบการสืบทอดองค์ความรู้ละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ

๓) เห็นบทบาทของการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬในปัจจุบัน

๔) สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากโครงการวิจัยไปเสนอขึ้นทะเบียน “ละครลิง” เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขาศิลปะการแสดง

๕) เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อประโยชน์ในวงวิชาการคตินิเวศวิทยา วรรณคดีการแสดง และศิลปะการแสดง

กรอบแนวความคิดของการวิจัยและนิยามศัพท์

๑) มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage) หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้เป็นสิ่ง ซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม ของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และ ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้น จึงก่อให้เกิด ความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์^๖

๒) ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงดนตรี รำ-เต้น และละครที่แสดงเป็น เรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง และ/หรือ การแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็น การแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่ง- หมายเพื่อความงาม ความบันเทิง และ/หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิดวิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ดนตรีและการแสดง^๗

๓) การแสดง หมายถึง การแสดงออกทางร่างกาย ท่วงท่าการเคลื่อนไหว ทำเต้น ทำรำ การเชิด การพากย์ การใช้เสียง การขับร้อง การใช้บท การใช้อุปกรณ์ ฯลฯ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ความรู้สึก อาจแสดงร่วมกับดนตรีและการขับร้องหรือ ไม้ก็ได้ การแสดงแบ่งออกเป็น การแสดงในพิธีกรรม การแสดงที่เป็นเรื่องราว และไม่

---

^๖ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการ รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖**, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๕.

^๗ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการ รวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖**, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๗.

เป็นเรื่องราว^๔

๔) การสืบทอด ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ตามความหมายของคำศัพท์สำคัญที่ปรากฏในอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ.๒๕๕๖ (Convention for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003) ที่ว่า “transmission of ICH passing on practices, skills, knowledge and idea about to others, usually younger people, in formal or non formal ways”

๕) ละครลิง ผู้วิจัยใช้ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๕^๕ ว่าหมายถึง ละครที่ใช้ลิงแสดง โดยทำท่าทางไปตามคำร้องของผู้บอกบท มักเล่นเรื่องพระรถเมรีและจันทโครพ และขอขยายความหมายให้กว้างขึ้น คือเรื่องที่เล่นในปัจจุบันเป็นเรื่องร่วมสมัย และแสดงตามแต่มีผู้ว่าจ้างไปจัดแสดง

ผลการวิจัย

การกระจายตัวของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)

ปัจจุบันองค์ความรู้เกี่ยวกับละครลิงกระจายตัวอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดราชบุรี และกรุงเทพมหานคร พื้นที่ทั้ง ๓ แห่ง เป็นสถานที่พักของบุคคลข้อมูล (เจ้าขององค์ความรู้ละครลิงที่ยังมีชีวิตอยู่) และสถานที่จัดแสดงละครลิงในปัจจุบันที่เป็นการแสดงประจำและต่อเนื่อง

---

^๔ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖, กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖: ๗.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖: ๑๐๔๔.

ภาพที่ ๕ ละครลิงเร่

ที่มา: สุตารา สุจฉายา

๒) ละครลิงผูกโรง คือ การแสดงละครลิงที่มีการผูกโรง สร้างฉาก ให้ดูสมจริง ผู้ฝึกเป็นนายโรงที่มีบทบาทสำคัญในการแสดง ทั้งฝึกกำกับลิง พากย์เรื่องราว และควบคุมลูกโรงทุกคนที่เป็นผู้ช่วยในการแสดง รวมถึงนักดนตรี ละครลิงผูกโรงนี้น่าจะได้รับอิทธิพลจากการแสดงพื้นบ้านประเภทลิเกและละครชาตรี ซึ่งปรากฏหลักฐานในด้านเนื้อเรื่องที่นิยมแสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ฉากประกอบการแสดง เครื่องแต่งกาย ตลอดจนดนตรีปี่พาทย์ประกอบการแสดง

ภาพที่ ๖-๗ ละครลิงผูกโรง

ที่มา: สุตารา สุจฉายา

๓) ละครลิงร่วมสมัย คือ การแสดงละครลิงที่ได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงละครลิงให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น ทั้งด้านเนื้อเรื่อง จาก เครื่องแต่งกาย และดนตรีประกอบการแสดง เพื่อให้สื่อสารกับคนในยุคปัจจุบัน ดังปรากฏในการแสดงละครลิง คณะศิษย์พระกาฬ ในปัจจุบัน

ภาพที่ ๘ ละครลิงร่วมสมัย

ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

องค์ความรู้ของละครลิง

องค์ความรู้ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ประกอบด้วย

- ๑) ชื่อที่ปรากฏในท้องถิ่นหรือชื่อเทียบเคียงของละครลิง จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลละครลิงทั้งหมดในประเทศไทย พบว่าปรากฏชื่อคณะละครลิงทั้งสิ้นรวม ๔ คณะ ได้แก่ ๑) คณะวัฒนาวานร ๒) คณะลิงไทยมันคง ๓) คณะดำรงศิลปวานร (เดิมใช้ชื่อว่า คณะปรีดาวานร และคณะไชว์ศิลปวานร) ๔) คณะศิษย์พระกาฬ (เดิมใช้ชื่อว่า คณะเริงรมย์สยามปากน้ำโพ และคณะเริงรมย์เมืองไทย) ผู้วิจัยขอสรุปลำดับชื่อคณะละครลิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไว้ในรูปแบบตาราง ดังนี้

ชื่อที่ปรากฏในอดีต			ชื่อที่ปรากฏในปัจจุบัน
คณะวัฒนาพานร			-
คณะสิงไทยมั่นคง			-
คณะปริตาวานร	คณะโชว์ศิลปวานร	คณะดำรงศิลปวานร	-
คณะเรีงรมย์ สยามปากน้ำโพ	คณะเรีงรมย์เมืองไทย	คณะศิษย์ พระกาฬ	คณะศิษย์พระกาฬ ๑ คณะศิษย์พระกาฬ ๒ คณะศิษย์พระกาฬ ๓

กล่าวเฉพาะละครสิงคณะศิษย์พระกาฬ ซึ่งเป็นละครสิงคณะเดียวที่ยังสืบทอดการแสดงอยู่จนถึงปัจจุบัน มีการเรียกชื่อคณะตามที่ปรากฏทั้งสิ้นรวม ๕ ชื่อ ได้แก่ ๑) ละครสิง คณะศิษย์พระกาฬ ๒) ละครสิงศิษย์พระกาฬ ประภิตไชว์ ๓) ละครสิงประภิต ศิษย์พระกาฬ ๔) ละครสิง คณะคุณประภิตไชว์ ๕) ศิษย์พระกาฬ ละครสิงดารา ในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อลำดับแรก คือ ละครสิง คณะศิษย์พระกาฬ เป็นชื่อที่มีมาแต่แรก และจากการสัมภาษณ์สมาชิกในคณะเสนอให้ผู้วิจัยใช้ชื่อนี้เรียกเป็นหลัก

๒) ลักษณะการแสดง การแสดงละครสิงเป็นการฝึกกำกับและพากย์เรื่องราวประกอบการแสดงท่าทางต่างๆ ของสิง ความสนุกสนานของการแสดงละครสิงเกิดจากท่าทางและความสามารถของสิง ประกอบกับบุคลิกของคนพากย์ การแสดงละครสิงแต่ละครั้ง จะใช้สิงประมาณ ๓-๔ ตัว ตามตำแหน่ง (หมายถึงชื่อที่ใช้ในการแสดง) เป็นสิงพันธุ์ไทยเทศผู้และเทศเมีย ได้แก่ สิงกัง สิงเสน และสิงแสม ๓) ประเภทของการแสดง ๔) ประวัติและพัฒนาการการแสดง ๕) ขนบและความเชื่อ ๖) ลำดับขั้นตอนการแสดง ๗) รูปแบบการจัดการแสดง ๘) บทประกอบการแสดงและไนต์เพลงประกอบการแสดง ๙) อุปกรณ์ ๑๐) กระบวนท่า ๑๑) คุณค่า และ ๑๒) การถ่ายทอดและการสืบทอด การถ่ายทอดและสืบทอด องค์ความรู้ละครสิงนั้นเป็นการถ่ายทอดและสืบทอดตามประเพณีมุขปาฐะในสายตระกูลและวิธีครูพักลักจำ ผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอดไม่จำกัดเพศ แต่อาจต้องใช้ระยะเวลาในการเป็นผู้ช่วยการแสดงสักระยะจึงจะสามารถเป็นนายโรงหรือคนพากย์ได้ องค์ความรู้เกี่ยวกับการพากย์เจรจาและ

ภาพที่ ๙ ผู้วิจัยและผู้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยกำลังสัมภาษณ์เชิงลึกนายปัญญา กักรอบรู้
เจ้าของคณะศิษย์พระกาฬ ที่เวทีการแสดงบึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

๒) การบันทึกภาพเคลื่อนไหวการแสดงละครลิง คณะศิษย์ พระกาฬ

๓) การจัดทำแบบสอบถามข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

๔) การจัดโครงการรับฟังข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะให้ “ละครลิง” เป็นมรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ที่สวนสัตว์พาต้า ปั่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๐ ผู้ชมการแสดงหลากหลายเพศหลายวัยกำลังตอบแบบสอบถามการขึ้นทะเบียน
ละครลิง ที่เวทีการแสดงชั้น ๖ สวนสัตว์พาต้า ปั่นเกล้า กรุงเทพมหานคร
ที่มา: รัตนพล ชื่นคำ

๕) การจัดโครงการสัมมนาวิชาการ “ละครลิง”: มหรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเปิดพื้นที่ทางวิชาการให้แก่มหรสพพื้นบ้าน ในวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาพที่ ๑๑ บรรยากาศภายในและภายนอกโครงการสัมมนาวิชาการ “ละครลิง”: มหรสพพื้นบ้านกับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
ที่มา: รัตพล ชื่นคำ

และ ๖) การจัดโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง ที่สวนสัตว์พาต้า ปิ่นเกล้า กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๒ บรรยากาศโครงการคืนความรู้สู่ชุมชนการแสดง
ที่มา: รัตพล ชื่นคำ

ถ่ายทอด อีกจำนวนหนึ่ง

ขณะเดียวกัน ปัจจุบันหัวหน้าคณะศิษย์พระกาฬทั้ง ๓ คณะ ก็ยังไม่มีแนวโน้มที่จะถ่ายทอดวิชาดังกล่าวให้แก่ลูกศิษย์คนใด อาจเป็นไปได้ว่า นายปัญญา กัณโอบรู้ อาจสงวนอาชีพนี้ไว้เป็นอาชีพประจำตระกูล หากมองอีกมุมหนึ่งขั้นตอนการฝึกหัดตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงจนสามารถจัด การแสดงได้ ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆ จะสามารถยึดเป็นอาชีพได้ด้วย

๒) ปัจจัยด้านผู้สืบทอด ผู้วิจัยมองว่าผู้สืบทอดองค์ความรู้ ละครลิงดังกล่าว จึงต้องเป็นคนใกล้ชิดตัวสมาชิกคณะศิษย์พระกาฬ ซึ่งปัจจุบันนักแสดงที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย ในการแสดงรุ่นหลานก็มีประสบการณ์ในการแสดงละครลิงบ้าง จากการอยู่ใกล้ชิด และผูกพันกับลิง ทำให้ได้หยิบจับอุปกรณ์ในการแสดง เห็นขั้นตอนการแสดง เป็นต้น สำหรับทายาทรุ่นหลานของคณะศิษย์พระกาฬ ประกอบด้วย

- นายวัชรินทร์ กัณโอบรู้ ปัจจุบันอายุ ๑๖ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ (เป็นบุตรของนายวัชระ กัณโอบรู้)
- เด็กชายปรีดา กัณโอบรู้ ปัจจุบันอายุ ๑๑ ปี กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ (เป็นบุตรของนายประกิจ กัณโอบรู้)
- เด็กชายปกรณ์ กัณโอบรู้ ปัจจุบันอายุ ๒ ขวบ (เป็นบุตรของนายประกิจ กัณโอบรู้)

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าลักษณะการสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวน่าจะเป็นไปในลักษณะของการซึมซับประสบการณ์การแสดง หรืออาจเป็นวิธีครูพักลักจำ ขณะเดียวกันหากทายาทรุ่นหลานไม่ได้ยึดอาชีพการแสดงละครลิงต่อไป ก็อาจทำให้องค์ความรู้ดังกล่าว สูญหายไปพร้อมกันด้วย ดังคำสัมภาษณ์ของนายคณิต เสริมศิริมงคล^{๑๐} ผู้อำนวยการสวนสัตว์พาท้าที่ว่า

---

^{๑๐} คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

ระยะเวลาที่มันผ่านไป ผมเชื่อว่าอาจจะสูญ เพราะมุมมองของคนได้เปลี่ยนไปแล้ว รุ่นหลานคุณปัญญา รุ่นเหลนคุณปัญญา อาจคิดว่าไปทำงานอย่างอื่นสบายกว่า เงินดีกว่าตั้งเยอะ ทำไมต้องมาล้มผัสกับสัตว์ บางทีสัตว์มันก็ซับซ้อน คือ ก็ต้องไปคลุกคลีอะไรแบบนี้ อาชีพที่แต่งตัวผูกเนคไท นั่งในห้องแอร์ ไม่ดีกว่าหรือ ทำไมต้องตระเวนไปต่างจังหวัด เหน็ดเหนื่อยด้วย บางครั้งเกิดไปเจอกลุ่มที่ไม่เข้าใจ ก็จะต่อว่าอะไรอย่างนี้ เพราะฉะนั้นโอกาสที่ว่ามุมมองของคนชมได้เปลี่ยนไป เมื่อเปลี่ยนไปแนวโน้ม ที่จะสูญก็นับว่าอาจเป็นไปได้

ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยเรื่องผู้สืบทอดนี้นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการดำรงอยู่และการสูญหายของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) เพราะหากย้อนกลับไปพิจารณาการสูญหายหรือช่วงเวลาร่วงโรยของคณะละครลิงในเมืองไทย เช่น คณะลิงไทยมั่นคง คณะดำรงศิลปาวาร จะพบว่าล้วนแล้วแต่เกิดจากปัจจัยที่วุ่น คือขาดผู้สืบทอด ไม่มีผู้ยึดอาชีพแสดงละครลิงต่อมา ประกอบกับไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าไม่มีลูกศิษย์คนใดสนใจมาขอรับถ่ายทอดวิชาด้วย

๓) ปัจจัยด้านสภาพการแสดง เมื่อพิจารณาศิลปะการแสดงในปัจจุบัน จะพบว่ามีความหลากหลายและซับซ้อนอย่างมาก ศิลปะการแสดงที่ดีคือศิลปะการแสดงที่สามารถสื่อสารกับผู้ชมในยุคสมัยนั้นๆ ได้ ละครลิงเองก็นับเป็นศิลปะการแสดงที่ผ่านการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่ละครลิงวงผก หรือละครลิงเร่ ละครลิงผูกโรง จนกระทั่งในปัจจุบันมีลักษณะเป็นละครลิงร่วมสมัย คือ เน้นบทบาทย์-เจรจาร่วมสมัย ดนตรีประกอบการแสดงร่วมสมัย ฉากและอุปกรณ์การแสดงที่ร่วมสมัย กระนั้นก็ยังได้รับความนิยมไม่มากเท่าศิลปะการแสดงอื่นๆ ด้วยข้อจำกัดทางการแสดง การโฆษณาประชาสัมพันธ์การแสดง ตลอดจนพื้นที่จัดแสดงที่ยึดโยงอยู่กับสวนสัตว์ และนานๆ ครั้งจะได้ไปจัดแสดงตามงานวัด ด้วยเหตุนี้ อาจเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ชมส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้จักการแสดงละครลิง หรือไม่เคยชมการแสดงละครลิงมาก่อน จนทำให้คิดไปว่าปัจจุบันละครลิงได้สูญหายกลายเป็นตำนานไปแล้ว เช่นเดียวกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านของไทย อีกหลายประเภทที่ปัจจุบันได้

ลดบทบาทลงอย่างมาก เพราะการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ ภาพยนตร์ ละคร โทรทัศน์ และข้อจำกัดเรื่องเวลาในยุคสมัยแห่งความเร่งรีบนี้

นอกจากนั้น ยังอาจจะได้อีกว่า กลุ่มบุคคลหรือองค์กร ผู้พิทักษ์สัตว์ หลายกลุ่มที่มีความคิดต่อต้านการแสดงละครลิง เพราะมองว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับบาดเจ็บและเกิดอันตรายก็นับเป็นปัจจัยคุกคามที่ทำให้การแสดง ละครลิงไม่ได้รับความนิยมมากเท่าที่ควร ดังคำสัมภาษณ์ของนายคณิต เสริมศิริมงคล^{๑๑} ที่ว่า

อย่างละครลิงนี้บางทีมันก็สร้างความรู้สึกให้กับบางคนที่เขาไม่เข้าใจ เห็นว่าเขาสัตว์มาขัง เขาสัตว์มาทรมาน บ้างก็บอกว่า การที่มีละครลิงทำให้คนที่อยากจะทำเหมือนคุณปัญญา อาจจะเข้าไปในป่าไปหาลิงมาฝึกเอง แล้วลิงมันจะสูญเสียพันธุ์ ผมเองเห็นว่าเป็นแก่ความจริงไปหน่อย เฉพาะคนที่เขามีก่อนอยู่แค่นี้ก็จะสูญเสียไปอยู่แล้วเลย เพราะฉะนั้นมันคงไม่ถึงกับว่ามีละครลิงเผยแพร่ให้คนมาดูแล้วผู้ชมจะทำถึงขนาดนั้น มันคงเป็นไปได้หรอกครับ

อยากจะให้อนุรักษ์สืบสานให้คนไทยได้ดู แล้วก็คนที่เขาทำ เขาก็มีใจรัก มีเมตตา เขาก็ไม่ได้เอามาฝึกด้วยวิธีการเขี้ยนตี จนถึงขั้นทรมานทารุณ การที่จะฝึกให้สัตว์เขาทำอะไรได้ มันก็ต้องมีหลักจิตวิทยาว่า จะดูแลเขาอย่างไร จะให้รางวัลเขาอย่างไร อันนี้มันต้องใจกว้าง ถึงจะเห็นว่ามันก็มีทั้งความบันเทิง มีภูมิปัญญา หรือแง่มุมดีๆ ที่แฝงอยู่ด้วย

และเดี๋ยวนี้เขามีกุุ่มพวกรณรงค์ ทีนี้ถ้าเราคิดว่าเป็นส่วนดีที่เขาจะมาช่วยดู เขามาตรวจสอบก็จะดี และเห็นว่าส่วนนี้ น่าจะเป็นตัวกำกับ ทุกอย่างมันมีสมดุลของมัน คือไม่ใช่เข้ามาถึงแล้ว ก็พังธงเลยไม่ดี

---

^{๑๑} คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

และจากแบบสอบถามโครงการเสนอขึ้นทะเบียนละครลิงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ชมการแสดงละครลิง ไม่คิดว่าการแสดงละครลิงเป็นการแสดงที่ทรามสัตว์ ซึ่งเป็นประเด็นที่งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญและเสนอข้อโต้แย้งอย่างมาก ผู้วิจัยหวังเพียงให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรพิทักษ์สัตว์ทั้งในประเทศและต่างประเทศได้มีโอกาสชมการแสดงละครลิงในปัจจุบัน ตลอดจนได้ซึมซับวิถีชีวิตของคนกับลิงในคณะศิษย์พระกาฬนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าความคิดเห็นและข้อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการทรามสัตว์จะค่อยๆ ลดลงและหมดไปได้ในที่สุด

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยสำคัญที่มีผลคุกคามมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ถ่ายทอด ปัจจัยด้านผู้สืบทอด และปัจจัยด้านสภาพการแสดง สำหรับปัจจัยด้านสภาพการแสดงนั้นหมายรวมทั้งพื้นที่จัดการแสดงและมุมมองของผู้ชมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยด้วย

แนวทางการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง)

จากการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลเรื่องละครลิงในประเทศไทย ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิง) โดยสรุปเป็นแนวทางหลัก ๕ แนวทาง ดังนี้

๑) **ควรฟื้นฟูการแสดงละครลิงผูกโรงแบบโบราณ** เพราะเป็นการแสดงที่ได้ส่งสมภูมิปัญญาของศิลปะการแสดงพื้นบ้านไว้มากมาย ทั้งบทประกอบการแสดงที่นำมาจากนิทานจักรๆ วงศ์ๆ ของไทย เครื่องแต่งกาย ฉากและดนตรีประกอบการแสดง ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์นายวัชระ กันรอบรู้ นายโรงคณะศิษย์พระกาฬ ๑ พบว่านายวัชระเองอยากจะฝึกฝนการแสดงแบบโบราณเช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถร้องบทพากย์-เจรจาได้อย่างในอดีต ต้องใช้เวลาในการฝึกฝน ทั้งยังอยากนำเรื่องราวจากวรรณคดีนิทานไทยมานำเสนอด้วย เช่น อยากนำเรื่องจันทโครพมาเล่าใหม่ โดยสอดแทรกมุกตลกร่วมสมัยเข้าไป และนำเรื่องรวมเกียรติตอนที่หนุมานมีบทบาทสำคัญมาแสดง เพราะหนุมานเป็นตัวละครลิงเช่นเดียวกัน จึงนับว่าสัมพันธ์กับละครลิงอย่างมาก นับว่าเป็นความท้าทายที่น่าติดตามอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยเห็นว่าการแสดงละครลิงแบบโบราณนี้น่าจะได้รับความนิยมมาก โดยเฉพาะในหมู่ผู้ชมชาวต่างชาติที่ต้องการเสพอัตลักษณ์ศิลปการแสดงของไทย ขณะเดียวกันคณะศิษย์พระกาฬก็ยังสามารถนำเสนอเรื่องราวแบบร่วมสมัยได้ด้วย นับเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ ละครลิงให้แตกกอต่อยอดออกไปได้มากขึ้น

๒) ควรพัฒนาทักษะความสามารถของลิงให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าสมาชิกคณะศิษย์พระกาฬทุกคนมีความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการแสดง ละครลิง ซึ่งเป็นจุดสำคัญที่ทำให้สามารถพัฒนาทักษะความสามารถของลิงให้ หลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ โดยเน้นการฝึกท่าทางประกอบเรื่องราวที่มีความร่วมสมัย น่าจะทำให้เป็นที่ถูกอกถูกใจผู้ชมกลุ่มใหม่ได้มากขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังเห็นว่านักพากย์ประจำคณะทุกคนควรพากย์ให้ความรู้ และข้อคิดแก่ผู้ชม โดยแทรกระหว่างการแสดงหรือหลังจบ การแสดงทุกครั้งด้วย ซึ่งจะช่วยให้ผู้ชมไม่ต้องรู้เกี่ยวกับละครลิงมากกว่าความสนุกสนานบันเทิง โดยเฉพาะวิธีการฝึกหัด การเลี้ยงดูลิง ซึ่งใช้หลักธรรมคำสอนควบคุม จึงไม่มีการทารุณ กรรมทำร้ายสัตว์อย่างที่มีการพูดถึง

๓) ควรส่งเสริมกลุ่มผู้ชมที่เป็นเด็กและเยาวชน โดยอาจจัด การแสดงละคร ลิงสัญจรตามโรงเรียน เพื่อเน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตใจที่รักและเมตตา ต่อสัตว์ ซึ่งคุณธรรมพื้นฐานเหล่านี้จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนกลายเป็นคนที่รัก และเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ในอนาคต

ขณะเดียวกันเรื่องราวที่นำมาจัดแสดงจะต้องมีความเหมาะสมต่อกลุ่มผู้ชม ดังกล่าวด้วย กล่าวคือ ไม่เน้นความรุนแรง การทะเลาะเบาะแว้ง การรบราฆ่าฟัน หรือถ้าจำเป็นต้องแสดงเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ก็ควรกำกับด้วยคุณธรรมคำสอน เสมอๆ

๔) ควรส่งเสริมพื้นที่จัดการแสดง หน่วยงานราชการหรือองค์กรต่างๆ ควรให้การสนับสนุนการแสดงละครลิงมากขึ้น ทั้งในฐานะมหรสพพื้นบ้านของคนไทย และในฐานะที่มีการสืบทอดอยู่เพียงคณะเดียวในปัจจุบัน การว่าจ้างไปจัดแสดงทำให้ คณะศิษย์พระกาฬมีอาชีพ มีพลังและกำลังใจในการสานต่อองค์ความรู้ที่สืบทอดกัน

มาจนกลายเป็น “มรดก” ตลอดจนสามารถพัฒนาสร้างสรรค้งานการแสดงให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น

ขณะที่งานประจำปี เช่น งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือ พิธีกรรมที่ศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ควรสนับสนุนให้จัดการแสดงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นที่นัดหมายร่วมกันว่าหากมาร่วมงานประจำปีดังกล่าวจะได้ชมการแสดงละครลิขด้วย ส่วนการแสดงละครลิขในพื้นที่สวนสัตว์ต่างๆ อาจจัดกิจกรรมสำคัญประจำปีได้เช่นเดียวกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดกลุ่มผู้ชมมากยิ่งขึ้น ทั้งรักษาผู้ชมกลุ่มเก่าและขยายฐานผู้ชมกลุ่มใหม่

๕) ควรเผยแพร่ให้สื่อมวลชนต่างๆ ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทนี้มากขึ้น ผู้วิจัยคิดว่าสื่อมวลชนยังคงมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ สืบทอด และสร้างความตระหนักหวงแหนในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติทุกสาขา ซึ่งสามารถทำได้ทั้งในระดับกว้างและลึก และจะเป็นประโยชน์ต่อการขึ้นทะเบียนละครลิขเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เฉกเช่นเดียวกับการส่งเสริมศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่นๆ ในปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

จากงานวิจัยเรื่องโครงการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิข) ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบใหม่และประเด็นที่น่าสนใจต่อยอดจากงานที่มีการศึกษาค้นคว้ามาก่อนหน้า ดังนี้

๑) องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของการแสดงละครลิขจากการเรียงเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลมุขปาฐะหลายสำนวน ทำให้ได้รายชื่อคณะละครลิขที่เคยจัดแสดงรวมทั้งสิ้น ๔ คณะ ได้แก่ คณะวัฒนาวานร คณะลิขไทยมันคง คณะดำรงศิลป์วานร (เดิมใช้ชื่อว่า ปรีดาวานรและไชว์ศิลป์วานร) และคณะศิษย์พระกาฬ (เดิมใช้ชื่อว่า เริงรมย์สยามปากน้ำโพและเริงรมย์เมืองไทย) สายการสืบทอดองค์ความรู้ และองค์ความรู้ในการฝึกหัดลิข ตลอดจนองค์ประกอบสำคัญในการแสดงที่ฉายให้เห็นพัฒนาการของการแสดงละครลิขตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒) ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเก่าเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ นอกเหนือจากบุคคลข้อมูล เนื่องจากภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเก่าช่วยสะท้อนภาพการแสดงละครลิขงในอดีตได้เป็นอย่างดี และเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยตรวจสอบข้อมูลมุขปาฐะจากเอกสารและการสัมภาษณ์อีกทางหนึ่ง

๓) รูปแบบการแสดงและบทบาทการแสดงละครลิขงในปัจจุบันมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคละครลิขงฉวิภค (ละครลิขงเจ้) ยุคละครลิขงฝูกโรง มาจนถึงยุคละครลิขงร่วมสมัย ผู้วิจัยเห็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดง ทักษะความสามารถ เนื้อเรื่อง อุปกรณ์ประกอบการแสดง เครื่องแต่งกาย บทและดนตรีประกอบการแสดง ที่เน้นสื่อความกับผู้ชมในยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งคาดการณได้ใเบื้องต้นว่าการแสดงละครลิขงในอนาคตจะมีการแสดงทักษะความสามารถของลิขงที่ซับซ้อนและสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันบทบาทในการแสดงละครลิขงที่ยังคงอยู่อย่างต่อเนื่องคือการให้ความสนุกสนานบันเทิงแก่ผู้ชม และบทบาทด้านพิธีกรรมการแก้บน ซึ่งลักษณะดังกล่าวพบได้ในศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ยึดโยงกับความเชื่อในเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทบาทดังกล่าวมีพลงอย่างมากในการช่วยชูชูการแสดงละครลิขงให้ยังคงมีลมหายใจอยู่ นอกเหนือจากการรับว่าจ้างไปแสดงตามห้างสรรพสินค้า สวนสัตว์ วัด และโรงเรียน

๔) ในกระบวนการถ่ายถอดและสืบทอดองค์ความรู้มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (ละครลิขง) ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญสูงสุด คือ ผู้สืบทอด ได้แก่ ผู้รับปฏิบัติสืบต่อกันมา ประกอบด้วยผู้สืบทอดทางตรง (บุคคลที่ได้รับการฝึกหัดทักษะการแสดงละครลิขง ปัจจุบันผู้สืบทอดการแสดงละครลิขงคณะศิษย์พระกาฬ แบ่งเป็น ๓ คณะ) และผู้สืบทอดทางอ้อม ได้แก่ ผู้ชม ผู้สนับสนุนการแสดง ซึ่งผู้สืบทอดทั้ง ๒ ประเภทนี้มีความสำคัญในมิติที่ยึดโยงกัน โดยเฉพาะผู้สืบทอดศิลปะการแสดง เนื่องจากหากขาดผู้ชมหรือผู้สนับสนุนการแสดง ศิลปะการแสดงก็อาจหมดบทบาทไป เว้นแต่ศิลปะการแสดงที่เน้นมิติทางพิธีกรรมความเชื่อ

๕) การศึกษาวิจัยองค์ความรู้ที่อยู่กับตัวศิลปิน ควรให้ความสำคัญกับประเด็นของการสืบทอดองค์ความรู้ เพื่อศึกษากระบวนการฝึกหัด กระบวนการถ่ายถอด ทางเล่นหรือทางแสดง โดยเฉพาะการศึกษาวิจัยทางด้านศิลปะการแสดง เพราะองค์ความรู้มากกว่าครึ่งหนึ่งอยู่ในภาคปฏิบัติ มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรน้อยมาก

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือการจัดทำข้อเสนอโครงการในการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๕๖**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.
- จรัสศรี จิรภาส. **แห่งเจีย (ฉีเทียนต้าเลิ่ง) ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า**. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๗.
- “ตำราองค์ศิลป์วนาร” สายป่านสุดท้าย “ปรีดาวนาร.” **ศิลปวัฒนธรรม** ๑๙, ๕ (มีนาคม ๒๕๔๑): ๙๒-๙๓.
- ทวี วัตงาม. “ละครลิง.” ใน **สนุกกับงานวัด**. กรุงเทพฯ: ปัญญาสยาม, ๒๕๓๗.
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. “วิทยาลัยลิง.” ใน **ถึงอย่างไรก็อยู่กันมาได้: ข้อเขียนว่าด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านไทย**. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๓.
- บุญเตือน ศรีวรพจน์. **รามเกียรติ์จากตู้ลายรดน้ำ**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๕.
- ปัญญา นิตยสุวรรณ. “ละครลิง.” **วารสารไทย** ๒๑, ๗๓ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๓): ๗๓-๗๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- รุ่ง แก้วแดง. **ครูสมพร: คนสอนลิง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓.
- ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ. **บันทึกการแสดงละครลิงคณะตำราศิลป์วนาร**. เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๓๕ ณ ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ.
- สันติภาพ เจนกระบวนหัด. “ตำนานละครลิง.” ใน **มหรสพพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: ศิริสาสน์, ๒๕๒๕.
- สุดารา สุจฉายา. “ละครลิง ชีวิตป่าสู่โลกมาया.” **สารคดี** ๑, ๓ (เมษายน ๒๕๒๘): ๖๕-๗๒, ๘๑-๘๓.
- สุดารา สุจฉายา. “ลิงวณิพก.” **สารคดี** ๑, ๓ (เมษายน ๒๕๒๘): ๗๒.

หม่อมราชโขนไทย. นิราศลอนดอนและจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปประเทศอังกฤษ
ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.๒๔๐๐. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา,
๒๕๑๗.

เอนก นาวิกมูล. “แรกมีละครสัตว์ในเมืองไทย.” ใน แรกมีในสยาม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ: แสงแดด, ๒๕๓๗.

ข้อมูลสัมภาษณ์

คณิต เสริมศิริมงคล, สัมภาษณ์, ๘ กันยายน ๒๕๕๗.

ปัญญา กัณโอบรู้, สัมภาษณ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

ปัญญา กัณโอบรู้, สัมภาษณ์, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๕๗.

วัชระ กัณโอบรู้, สัมภาษณ์, ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

วัชระ กัณโอบรู้, สัมภาษณ์, ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในหนังสือนำเที่ยวกรุงเทพฯ ยุคแรกของไทย

วรรณพร พงษ์เพ็ง^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษามโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ที่สะท้อนผ่านการนำเสนออัตลักษณ์ “วัดและวัง” ในเกาะรัตนโกสินทร์จากสารคดีท่องเที่ยว เรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ในฐานะสารคดีท่องเที่ยวกรุงเทพฯ เล่มแรกของไทย ที่มุ่งให้ความรู้ผู้อ่านเรื่องประวัติการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ผ่านหลักฐานทางโบราณคดีในพระราชวังและวัดหลวง อีกทั้งเป็นตัวอย่างเป็นต้นแบบเรื่องการสร้างภาพลักษณ์ “ความศิวิไลซ์” ของประเทศในสารคดีนำเที่ยวกรุงเทพฯ ยุคแรกที่มีอิทธิพลทางความคิดจากยุคจารีตเกี่ยวกับความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้สารคดีเป็นคู่มือนำเที่ยวเชิงวิชาการ

จากการศึกษาพบว่า มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” เป็นมโนทัศน์แบบจารีตที่ปัญญาชนราชสำนักสยามนำเสนอผ่านสารคดีวิชาการอย่างต่อเนื่อง ปรากฏเป็นภาพลักษณ์หลักของกรุงเทพฯ ในฐานะศูนย์กลางความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา การนำเสนออัตลักษณ์วัฒนธรรมพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ มุ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของวัดและวังในมิติเรื่องการสร้างเมือง และศูนย์กลางความรู้ของประเทศ อัตลักษณ์ดังกล่าวปรากฏผ่านการเล่าประวัติวัดหลวงและพระราชวัง ลักษณะสถาปัตยกรรมรวมทั้งพุทธศิลป์ในฐานะหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงอารยธรรมพุทธศาสนา อันสืบทอดจากอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา มาสู่รัตนโกสินทร์

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

The Concept of “Civilization” in the early Bangkok tourist guide of Thailand

Vannaporn Phongpheng^๑

Abstract

This article aims to analyze the concept of “civilization as” reflected by the representation of the identities of “State Temples and Palaces” on Rattanakosin Island from a documentary work entitled “Exploring Bangkok through archaeological tour” of M.C. Phunphitsamai Ditsakun. This book is the first Bangkok tourist guide influenced by conventional concept of civilization produced by the Siamese court that aimed to change Thais’ viewpoint “State about Temples and Palaces”, from being sacred spaces to being the center of Buddhist civilization. It is clear that this book is the exemplar of how civilization knowledge was constructed through the lens of an elite scholar in the early Bangkok tourism period, as well as the beginning of Bangkok tourism based on academic knowledge.

The study reveals that the concept of civilization is a conventional concept appearing in Thai elites’ works which has been used through times. In such a context, Buddhist Civilization is a prominent aspect of Thai civilization appearing in this sort of work. The image of Bangkok as a “Buddhist City” is the outstanding image in this book. The significance of Thai Buddhism in this term is portrayed as a tool for creation of Buddhist city and the establishment of state temples for learning by Thais. The identities of Buddhist culture are represented by the narration of the historical backgrounds

---

^๑ Lecturer of Department of Thai, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University.

of state temples, palaces, and Buddhist architecture. The characteristics of Buddhist arts also portrays the continuous Buddhist civilization of Thai kingdoms from Sukhothai, Ayutthaya to the Rattanakosin period.

บทนำ

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ราชสำนักสยามได้ผลิตบันทึกการเดินทางรูปแบบต่างๆ จำนวนมากในรูปแบบพระราชหัตถเลขาและจดหมายเหตุ บันทึกการเดินทางอาจจัดเป็นต้นเค้าของการเขียนสารคดีท่องเที่ยวในแง่การจดบันทึกสิ่งที่พบเห็น และอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีสารคดีวิชาการนำที่เสนอประวัติศาสตร์และบุคคลสำคัญของต่างประเทศ เพื่อเปิดโลกทัศน์ของผู้อ่านชาวไทย อันแสดงให้เห็นอิทธิพลของบริบทโลกที่มีต่อการเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรี การศึกษาต่อในต่างประเทศ และการค้นคว้าหาความรู้จากหนังสือต่างประเทศ^๒ การผลิตสารคดีวิชาการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “การเดินทาง” ของปัญญาชนราชสำนักส่งผลต่อการเผยแพร่ความรู้เรื่องวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นก็ยังไม่มีการผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นคู่มือนำเที่ยวโดยตรง

จนกระทั่งหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์เรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ด้วยวัตถุประสงค์ที่ได้ทรงเล่าไว้ในคำนำ ความว่า “เพื่อนชาวต่างประเทศได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่อง นำเที่ยวกรุงเทพฯ นี้ให้ ข้าพเจ้าได้เขียนและแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ด้วยแล้ว แต่ยังไม่พิมพ์ออกเป็นเล่ม บัดนี้มีผู้เอาใจใส่ในเรื่องราวของตัวเองมากขึ้น” จากข้อสังเกตที่ว่า ในยุคนั้นคนไทยเริ่มหันมาสนใจ “เรื่องราวของตัวเองมากขึ้น” สะท้อนข้อเท็จจริงที่น่าสนใจเกี่ยวกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ร่วมสมัยกับสารคดีเรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” กล่าวคือ พระนิพนธ์สารคดีท่องเที่ยวเรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ร่วมสมัยกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

---

^๒ ดังเช่น พระนิพนธ์ในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์เรื่องคองเกรสแห่งเวียนนา คัทรีนินหาราซินแห่งรัสเซีย คาร์วีวและกำเนิดอิตาลีอิสระ และต้นรัชกาลเอลิซาเบทที่ ๒ พระราชินิพนธ์ในกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์เรื่องนักเรียนเมืองอังกฤษ, การค้าทางทะเลในเวลาลงครามและเครื่องฝึกเยนตลแมนในออกซฟอร์ดแลเคมบริช เป็นต้น

^๓ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดีของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล”, คำนำ.

ภูมิพลอดุลยเดชเพ็งขึ้นครองราชย์ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพิ่งสิ้นสุด และจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกฯ อีกครั้ง (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๙๑ - ๒๕๐๐) ทั้งยังเป็นยุคก่อนที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จะเริ่มพัฒนากรุงเทพฯ ให้เป็นเมืองท่องเที่ยว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ การตีพิมพ์เผยแพร่สารคดีท่องเที่ยวกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย”^๔ ด้วยการสร้างมุมมองใหม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ยุคก่อนที่รัฐจะเข้ามาจัดการและเผยแพร่ภาพลักษณ์ “เมืองพุทธ” ของไทยและกรุงเทพฯ กล่าวคือ “วัดและวัง” สามารถเป็นแหล่งแสวงหาความรู้ทางอารยธรรมไทยได้ นอกเหนือจากเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์รวมจิตใจ หรือ ศูนย์กลางของชุมชน

สารคดีเรื่องอื่นที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัยทรงนิพนธ์ประกอบด้วยเรื่อง ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเช่นเรื่องโลกเก่า, โลกใหม่, รวมชุดสารคดี, ความเชื่อถือศาสนาและจริยธรรม, ตอบปัญหาธรรม, ประเพณีไทย, พิธีของทุกคน, สังคมพุทธ, และสาสนคุณ หนังสือสอนพระพุทธศาสนา แก่เยาวชน เป็นอาทิ ในบรรดาสารคดีดังกล่าว “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” เป็นสารคดีนำเที่ยวเพียงเล่มเดียวที่แสดงความสืบเนื่องเกี่ยวกับมโนทัศน์เรื่องความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาในฐานะภาพสะท้อนความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติ หรือ “ความศิวิไลซ์” อีกทั้งยังเป็นหนังสือนำเที่ยวกรุงเทพฯ เล่มแรก ในยุคที่รัฐได้เริ่มต้นฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยแบบจารีตหลายอย่าง หลังจากที่มิได้ได้รับการดูแลตั้งแต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ พระนิพนธ์เล่มนี้จึงอาจนับเป็นจุดเริ่มต้นทางความคิดเรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเกาะรัตนโกสินทร์ก่อนที่รัฐจะบรรจุในแผนฟื้นฟูและอนุรักษ์ ดังปรากฏเนื้อหาที่นำเสนอภาพลักษณ์ตามแบบ “จารีต” และอาจจัดให้เป็นสารคดีท่องเที่ยวกรุงเทพฯ เล่มแรก ที่มีวัตถุประสงค์ให้ผู้อ่านใช้เป็นคู่มือแนะนำเที่ยวเชิงวิชาการตั้งจะอธิบายต่อไป

---

^๔ บทความนี้ใช้คำว่า “ความเป็นไทย” เพื่อกล่าวถึงลักษณะวัฒนธรรมพุทธศาสนาในฐานะภาพแทน “ความศิวิไลซ์” ในกรุงเทพฯ ที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล อธิบายในสารคดีท่องเที่ยว “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” .

ผู้เขียนได้ตั้งประเด็นคำถามว่า มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในงานสารคดีท่องเที่ยวเรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” คือความเจริญของวัฒนธรรมพุทธศาสนานั้น มีความสืบเนื่องทางความคิดกับมโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในสารคดีวิชาการยุคก่อนหน้าหรือไม่ บทความนี้จึงวิเคราะห์ประเด็นหลักสองประเด็น ได้แก่ ประเด็นแรก การเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมไทยผ่านสารคดีวิชาการของปัญญาชนเชื้อพระวงศ์ หรือปัญญาชนราชสำนัก ที่มุ่งแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ “ความศิวิไลซ์” อันสะท้อนผ่านความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมพุทธศาสนา ประเด็นที่สอง มโนทัศน์ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุลเกี่ยวกับความเจริญทางวัฒนธรรมศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากปัญญาชนราชสำนักมีลักษณะอย่างไร เมื่อไปปรากฏในบริบทใหม่อย่างสารคดีท่องเที่ยวเชิงวิชาการ

มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในสารคดีวิชาการยุคแรกของไทย

ในเชิงโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์จากยุคจารีตระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ สู่ “ยุคใหม่” เป็นผลจากบริบทโลกยุคล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกในทวีปเอเชียส่งผลให้วิสัยมองโลกและสังคมไทยของปัญญาชนราชสำนักเปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือเหล่าปัญญาชนที่เป็นชนชั้นสูงของประเทศพยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดเรื่อง กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของโลกสมัยจารีต ตามคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ หรืออีกนัยหนึ่งคือ กรุงเทพฯ เป็น “ศูนย์กลางจักรวาล” ของอาณาจักรไทยและประเทศราชที่ล้อมรอบ^๕ มาสู่กรุงเทพฯ เป็นส่วนหนึ่งของโลกยุคใหม่ และมีความเจริญทางวัฒนธรรมทัดเทียมกับตะวันตก^๖ การปรับเปลี่ยนจารีตในราชสำนัก

---

^๕ ไปรอดอ่าน อรรถจักร สัตตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕ (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๑.

^๖ งานวิจัยหลายเรื่องที่กล่าวถึงประเด็นนี้ ยกตัวอย่างเช่น “วัฒนธรรมไทยราชสำนัก” มีคุณค่า มีพัฒนาการ และมีระเบียบแบบแผนที่ถูกจัดการผ่านกระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมราชสำนัก เช่น ตำราอาหารชาววัง ใน Panu Wongcha-um, *What's Thai cuisines Thai Culinary Identity Constructing from The Rise of Tha Bangkok Dynasty To its Revival* (Master of Arts, Department of History, National University of Singapore, 2009).

ครั้งนั้น มีกระบวนการสำคัญคือ การให้ความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งของไทยและต่างชาติแก่ประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้สังคมไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลง^๗

ดังจะเห็นว่ามีการผลิตสารคดีวิชาการด้านวัฒนธรรมจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ยังคงลักษณะกลุ่มความรู้และวิถีคิดแบบจารีต เพื่อรักษาวัฒนธรรมทางสังคมแบบเดิมอยู่ส่วนหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น แนวคิดเกี่ยวกับความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา แนวคิดที่แสดงความสำคัญของราชสำนักสยามในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรไทย ดังปรากฏในสารคดีกลุ่มที่มุ่งอธิบายความสำคัญ ประวัติความเป็นมา และธรรมเนียมปฏิบัติของวัฒนธรรมราชสำนัก หรือสารคดีที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สอดคล้องกับการจัดตั้งโบราณคดีสโมสร และอีกส่วนหนึ่งที่แสดงความก้าวหน้าของสยาม รวมถึงการเปิดโลกทัศน์สู่โลกใหม่ ดังเช่นสารคดีที่อธิบายเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งสารคดีปิกนิกะต่าง ๆ เกี่ยวกับแฟชั่น ดังนี้ เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อเม็ดเงินที่คนดังกล่าวเกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และการศึกษาเล่าเรียนแผนใหม่ อันนำมาสู่ความงอกงามของวัฒนธรรมการอ่าน และความนิยมสารคดีวิชาการตามลำดับ ในระยะเวลานั้น ปัญญาชนที่เป็นเชื้อพระวงศ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ได้มุ่งนำเสนอความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาติไทยมีวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ มายาวนาน ดังเช่น วัฒนธรรมทางการเมืองการปกครอง วัฒนธรรมทางศาสนา วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี รวมทั้งวัฒนธรรมทางศิลปะ สารคดีวิชาการกลุ่มนี้จึงอาจนับเป็นเครื่องมือของปัญญาชนราชสำนักที่มุ่งแสดงทัศนะเรื่อง “ความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติ” หรือ “ความศิวิไลซ์” ทั้งชุดความรู้กลุ่มต่างๆ ในสารคดี และวัตถุประสงค์ของการผลิตงานที่มุ่งเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยและต่างประเทศจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ดังตัวอย่างที่ปรากฏในสารคดีวิชาการกลุ่มหลักคือ กลุ่มงานเขียนที่มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมไทย ประกอบด้วยความรู้สาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

---

^๗ ดังปรากฏผ่านบทความที่ให้ความรู้เชิงวิชาการเรื่องพระราชพิธี, โบราณคดี, พระพุทธศาสนา, ภาษาและวัฒนธรรมไทย, ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการสมัยใหม่ และการประกอบอาชีพ ใน **หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๑).

ความรู้ทางขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย เช่น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องพระราชนิพนธ์และพระราชาพิธีสิบสองเดือน ความรู้ทางพุทธศาสนา เช่น ตำนานพระแก้วมรกต, ตำนานพระสาขินวัดสระปทุม, คำแปลมณฑลธรรม ๔ ประการ, ธรรมวินัยมัสการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, พระนิพนธ์เรื่องพุทธศาสนาจำนวนมากของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย และเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูป” ของสมเด็จพระยาดำรงฯ เป็นอาทิ ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยภาคต่างๆ เช่น พระราชหัตถเลขาเสด็จประพาสภายในประเทศจำนวนหลายฉบับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, นิทานโบราณคดีของสมเด็จพระยาดำรงฯ และ บันทึกการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง “ชีวิตฉันเที่ยวที่ต่างๆ ภาค ๗” ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของชาติไทย เช่น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระเขี้ยวแก้วทรงพระราชนิพนธ์เมื่อเสด็จประพาสลังกาทวีป พ.ศ.๒๔๕๐ ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทย เช่น “วิทยาวรรณกรรม” ของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นต้น ความรู้เกี่ยวกับนาฏศิลป์ของไทย เช่น ตำราฟ้อนรำของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ความรู้เกี่ยวกับอาหารไทยชาววังเรื่อง “แม่ครัวหัวป่าก์” ของท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ความรู้เกี่ยวกับหัตถศิลป์ต่างชาติที่แพร่หลายในสังคมไทย เช่น ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และเกร็ดความรู้ศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ เช่น พระนิพนธ์จดหมายโต้ตอบเรื่อง “สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นอาทิ

สารคดีวิชาการเกี่ยวกับความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ศิลปะไทย ประเพณี ความนิยมเฉพาะสมัย วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในราชสำนัก ภาษาและวรรณคดีไทย และพุทธศาสนาดังตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นความพยายามของปัญญาชนราชสำนักที่จะรวบรวมและสร้างชุดคำอธิบาย เกี่ยวกับอารยธรรมไทยในฐานความรู้ที่จำเป็นหรือความรู้ที่น่าสนใจ วิธียธิบายและวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ในสารคดีเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือ มีลักษณะทางวรรณศิลป์หรือคุณค่าในฐานะ

สารคดี^๕ และแสดงให้เห็นมโนทัศน์เรื่อง “*ความคิดวิไลซ์*” ตามสถานภาพของผู้ประพันธ์^๕

มโนทัศน์เรื่อง “*ความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา*” ในสารคดีวิชาการ

ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในยุคจารีตมีพัฒนาการจากพระไตรปิฎก และการแปลหรือถ่ายทอด เผยแพร่ผ่านจิตรกรรมฝาผนัง และจารึกอันเป็นวิธีการให้ความรู้แบบโบราณ ดังเช่นการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก การจารึกตำนานทางพุทธศาสนา และพุทธประวัติจากพงศาวดารลังกาทวีป ณ วัดพระเชตุพนฯ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานว่าวัฒนธรรมพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ มีราชสำนักเป็นฝ่ายสนับสนุนและวางรากฐานไว้นับแต่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาเฉพาะมโนทัศน์เรื่อง “*ความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา*” ที่ปรากฏในสารคดีวิชาการเหล่านี้พบว่า สารคดีวิชาการกลุ่มนี้ผลิตขึ้นต่อเนื่องตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมาในรูปแบบบทความตีพิมพ์ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาของไทยปรากฏในรูปแบบงานเขียนร้อยแก้วที่แสดงกระบวนการแสวงหาคำตอบด้วยการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดี การวิเคราะห์วิจารณ์ และอธิบายแตกต่างกันไปตามความสนใจและความเชี่ยวชาญของกษัตริย์และเจ้านายในราชสำนัก จากการสำรวจในเบื้องต้นพบว่า สารคดีกลุ่มนี้เป็นกลุ่มความรู้หลักกลุ่มหนึ่งที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง และสะท้อนกรอบคิดของปัญญาชนราชสำนักที่มีต่อการเผยแพร่วรรณคดีดังกล่าว แม้ว่าลักษณะเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมพุทธศาสนามีหลากหลาย แต่ภาพรวมของเนื้อหาที่สะท้อนว่า ปัญญาชนราชสำนักเล็งเห็นว่าความรู้กลุ่มนี้มีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

^๕ สรตี ใจสะอาด, *จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ตันเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^๕ มีงานวิจัยที่สะท้อนมุมมองอย่างหลากหลายต่อกลุ่มข้อมูลนี้ ดังเช่น งานวิจัยที่สะท้อนมุมมองของ “ราชสำนักสยาม” ต่อ “คนอื่น” ในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ราชสำนักหรือส่วนกลางคือกรุงเทพฯ นั้น มีความคิดวิไลซ์กว่า “คนป่า” หรือมองว่า “คนชนบท” เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่ยอมรับอำนาจจากศูนย์กลาง โปรดอ่านเพิ่มเติม ธงชัย วินิจจะกูล, *ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าคิดวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ, รัฐศาสตร์สาร, ปีที่ ๒๔, ฉบับที่ ๒ (๒๕๕๖): ๑-๖๖.*

การแสดงให้ประจักษ์ว่าชาติไทยมีความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตัวอย่างแรกคือการนำ พุทธศาสนาไปใช้ต่อรองอำนาจของศาสนาและวัฒนธรรมตะวันตกที่หลังไหลเข้ามา ในสมัยนั้น ดังเช่น “หนังสือแสดงกิจจานุกิจ: ชาวพุทธสมัยใหม่” ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ที่สนับสนุนความคิดและอำนาจของราชสำนักที่ว่า พุทธศาสนามีความเป็นวิทยาศาสตร์ สอดคล้องกับความรู้สมัยใหม่ของตะวันตกมากกว่าศาสนาคริสต์ที่เผยแพร่ผ่าน มิชชันนารี^{๑๐}

ตัวอย่างที่สอง กลุ่มสารคดีที่แสดงคำอธิบายจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในทางหนึ่งแสดงให้เห็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า- เจ้าอยู่หัว อีกทางหนึ่งแสดงให้เห็นการจัดการชุดความรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อ เผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์สู่สาธารณะในฐานะความรู้ที่จำเป็นสำหรับชาวไทย ยกตัวอย่าง เช่น คำแปลมโนษยธรรมสี่ประการ จิตตะลักขโณบาย ตำนานพระสาयน์วัดสระปทุม ธรรมวิธีนัมัสการ เป็นต้น

ตัวอย่างที่สาม กลุ่มสารคดีที่มุ่งอธิบายประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ พระพุทธรูปทั้งด้านคุณค่า และในฐานะที่เป็นสิ่งสะท้อนความสืบเนื่องของ อารยธรรมไทย และความเป็นศูนย์กลางอาณาจักรไทยของกรุงเทพฯ ปรากฏเด่น เช่น สมัยรัชกาลที่ ๕ ดังเช่น ตำนานพระแก้วมรกตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และตำนานพระพุทธรูปสำคัญ และเรื่องพระพุทธรูปต่างๆ ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หรือกลุ่ม บันทึกรการเดินทางที่เล่าเรื่อง “วัดและศาสนา” ในหัวเมืองต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ล้วนแสดงให้เห็นสถานภาพความเป็น “เมืองพุทธ” แม้ในพื้นที่ ห่างไกลจากกรุงเทพฯ^{๑๑} เป็นต้น

---

^{๑๐} โปรดอ่าน วสุรัตน์ ว่องไวกลยุท, การเกิดวาทกรรมแรกเริ่มว่าด้วยพุทธศาสนาเป็น วิทยาศาสตร์ในไทย (วารสารชุมชนประวัติศาสตร์), ฉบับที่ ๔, (๒๕๕๕) หน้า ๘๑-๘๒.

^{๑๑} โปรดอ่าน บุนนาค พยัคฆเดช, พระบรมราชาธิบายของรัชกาลที่ ๕ (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕).

ตัวอย่างที่สี่ กลุ่มสารคดีที่มุ่งอธิบายปัญหาทางธรรม จริยธรรม และสอนหลักธรรมอันสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาชีวิต และปัญหาสมัยใหม่ของสังคมได้ ดังเช่นพระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย เรื่องสาสนคุณหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เยาวชน ตอบปัญหาธรรม ความเชื่อถือศาสนา และจริยธรรมฯ เป็นต้น

สารคดีเกี่ยวกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง สะท้อนว่าปัญญาชนราชสำนักเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาตามกรอบคิดที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยืนยันถึง “ความเจริญ” ของชาติในมิติประวัติศาสตร์ ความมีระเบียบแบบแผนของจารีตประเพณีในราชสำนัก และความมั่นคงของราชสำนัก ยกตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงให้ความสำคัญแก่พระราชกรณียกิจทางพุทธศาสนาและการสร้างแบบแผนที่ถูกต้องเกี่ยวกับประเพณีของไทยปรากฏในพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน การจัดตั้งโบราณคดีสโมสรเพื่อสืบค้นเรื่องราวเกี่ยวกับ “ชาติสยาม” ที่เป็นชาติเก่าแก่กว่าหนึ่งพันปี และเมืองขึ้นต่างๆ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว “ทรงเน้นว่าวัฒนธรรมไทยนั้นมีความเป็น “ไทยแท้” คือมีลักษณะเฉพาะที่สืบทอดกันมาแต่โบราณแต่ “ความเป็นไทย” นี้มีแก่นแท้ที่เป็นสากล ไม่แตกต่างจากอารยธรรมที่เจริญแล้วในยุโรป โดยเฉพาะ “พระพุทธศาสนา” นั้นทรงแสดงให้เห็นว่าเป็นศาสนาที่เหนือกว่าศาสนาอื่นๆในโลก ทั้งในแง่หลักคำสอนเป็นที่เบืงเหตุเป็นผล และในแง่พระชาติวุฒิจององค์พระศาสดา”^{๑๒} ดังนี้ เป็นต้น

มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ในสารคดี “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”

แนวคิดที่ว่าความเจริญทางวัฒนธรรม คือ ความศิวิไลซ์ของชาติ เป็นมโนทัศน์สำคัญที่สืบทอดผ่านสารคดีวิชาการของปัญญาชนราชสำนักดังยกตัวอย่างแล้วข้างต้น จึงอาจนับว่าเป็น “แนวคิดแบบจารีต” ที่มีผลต่อการสร้างสรรค์สารคดีวิชาการในยุคที่สืบต่อกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งสารคดีวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับโบราณคดี

---

^{๑๒} สายชล สัตยานุรักษ์, การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลักและ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง, (อัตสำเนา).

ยกตัวอย่างเช่น สารคดีที่แต่งขึ้นร่วมสมัยกับ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” สะท้อนว่าปัญญาชนราชสำนักยังคงให้ความสำคัญกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีของวัดหลวงอย่างวัดพระเชตุพนฯ ปรากฏในความเรียงเบ็ดเตล็ดที่อาจจัดเป็นสารคดีวิชาการ และผลิตขึ้นในสมัยเดียวกับ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ได้แก่เรื่อง “วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๒” พระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร จัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๗ ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อให้ “นักศึกษาทางประวัติศาสตร์โบราณคดีได้ทราบถึงความเป็นไปของวัดพระเชตุพนในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก่อนปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ ๓”^{๑๓} พระนิพนธ์เรื่องนี้ได้แปลและอธิบายขยายความบันทึกของนายจอห์น ครอว์ฟอร์ด ที่เล่าเรื่องวัดพระเชตุพนฯ เมื่อครั้งเดินทางมากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ การคัดเลือกบันทึกการเดินทางตามทัศนะของชาวต่างชาติเรื่องนี้แม้ไม่ได้ต้องการให้เป็นคู่มือนำเที่ยวโดยตรงแต่ก็บ่งชี้ว่า วัดหลวงเป็นแหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยมาตั้งแต่ช่วงต้นก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐

เมื่อพิจารณาสารคดีเรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ในฐานะส่วนหนึ่งของสารคดีที่ให้ความรู้ทางวัฒนธรรมของพระองค์ พบว่า นอกจากอิทธิพลทางสังคมแล้ว ภูมิหลังของพระองค์ก็มีผลต่อการสืบทอดมโนทัศน์เรื่องวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องสะท้อนความเจริญของชาติเช่นกัน ตามพระประวัติหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงดำเนินรอยตามพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทั้งความสนใจประวัติศาสตร์และโบราณคดี ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ในสูสธารณชน จากการสำรวจสารคดีเรื่องอื่นๆ ของพระองค์พบว่า หลายครั้งที่ทรงแสดงทัศนะอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเราให้ผู้อ่านเกิดความภาคภูมิใจ รัก และหวงแหนสมบัติของชาติ รวมทั้งกระตุ้นให้คนไทยคิดสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยในทางออกงามต่อไปด้วย ดังเมื่อครั้งทรงร่วมการประชุมโต๊ะกลมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระองค์มีพระประสงค์ที่จะหาคำตอบว่า “วัฒนธรรมคืออะไรกันแน่?”^{๑๔} ทรงไม่เห็นด้วยกับประเด็นที่ว่า “จะยกเลิกวัฒนธรรมต่างประเทศให้หมดแล้วรวมเป็นวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน เรียกว่า สากล ตามคตินิยมพระศรีอารยย์ของ

^{๑๓} กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ, พระนิพนธ์บางเรื่อง พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, หน้า ๑๒.

^{๑๔} สารคดีนำรู้, หน้า ๗๑.

ฝ่ายแดง”^{๑๕} แต่ทรงเห็นว่า ควรรักษาวัฒนธรรมของแต่ละชาติไว้ แลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้ยังทรงมีทัศนะเกี่ยวกับการรักษาวัฒนธรรมของชาติปรากฏในบทความสั้นๆ หลายเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น “การพิธีใด ๆ ก็ดี ความเชื่อถืออันใดก็ดี ถ้าเราไม่ใส่ใจ จะรู้ว่าทำไมเขาจึงทำและเชื่อเช่นนั้น แล้วก็จะไม่ได้ความรู้อะไรขึ้นเลย(...) เราจึงต้องค้นหาเหตุผลให้ได้เสียก่อนที่จะตัดสินใจอะไรลงไป ถ้าเราไม่ขอบอะไรก็เลยเสียหมด แล้วเราก็จะไม่มีอะไรเหลือเป็นของตนเองเลย และเราก็จะต้องกลายเป็นชาติที่ไม่มีสมบัติอะไรติดตัวเลยยิ่งกว่าชาติอื่นๆ ที่เพิ่งเริ่มเกิดใหม่เสียอีก”^{๑๖} เป็นที่น่าสังเกตว่า คุณค่าของวัดในฐานะศูนย์รวมอารยธรรมพุทธศาสนาของชาติไทยเป็นประเด็นที่ทรงกล่าวไว้ในสารคดีหลายเรื่อง ยกตัวอย่างเช่น “ชาติไทยนี้ได้เจริญรุ่งเรืองมาแล้วอย่างใหญ่หลวง...เรามีศาสนาที่วิเศษ เรามีพงศาวดารว่า เราเลี้ยงตัวเรารอดมาได้ ด้วยดีไม่มีอะไรจะควรอาย เรามีเหตุผลในขนบธรรมเนียมของเรา เราแก้ไขให้เหมาะสมแก่ยุคแก่สมัยของเราเอง โดยไม่ต้องเอาอย่างใคร และไม่เสียหลักของไทย”^{๑๗} และอีกตัวอย่างหนึ่ง ดังกล่าวว่า

ความเจริญนั้นถ้าไม่ได้เห็นมาจากที่อื่นก่อน ความคิดก็ไม่ค่อยจะเกิดขึ้นได้รวดเร็ว ประเทศอียิปต์ก็ได้อารยธรรมมาจากบาบิโลน ยุโรปก็ได้มาจากโรม ๆ ก็ได้มาจากกรีก เราได้จากจีนและอินเดียเช่นเดียวกัน แต่ทุกเมืองทุกแห่งก็ต่างมีแบบแผนของตัวเองเกิดขึ้นความคิดของตนเองจะพิสูจน์ว่าในเมืองจีนก็ดี เมืองอินเดียก็ดี ไม่มีวัดเหมือนในเมืองไทยสักแห่งเดียว ขนบธรรมเนียมวิชาช่างที่สุดจนศาสนาซึ่งเป็นรากฐานของวัฒนธรรมเพราะหนังสือที่เก่าที่สุดก็เขียนไว้ในเรื่องศาสนา วัตถุอารามก็สร้างขึ้นบูชาดวงสวรรค์เป็นเดิม กิริยามารยาทไหว้กราบก็เริ่มมาจากศาสนา ในที่สุดการเป็นมนุษย์อยู่นี้ ก็เพราะมีศาสนาทำให้เรามีจิตใจสูงกว่าสัตว์สามัญ^{๑๘}

กรอบคิดดังกล่าวปรากฏสอดคล้องกับการนำเสนอเนื้อหาในหนังสือ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ดังจะอธิบายในลำดับต่อไป

---

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

เนื้อหาสำคัญในสารคดีท่องเที่ยวเรื่อง “เที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี”

เมื่อพิจารณาหนังสือ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” พบว่า หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงชี้ให้มองอารยธรรมไทยตามทัศนคติของปัญญาชนราชสำนักยุคหลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่ยังคงสืบทอดจารีตทางความคิดของบูรพกษัตริย์เรื่อง “ความเจริญทางวัฒนธรรมพุทธศาสนา” สะท้อนความ “ศิวิไลซ์” ของชาติไทย สิ่งที่แตกต่างกันอยู่ที่การนำความคิดดังกล่าวมานำเสนอในบริบทใหม่ คือ บริบทการท่องเที่ยว

พระองค์ทรงเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่แสดงอารยธรรมพุทธศาสนาของชาติไทยเป็นตัวแทน “ความศิวิไลซ์” ดังในเนื้อหาปรากฏว่า ความศิวิไลซ์ของกรุงเทพฯ อยู่ที่วัดหลวงและพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สถานที่ทั้งหมดนี้มีความสำคัญในฐานะศูนย์รวมสมบัติของชาติทั้งในมิติสัญลักษณ์ และหลักฐานความงอกงามทางพุทธศิลป์ และวัฒนธรรมพุทธศาสนา วัดหลวงที่ทรงยกขึ้นมาเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีจำนวน ๘ วัด ประกอบด้วยวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, วัดอรุณราชวราราม, วัดสุทัศน์เทพวราราม, วัดบวรนิเวศวิหาร, วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และวัดยานนาวา วิธีที่ทรงแนะนำสถานที่เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า แม้ยุคแรกของการท่องเที่ยวกรุงเทพฯ จะมีจุดขายที่ “วัดและวัง” ในเกาะรัตนโกสินทร์^{๑๔} แต่จากการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวในหนังสือ “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” แสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้านั้นความงามของวัดไม่ได้มีจุดเด่นอยู่ที่ “แสงสะท้อนสีทองและกระจกสี” อันเป็นสิ่งแรกที่สามารรถสร้างความประทับใจให้ผู้เยี่ยมชม และมีปรากฏในบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกและตะวันออกหลายเล่มด้วยกัน^{๑๕} นั่นเพราะในช่วงเวลานั้น วัดวาอารามต่างๆ ในเกาะรัตนโกสินทร์ยังไม่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ พระองค์ทรงนำเสนอตามมุมมองของนักโบราณคดีเป็นหลัก หรือหากนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับวัด ก็ไม่ได้มีแนวคิด

^{๑๔} สามารถอ่านเพิ่มเติมจากนิตยสาร **Holiday Time in Thailand** ผลิตโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๐ เป็นต้นมา.

^{๑๕} ยกตัวอย่างเช่นบันทึกการเดินทางของ Anna Leonowens เรื่อง **The English Governess at the Siamese Court, Siam on the Meunam from the Gulf to Ayuthia** ของ Maxwell Sommerville, **A Journalist in Siam** ของ Andrew A. Freeman เป็นต้น

ขายทัศนียภาพของแม่น้ำเจ้าพระยาและวัดคู่กันไป จะเริ่มมีบ้างตรงที่ทรงกล่าวแนะว่า “พระปรางค์เป็นที่ขึ้นไปดูวิวบางกอกได้”^{๒๑} อีกทั้งยังไม่ได้กล่าวถึงวัดอื่นที่มีความสำคัญ และมีอัตลักษณ์เด่นด้านภูมิทัศน์ ดังเช่น ภูเขาทองวัดสระเกศและโลหะปราสาทวัดราชินีตดา

ภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด ณ ช่วงเวลานั้นยังมีไม่มากนัก และไม่ได้พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังเช่น วัดพระเชตุพนฯ ที่ทรงนำเสนอว่า มีจารึกตำราหลวงต่าง ๆ เพื่อให้ราษฎรสมัยก่อนได้เล่าเรียนและรักษาตัวต่อไป แสดงว่าสมัยนั้นยังไม่ได้พัฒนาให้เป็นโรงเรียนสอนนวดแผนไทย ยังไม่ได้บูรณปฏิสังขรณ์สวนหิน รวมทั้งพระนอนขนาดใหญ่ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยทัศนะส่วนพระองค์ที่ทรงเล็งกษุประเด็นตามความสนใจ ตัวอย่างต่อไปคือ วัดอรุณฯ มีสิ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ พระประธานที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปั้นหุ่นพระพักตร์ พระพุทธรูปทรงเครื่องเท่าพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ โบสถ์คู่หน้าพระปรางค์ ๒ หลัง มีไว้เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกตแต่แรกมาจากเวียงจันทน์ และที่เสด็จเข้ากรรมฐานของพระเจ้ากรุงธนบุรี พระปรางค์ รูปปั้นนายนกและนายเรือหน้าประตูทางเข้าพระอุโบสถ ผู้เฝ้าตนถวายพระศาสนาครั้งรัชกาลที่ ๑ และ ๒ จุดสนใจเหล่านี้ต่างไปจากยุคการท่องเที่ยวที่มุ่งนำเสนอความงดงามของลายกระเบื้องพระปรางค์ ทัศนียภาพของพระปรางค์และแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งรูปปั้นยักษ์คู่ วัดราชบพิศฯ เป็นวัดที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ สร้างขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมพระบรมอัฐิเจ้านายก่อนที่จะมีการแยกไปเก็บไว้ตามวัดหลวงอื่นๆ ในขณะที่ยุคการท่องเที่ยวกรุงเทพฯ จะดึงความงามของลายกระเบื้องประดับพระอุโบสถเป็นจุดขายสำคัญ ตัวอย่างสุดท้าย คือ วัดเบญจมบพิตรฯ วัดประจำรัชกาลที่ ๕ มีสิ่งที่ควรดู คือ พระอุโบสถ พระพุทธรูปริมพระระเบียง และพระตำหนักหมู่สถานที่ทรงเคยผนวช ในหนังสือไม่ได้เน้นประเด็นเรื่องสถาปัตยกรรมที่เป็นต้นแบบการผสมผสานศิลปะไทยและคลาสสิกตะวันตก หรือรายละเอียดด้านพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปองค์เด่นๆ ซึ่งเป็นจุดเน้นที่ต่างจากการนำเสนอในหนังสือท่องเที่ยวยุคหลัง^{๒๒}

^{๒๑} “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”, หน้า ๒๕.

^{๒๒} สามารถหาอ่านเพิ่มเติมจากนิตยสารท่องเที่ยวเก่าแก่ของไทยที่ผลิตอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ **Holiday Times in Thailand** และ **Sawasdee** ผลิตโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และบริษัทการบินไทย จำกัด (มหาชน) ตามลำดับ.

ในขณะที่วัดพระแก้วและพระบรมมหาราชวัง วัดสุทัศน์ฯ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีรายละเอียดจุดเด่นหลากหลายคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในหนังสือ นำเที่ยวของรัฐในยุคต่อมา รายละเอียดโดยสังเขปมีดังนี้ วัดพระแก้วมีความสำคัญในฐานะที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต และเป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญของชาติ สิ่งที่โดดเด่นควรค่าแก่การดูเป็นพิเศษ ได้แก่ พระอุโบสถเพราะมีลายจิตรกรรมเรื่องมารวิชัย และพระพุทธรูปทรงเครื่อง พระมณฑปเก็บพระไตรปิฎก ปราสาทพระเทพบิดรเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๕ พระองค์ พระเจดีย์หน้าและหลังปราสาทพระเทพบิดร นครวัดจำลองที่รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้จำลองถวายเก็บไว้ รูปปั้นช้างเผือกประจำรัชกาล ศาลายารอบพระอุโบสถ หอราชกรมานุสรณ์และพงษานุสรณ์ข้างหลังพระอุโบสถสร้างเพื่อเก็บพระพุทธรูปอุทิศถวายพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาและจิตรกรรมแบบใหม่ของขรัวอินโข่ง รูปปั้นยักษ์และสัตว์ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นผู้เฝ้ารักษาสถานที่โดยเฉพาะสิ่งคู่ที่รัชกาลที่ ๑ นำมาจากเขมร หอพระนากหลังพระมณฑปที่เก็บพระอัฐิเจ้านายราชวงศ์จักรี พระวิหารยอดสถานที่เก็บพระพุทธรูปพระเทพบิดรสมัยอยุธยา หอมณฑิยธรธรรมที่วังหน้าสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างเก็บหนังสือและพระภุชाल้ำค่า หอระฆัง หอพระคันธารราษฎร์ เก็บ “พระเรียกฝน” พระระเบียงมีรูปเขียนรามเกียรติ์ และพระปราสาทแปดองค์ ในพื้นที่เชื่อมต่อกันนี้มีพระบรมมหาราชวัง พระองค์ทรงอธิบายความสำคัญของพระที่นั่งต่างๆ ได้แก่ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งไพศาลทักษิณ หอพระสุราลักษณ์ หอพระธาตุมณฑิยธร พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วัดสุทัศน์ฯ มีความสำคัญในฐานะสถานที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนีจากวัดมหาธาตุสุโขทัย มีประตูพระวิหารบานกลางสลักด้วยผีพระหัตถ์รัชกาลที่ ๒ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เคยเป็นสมภารครองวัด และพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ เคยศึกษาพระธรรมวินัย ภายในวัดมีสิ่งที่น่าดู คือ พระพุทธชินสีห์ของเก่าสมัยรัชกาลที่ ๕ ของกรุงสุโขทัย พระรูปสมเด็จพระสังฆราช ๒ พระองค์ จิตรกรรมฝีมือขรัวอินโข่ง พระตำหนักปั้นหย่าที่ประทับของรัชกาลที่ ๔ ตัวอย่างสุดท้าย คือ พิพิธภัณฑสถาน มีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่รวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ภายในประกอบด้วยหอพระสมุทวชิรญาณเป็นที่เก็บหนังสือลายมือ ตู้ทอง และหลักศิลาจารึก พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นที่ประดิษฐาน

พระพุทธสิหิงค์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเป็นที่รวมเครื่องสัมฤทธิ์สมัยต่าง ๆ ในภูมิภาค สยามประเทศ

อัตลักษณ์ของเกาะรัตนโกสินทร์ยุคก่อนการท่องเที่ยวกรุงเทพฯ ตามที่ปรากฏ ในงานเขียนชิ้นนี้จึง แสดงความสำคัญของวัดและวังในฐานะโบราณสถาน และ พุทธศิลป์บางส่วนในแง่ประวัติการสร้างที่สะท้อนสถานภาพ “เมืองพุทธ” ของกรุงเทพฯ

มโนทัศน์เรื่อง “ความศิวิไลซ์” ที่สะท้อนผ่านการนำเสนอ “อัตลักษณ์ของ วัดและวัง”

“อัตลักษณ์ของวัดและวัง” ในบทความนี้หมายถึง ลักษณะทางสถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ และของสะสมภายในพิพิธภัณฑ์ที่ผู้เขียนอธิบายในฐานะหลักฐานทาง โบราณคดี สะท้อนให้เห็นความเจริญของวัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาติไทยที่มี กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง

เมื่อพิจารณาอัตลักษณ์ของวัดและวัง ที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงนำเสนอ พบว่า “สิ่งที่น่าดู” และ “สิ่งที่ควรดู” ตามทัศนะของพระองค์สะท้อนมโนทัศน์เรื่อง ความศิวิไลซ์ของชาติ ท่านทรงชูประเด็นอัตลักษณ์ทางโบราณคดีของวัดหลวง หรือ อีกนัยหนึ่งคือ “ความเป็นไทย” ที่สังเคราะห์จากอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและ พุทธศิลป์ในสถานที่ท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีวิธีอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผล ทั้งนี้สามารถ สรุปลักษณะวัฒนธรรมพุทธศาสนาของไทยในฐานะภาพสะท้อนความ “ศิวิไลซ์” ของประเทศ ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับอารยธรรมของประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย ในโลกในแง่ของการสืบทอด และสร้างสรรค์วัฒนธรรมผ่านยุคต่างๆ ที่แม้จะมีความ- เปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมแต่ก็ยังรักษา “หัวใจ” ของความเป็นชาตินั้นๆ ไว้ได้ ประการแรก มี “รากทางวัฒนธรรม” อันเกิดจากการสืบทอดคตินิยมทางศาสนา ปรากฏรูปเป็นวัด พุทธประเพณี และพุทธวิถีของคนในสังคม ประการที่สอง มี “การ- สร้างสรรค์วัฒนธรรม” ให้เกิดลักษณะวิวัฒนาการขึ้นด้วยสติปัญญาและความศรัทธาของ คนในชาติ

ลักษณะการนำเสนอความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว แสดงความคิด สืบเนื่องจากปัญญาชนยุคก่อนหน้าที่มีทัศนะว่า ความศิวิไลซ์ของชาติพิจารณาได้จาก

ความเจริญของวัฒนธรรมพุทธศาสนา และพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรม ดังปรากฏในหนังสือ “นำเที่ยวกรุงเทพ ทางโบราณคดี” ที่มุ่งเสนอพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี และเจ้านายองค์สำคัญ ในฐานะผู้นำการสร้างราชธานี

มรดกทางวัฒนธรรมไทย ๓ ยุค: สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์

ความสืบเนื่องของอารยธรรมพุทธศาสนาของชาติไทยจากยุคสุโขทัย อโยธยา มาสู่รัตนโกสินทร์ปรากฏผ่านคำอธิบายประวัติและความสำคัญของวัดหลวง และพระบรมมหาราชวัง ในฐานะหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนประวัติศาสตร์การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในยุครัตนโกสินทร์ ดังความสรุปต่อไปนี้

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยทรงอธิบายเหตุแห่งการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ว่าเป็นเพราะลักษณะภูมิศาสตร์ของกรุงธนบุรีไม่เหมาะสำหรับการศึกที่ยังคงมีอยู่ตลอดในระยะแรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ จึงทรงย้ายราชธานีมาฝั่งตะวันออก แล้วทรงสร้างวัดและวังหลวงตามแบบกรุงศรีอยุธยา ประเด็นต่อมาคือ การรวบรวมพระพุทธรูปสำคัญสมัยต่างๆ ซึ่งแสดงความสืบเนื่องของอารยธรรมไทย รวมถึงความรุ่งเรืองในอดีตของอาณาจักรพุทธบริเวณพื้นที่ประเทศไทย ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปสำคัญสมัยสุโขทัย อันได้แก่ “พระศรีศากยมุนี” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดให้อัญเชิญมาจากพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุกรุงสุโขทัย “เพราะทางเมืองเหนือถูกทิ้งร้างด้วยการสงคราม พระพุทธรูป เทวรูป และสถานที่ต่างๆ ทชุดโถมหักพังไปด้วยไม่มีใครรักษาได้ ถึงสมัยตั้งกรุงเทพฯ แล้วจึงโปรดให้เก็บสิ่งของที่กระจัดกระจายมารักษาไว้ในพระนคร”^{๒๓} นอกจากนี้แล้วยังทรงนำเสนอว่า กษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ได้สร้างนวลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และพุทธศิลป์ขึ้นเอกด้วย ดังปรากฏในเรื่องการสร้างจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพรามเกียรติ์ ณ อุโบสถวัดพระแก้ว ความว่า “พระระเบียงเป็นที่สำหรับคนพักในวันพระอุโบสถ หรือ วันที่มีการงานจึงมีรูปเขียน (เรื่องรามเกียรติ์) ไว้ให้ดูอย่าง Gallery”^{๒๔} และ

^{๒๓} “นำเที่ยวกรุงเทพทางโบราณคดี”, หน้า ๒๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

การสร้างวัดใหม่แทนวัดร้างที่มีแต่เดิม ดังเช่น วัดเบญจมบพิตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้สร้างขึ้นแทนที่วัดร้างเพื่อขยายเมือง รวมทั้งโปรดให้นายช่างปั้นจำลองพระพุทธรชินราช พระพุทธรูปที่นับถือกันมาครั้งกรุงสุโขทัย เป็นพระประธานและหลักเมืองใหม่ในครั้งนั้นด้วย การเล่าประวัติยังแสดงให้เห็นว่าสถาปัตยกรรมชั้นเอกในวัดเบญจมบพิตรที่โดดเด่นคือ “พระอุโบสถและพระระเบียงสำหรับตั้งพระพุทธรูปต่างๆ ที่สรรเสริญว่างาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นผู้หาถวาย”^{๒๕} ประเด็นต่อมา คือการสืบสานพันธกิจ “สร้างบ้านแปงเมือง” อย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏในประวัติวัดอรุณราชวรารามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างต่อจากรัชกาลที่ ๒ เพื่อ “เป็นที่เชิดชูแก่พระนคร”^{๒๖} ลำดับต่อไปคือการคัดเลือกศิลปะที่สวยงามจากต่างประเทศอันนับเป็นส่วนหนึ่งของการ “สร้างเมือง” ดังปรากฏเป็นวิถิบูบติของประเทศผู้ชนะสงคราม ที่จะเลือกรับหรือจำลองวัฒนธรรมและศิลปะจากเมืองอื่นมาผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมของตน ดังความตอนหนึ่งว่า “รูปสิ่งหูกุหน้าพระอุโบสถ (ยังมีรอยทองติดอยู่) เป็นคูที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ทรงนำมาจากเมืองเขมรเมื่อเสด็จกลับเข้ามาทรงราชย์ คูอื่นโปรดให้จำลองตั้งให้ครบที่”^{๒๗}

การสร้างเมืองกรุงเทพฯ ให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ข้างต้นยังสะท้อนภาพลักษณ์ “กษัตริย์ศิลปิน” ดังปรากฏในคำอธิบายประวัติสถานที่ส่วนหนึ่ง ที่สะท้อนภาพลักษณ์ พระมหากษัตริย์ไทยผู้มีอัจฉริยภาพด้านงานช่าง รวมทั้งพระราชหัตถ์สนทนากับข้าหลวงสามารถสร้างสรรค่นวศิลป์ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนไทยรุ่นหลัง ปรากฏในคำอธิบายต่อไปนี้ รัชกาลที่ ๒ ทรงแสดงฝีมือพระหัตถ์สร้างพุทธศิลป์ วัดสุทัศน์เทพวราราม ความว่า “ทรงแกะสลักบานประตูพระวิหาร (บานกลาง) ด้วยพระองค์เอง”^{๒๘} ตัวอย่างที่สอง ได้แก่ นครวัดจำลอง ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ความว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ โปรดให้จำลองมาถวายทอดพระเนตรแล้วโปรดให้ตั้งไว้บนลานพระมณฑปนั้น”^{๒๙} และตัวอย่างสุดท้าย วัดยานนาวาเป็น

^{๒๕} “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”, หน้า ๓๐.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

วัดที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างรูปสำเภาจันทนพระสถูปเจดีย์เพราะ “ต่อไปลูกหลานจะไม่ได้เห็นสำเภาเช่นนี้”^{๓๐}

การสร้างสรรคพุทธศิลป์ และสถาปัตยกรรมในอาณาบริเวณวัดหลวง พระราชวัง และวังเก่า แสดงวิถีปฏิบัติของชาวไทยพุทธที่พึงกระทำพุทธบูชาเพื่อสืบทอด พระศาสนา และแสดงความกตัญญูตเวทีต่อบุรพกษัตริย์ การสร้างพระพุทธรูป ถวายบุรพกษัตริย์ ปรากฏในคำอธิบายเรื่องวัดพระแก้ว ความตอนหนึ่งว่า “พระพุทธรูป ทรงเครื่องใหญ่ ๒ พระองค์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้าง อุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ และถวายพระนามว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ และพระพุทธเลิศหล้านภาลัย”^{๓๑} อีกตัวอย่างหนึ่งคือ หอราชรถมานุสรณ์ และพวงมานุสรณ์ ๒ หลัง ข้างพระอุโบสถวัดพระแก้ว พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป “อุทิศถวายเท่าจำนวนพระเจ้า- แผ่นดินในกรุงศรีอยุธยาหลัง ๑”^{๓๒} การสร้างพุทธศิลป์ และแหล่งศึกษาเล่าเรียน ถวายอุทิศพระเจ้าแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเช่นทรงอธิบายไว้ว่า ขรัวอินโข่ง (พระภิกษุ) ผู้มีชื่อว่าคิดเขียนอย่างแบบฝรั่ง (คือมี perspective ไม่แบน ๆ อย่งไทย) เป็นผู้เขียนอีกหอ ๑ อุทิศถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์^{๓๓} และอีกตัวอย่างหนึ่ง คือเหตุแห่งการสร้างหอพระสมุทวชิรญาณ สมเด็จพระยาตราชานุภาพ ทรงรับพระบรมราชโองการจากรัชกาลที่ ๕ จัดตั้งหอพระสมุทวชิรญาณเพื่อ “อุทิศถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ตามพระนามเมื่อทรงพระผนวชเป็น พระภิกษุว่า “วชิรญาณ”^{๓๔} ซึ่งในเวลานั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานบริเวณ วังหน้า

นอกจากวัดแล้วยังมีพระราชวัง ลักษณะเด่นของ “วังหน้า” มีความพิเศษ และโดดเด่นตรงที่เป็นศูนย์กลางของแหล่งความรู้ทางโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหนังสือเล่มนี้ได้จำแนกประเภทของสะสมในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตาม

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๑} “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”, หน้า ๓.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

ยุคสมัยต่างๆ ทั้งนี้เพื่ออธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจว่ากรุงเทพฯ นั้นมีของเก่าล้ำค่าสะสมอยู่จำนวนมาก ดังทรงแบ่งยุคสมัยเครื่องสัมฤทธิ์ที่รวบรวมได้จาก “ภาคพื้นสยามประเทศ” ออกเป็น ๗ ยุค ได้แก่ ทวาราวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย ศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ทรงสรุปประวัติและหลักฐานทางโบราณคดีของแต่ละยุคไว้สั้นๆ เช่น สมัยทวาราวดีให้ดูหลักฐานจากพระปฐมเจดีย์ที่เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๕๐๐ หรือ B.C.43 สมัยศรีวิชัยมีเมือง Palembang เป็นศูนย์กลางและขยายอิทธิพลมาเมืองไชยา สมัยลพบุรีมีขอมเป็นใหญ่ สมัยเชียงแสนมีชาวล้านนาได้รับอิทธิพลจากอินเดียทางบก จนถึง “อาณาจักรไทย” เริ่มในสมัยสุโขทัย ท่านทรงอธิบายตามแนวคิดทางประวัติศาสตร์สมัยเก่าที่ว่า “เป็นสมัยที่ไทยลงมาตั้งตัวจากเหนือได้แล้ว พ.ศ.๑๘๐๐ A.D.1257”^{๑๕} สมัยอยุธยา หรือ “กรุงเก่า” และสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากชุดเครื่องสัมฤทธิ์ดังกล่าวแล้ว ยังทรงอธิบายเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยเรื่องของสะสมชุดอื่นๆ ในพระราชมณฑลเชียร ได้แก่ ห้องมหัศจรรย์ (เงินทองที่ขุดได้), เครื่องหิน, ห้องราชยาน, ห้องดนตรี, ห้องการเล่น, ห้องผ้า, ห้องถ้วยชาม, ห้องอาวุธ, ห้องเครื่องเรือนไทย และตัวอย่างของไทยต่างๆ

นอกจากประเด็นเรื่อง จาริตทางวัฒนธรรม และการสร้างสรรควัฒนธรรมแล้ว ทรงขยายภาพเปรียบเทียบระหว่างศิลปะไทยและศิลปะของชาติอื่น เพื่อชี้ให้เห็นความเป็นสากลของวัฒนธรรมพุทธศาสนา อันสะท้อนผ่านศิลปะภายในวัดและคติเรื่องการเผยแพร่ความรู้จากวัดสู่สังคม ดังพบว่า มีการเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของพุทธศิลป์ของไทยกับต่างประเทศ ปรากฏหลายแห่ง ได้แก่ “รูปต่างๆ เช่น ยักษ์ และสัตว์ครึ่งคน (inhuman) ทำขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นผู้เฝ้าสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ จะได้เป็นที่เกรงกลัวแก่คนอันธพาล เช่นเดียวกับ unicon ในอังกฤษ และมนุษย์สิงห์ในพม่า”^{๑๖}, “จิตรกรรมฝาผนัง ณ พระระเบียงอุโบสถวัดพระแก้ว มีลักษณะเป็น Gallery แบบฝรั่ง”^{๑๗} และ “ความก้าวหน้าของการจัดการศึกษาในวัดพระเชตุพน มีลักษณะเป็น “public school””^{๑๘}

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๑๖} “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”, หน้า ๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

“ภาพลักษณ์เมืองพุทธ” ที่สะท้อนผ่านตำนานและเกร็ดประวัติ

การเลือกเล่าประวัติและความสำคัญของวัด ดำเนินตามชุดความรู้ที่ปัญญาชนราชสำนักได้เคยเผยแพร่ ในหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงพระราชประวัติของพระเจ้าตากสิน ตอนทรงนั่งกรรมฐานจนเสียพระจริต และมีหลักฐานพระแท่นอยู่ภายในวัดอรุณราชวราราม ตำนานพระพุทธรูปสำคัญของชาติไทย ได้แก่ พระแก้วมรกต และพระพุทธรูปสิหิงค์ รวมถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศรัทธาของชาวพุทธในชุมชนเก่าของกรุงเทพฯ จากประเภทของเกร็ดตำนานและเรื่องเล่าข้างต้น มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ “เมืองพุทธ” อันสะท้อนความเจริญของอารยธรรมพุทธศาสนา ประกอบด้วย ส่วนแรก ตำนานพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปสิหิงค์ และส่วนที่สอง เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “นายนก และนายเรือ” เมื่อพิจารณาตำนาน และเกร็ดประวัติเหล่านี้ในฐานะความรู้แทรกเพื่อขยายให้เข้าใจประวัติความเป็นมาของวัดและวัง วิธีที่ท่านทรงเลือกใช้ดังกล่าว มีส่วนเสริมให้เข้าใจในทัศนคติเรื่องความศรัทธาตามจารีตได้อีกทางหนึ่ง ดังนี้

“**ตำนานพระแก้วมรกต**” เนื้อหาที่ทรงสรุปมานั้น สอดคล้องกับเรื่อง “ตำนานพระแก้วมรกต” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔, รัชกาลที่ ๕^{๙๔} และพระนิพนธ์เรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ” ของสมเด็จพระยาตำราภานุภาพ^{๙๕} หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ได้ทรงแทรกตำนานที่ผู้อ่านชาวไทยคุ้นเคยกันดีเพื่อแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในประเทศไทย ในฐานะส่วนหนึ่งของสายธารอารยธรรมพุทธศาสนาแบบเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื้อหาที่พระองค์ทรงสรุปมานั้น ในแง่หนึ่งเป็นการให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรพุทธยุคก่อนการสถาปนาอาณาจักรสยาม เรื่อยมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทพระมหากษัตริย์และธรรมเนียมการประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็น “ใจเมือง” ความงามของพุทธศิลป์ การสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมและหัตถศิลป์อันสืบเนื่องมา

---

^{๙๔} โปรดอ่านเพิ่มเติมใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตำนานพระแก้วมรกต** (การพิมพ์พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, ๒๔๙๔) และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ตำนานพระแก้วมรกต** (พระนคร : บรรณาคาร, ๒๕๐๔).

^{๙๕} สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘).

จากความศรัทธาที่มีต่อพระแก้วมรกต รวมถึงพระบารมีของบูรพกษัตริย์ไทยที่สามารถครอบครองพระแก้วมรกตได้ยาวนานกว่าอาณาจักรใดๆ^{๔๐} ครอบคลุมคิดเช่นนี้ปรากฏในการเล่า **“ตำนานพระพุทธรูปทองคำ”**^{๔๑} ด้วยเช่นกัน ดังเห็นได้จาก เนื้อความที่ว่า แต่เดิมพระพุทธรูปทองคำเป็นสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินลังกา เหตุที่พระพุทธรูปองค์นี้ตกทอดมายังอาณาจักรไทยก็เพราะ “พระเจ้านครศรีธรรมราช” ทรงขอมาถวายแก่ “สมเด็จพระร่วง” เจ้ากรุงสุโขทัย ระยะเวลาระหว่างนั้นยาวนานหลายร้อยปี กว่าที่พระพุทธรูปทองคำจะตกทอดมาสู่กรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ด้วยพระบารมีและฝีมือการรบของกรมพระราชวังบวรฯ ที่ทรงปราบพม่าได้สำเร็จ โดยนัยนี้แสดงให้เห็นว่า **“อาณาจักรไทย”** เป็นศูนย์กลางอำนาจมาหลายยุค และพระมหากษัตริย์ล้วนทรงพระบารมีจึงได้พระพุทธรูปทองคำมาครอบครอง แม้จะเกิดเหตุให้พระพุทธรูปองค์นี้ไปประดิษฐาน ณ เมืองอื่นบ้าง แต่ด้วยพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็ทำให้พระพุทธรูปทองคำกลับมาสู่อาณาจักรไทยอีกครั้ง สิ่งที่น่าสนใจนอกเหนือจากประเด็นเรื่องการสืบทอดขนบการครองเมืองโดยมีพุทธศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมพุทธ และพระบารมีของกษัตริย์ไทยแล้ว ตำนานพระพุทธรูปทองคำที่ทรงแทรกนี่ยังแสดงให้เห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์มีพระพุทธรูปประจำชาติอันศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือกันใหม่อยู่อาณาจักรพุทธยุคเก่าอย่างแพร่หลายประดิษฐานภายใน **“ใจเมือง”** มากกว่าหนึ่งองค์

ประเด็นสุดท้าย ได้แก่ ความศรัทธาของชาวพุทธในระดับชุมชน องค์ผู้ประพันธ์ทรงนำเสนอเรื่อง **“ความศรัทธา”** ในระดับชุมชน ผ่านการเล่าประวัติวัดอรุณฯ ในฐานะชุมชนดั้งเดิม เรื่องของ **“นายเรืองและนายนก”** พระองค์ทรงเขียนแทรกไว้สั้นๆ เพียงว่า รูปปั้นของนายนกและนายเรืองนั้นมีประวัติว่าเป็น **“ผู้เผาตนเองถวายแก่พระศาสนาในรัชชกาลที่ ๑ และที่ ๒ อยู่สองข้างหน้าประตูเข้าไปในลานพระอุโบสถ”**^{๔๓} เนื้อความดังกล่าวตรงกับที่กรมพระยาดำรงฯ ทรงเคยวิเคราะห์ไว้ในพงศาวดาร

^{๔๐} โปรดอ่านเพิ่มเติมใน ธรรมทาส พานิช, **วัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาวไทยในตำนานพระแก้วมรกต** (กรุงเทพฯ :อรุณวิทยา : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๒).

^{๔๑} หม่อมเจ้าหญิงพูนพิลัมย์ ทรงเล่าตำนานตามที่ปรากฏในเรื่อง **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕-๔๙.

^{๔๒} “นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี”, หน้า ๒๕.

กรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๒ จากวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัยน่าจะได้เคยทรงอ่านด้วย^{๔๔} อีกทั้ง “เรื่องเล่า” ดังกล่าวน่าจะเป็นที่รู้จักกันดีเพราะมีจารึกสองแผ่นบอกเล่าเหตุการณ์อย่างละเอียด^{๔๕} และกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติวัดอรุณราชวรารามในยุคต่อมา^{๔๖} แม้จะเป็นเพียงเนื้อความประโยคเดียวแต่ก็แสดงให้เห็นว่า ประเด็นเรื่อง “*ความศรัทธา*” ที่ปรากฏแทรกในประวัติวัดสะท้อนอิทธิพลของพุทธศาสนาความศรัทธาในระดับต่างๆ ของชาวพุทธ เรื่องความศรัทธาในบริบทของสังคมไทยนี้จึงสามารถตีความได้หลายแบบ และนำไปสู่การแสดงผลออกอย่างหลากหลายตาม “ปัญญา” ของพุทธศาสนิกชน อีกทางหนึ่งได้สะท้อนความสำคัญของวัดอรุณฯ ในฐานะศูนย์กลางชุมชน ที่นอกจากกษัตริย์เป็นผู้นำในการสร้างและบูรณะแล้ว ประชาชนก็มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้ความเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธายังคงดำรงอยู่ได้

บทสรุป

การศึกษามโนทัศน์เรื่อง “*ความศิวไลซ์*” ในสารคดีท่องเที่ยวกรุงเทพฯ ยุคแรกของไทยเรื่อง “*นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี*” แสดงให้ประจักษ์ถึงพันธกิจสำคัญของสารคดีวิชาการที่ผลิตโดยปัญญาชนราชสำนักในฐานะเครื่องมือให้ความรู้เกี่ยวกับความเจริญของวัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาติไทย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุลทรงสร้างชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ “*ความศิวไลซ์*” ตามจารีตความคิดที่สอดคล้องกับ

---

^{๔๔} โปรดอ่านเพิ่มเติมใน สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ : พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราญราชานุภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร, ๒๕๑๑).

^{๔๕} โปรดอ่านคำปริวรรตในบทความ “*เล่าเรื่อง: นายเรื่องและนายคนผู้เฝ้าตัว*” บทความนี้นั้นวรรณ ภัทรมูล ได้ปริวรรตภาษาเก่าสมัยต้นรัตนโกสินทร์ซึ่ง อาจารย์ประสาร บุญประคอง เคยปริวรรตเผยแพร่ในหนังสือ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๖ ตอนที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๑๓) จาก http://www.sac.or.th/main/article_detail.php?article_id=96&category_id=19, สืบค้นเมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๘

^{๔๖} ดังเช่นมีในหนังสือ “*ประวัติวัดอรุณราชวราราม*” รวบรวมและเรียบเรียงโดย กรมศิลปากร ทั้งนี้ได้อ้างอิงจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ และพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

ปัญญาชนราชสำนักในยุคก่อนหน้าเรื่องการสร้างและสืบสานขนบวัฒนธรรม พุทธศาสนา ดังปรากฏผ่านคำอธิบายประวัติการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น “เมืองพุทธ” ความรู้ทางโบราณคดี ประวัติผู้สร้างและเหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนภาพความสืบเนื่อง ของอารยธรรมพุทธศาสนา รายละเอียดทางสถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ และของสะสม ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครที่มีลักษณะสอดคล้องกับเนื้อหาในสารคดีที่ผลิต โดยราชสำนัก ตลอดจนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ ที่มีลักษณะผสมผสานกัน ระหว่างผู้นำทางวัฒนธรรม และผู้นำในการศึก ความกตัญญูต่อบุรพกษัตริย์ และ พระบารมีของพระมหากษัตริย์ ความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปสำคัญดังเช่นพระแก้ว มรกตและพระพุทธสิหิงค์ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน สารคดีท่องเที่ยวเล่มนี้ จึงอาจนับเป็น “จุดเชื่อมต่อ” ของการสร้างชุดความรู้แบบจาริตในบริบทการท่องเที่ยวเชิงวิชาการยุคแรกของไทย ทั้งยังแสดงวิธีปรับเปลี่ยนมุมมองของผู้อ่านที่มีต่อ “วัดและวัง” ในฐานะศูนย์รวมจิตใจและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต มาสู่สถานที่ท่องเที่ยว ที่เป็นศูนย์กลางความรู้ทางอารยธรรมพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างการสร้าง และสืบสานมโนทัศน์แบบจาริตในบริบทใหม่ดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องชี้ชัดว่า “วัดและวัง” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศไทย และเป็นตัวแทนความเจริญของ ชาตินาตั้งแต่เริ่มสถาปนาอาณาจักรไทย เรื่อง “นำเที่ยวกรุงเทพฯ ทางโบราณคดี” ยังสะท้อนว่า หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัยทรงริเริ่มใช้สารคดีท่องเที่ยวเชิงวิชาการ สนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมพุทธศาสนา ตลอดจนสร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ของคนไทยให้มีความ “ศิวิไลซ์” ตามแบบอารยชน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, **หอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.
- กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ, **พระนิพนธ์บางเรื่อง พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร** พิมพ์ในงานฉลองพระชันษาครบ ๘๔ พ.ศ. ๒๕๑๒.
- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, **ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย**(กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๗). จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ตำนานพระแก้วมรกต**. พระนคร : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา, ๒๕๔๕.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. **ตำนานพระแก้วมรกต**.พระนคร : บรรณาการ, ๒๕๐๔.
- องชัย วินิจจะกุล. “ภาวะอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิวิไลซ์: เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ แสวงหาสถานะของตนเอง ผ่านการเดินทางและพิธีภักดิ์ทั้งในและนอกประเทศ” รัฐศาสตร์สาร, ปีที่ ๒๔, ฉบับที่ ๒ (๒๕๕๖):๑-๖๖.
- ธรรมทาส พานิช, **วัฒนธรรมพุทธศาสนาของชาวไทยในตำนานพระแก้วมรกต**. กรุงเทพฯ: อรุณวิทยา : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๒.
- ตำราพระราชานุญาต,สมเด็จพระยา. **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๘.
- _____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ : พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๑.
- บุญนาค พัยคฆเดช, **พระบรมราชาธิบายของรัชกาลที่ ๕**. พระนคร:คลังวิทยา, ๒๕๐๕.
- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง. **นำเที่ยวกรุงเทพฯทางโบราณคดี**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๔๑.
- _____. **สารคดีน่ารู้**. ธนบุรี:นครหลวง,๒๕๑๖.
- วสุรัตน์ ว่องไวกลยุทธ, **การเกิดวาทกรรมแรกเริ่มว่าด้วยพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ในไทย** วารสารชุมนุมประวัติศาสตร์, ฉบับที่ ๔, (๒๕๕๕) หน้า ๘๑-๘๒.
- สายชล สัตยานุรักษ์. **๑๐ ปัญญาชนสยาม**. กรุงเทพฯ: Openbooks, ๒๕๕๗.

_____, การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลักและ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง, (เอกสารอัดสำเนา).

สรตีใจสะอาด, จดหมายเหตุรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: ต้นเค้าการเขียนสารคดีท่องเที่ยวยุคแรกของไทย วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ถึงพุทธศักราช ๒๔๗๕. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ออนไลน์

นภาพรณ ภัทรมูล, “เล่าเรื่อง: นายเรือและนายนกผู้เผาตัว”, สืบค้นจาก http://www.sac.or.th/main/article_detail.php?article_id=96&category_id=19, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๘

ภาษาอังกฤษ

Panu Wongcha-um. *What's Thai cuisines Thai Culinary Identity Constructing from The Rise of Tha Bangkok Dynasty to Its Revival*, Master of Arts, Department of History, National University of Singapore, 2009.

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้าง ความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศรัณยา เสี่ยงอารมณ^๑

บทคัดย่อ

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนนับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลก โดยที่การออกแบบได้เข้าไปมีส่วนสำคัญในการสร้างความสำเร็จทางการตลาดเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา รูปแบบของผลิตภัณฑ์ แปรนตร์ หรือบรรจุภัณฑ์ อย่างไรก็ตามทรัพยากรของชุมชนส่วนมากนั้น มีอยู่อย่างจำกัด การพัฒนาที่ขาดความเข้าใจในบริบทที่หลากหลายของชุมชนจึง ไม่สามารถสร้างความยั่งยืนให้กับสินค้า ทั้งยังอาจสร้างความเสียหายต่อความสมดุล ของชุมชนในระยะยาว

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการออกแบบ อย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนแบบองค์รวม โดยคำนึงถึง ประเด็นแวดล้อมรวมถึงผลกระทบทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อมของชุมชน อันเป็นปัจจัยที่จะช่วยทำให้เกิดความยั่งยืน โดยนำเสนอกรณีศึกษา หมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

---

^๑ อาจารย์ประจำ ภาควิชาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Industrial design for community in support of local product development through a community-driven participatory approach for sustainability: The case study of Sugar Village, Pak Nam, Bang Khla, Chachoengsao Province

Saranya Siangarom^b

Abstract

In relation to current global challenges, local product development is now considered a vital economic driving force for Thailand. At the same time, design plays an important role in marketing success, from branding, to packaging, and to other aspects of new product development. However, as community products are often made from finite resources and through inefficient modes of production, this scenario may cause long-term negative impact on the community, especially including the exploitation of cultural and ecological values. This article aims to demonstrate the participatory design process employed in local product development through a case study of The Sugar Village, Pak Nam, Bangkhla, Chachoengsao Province. Various key aspects of sustainability – social, cultural, economic, and environmental – are taken into consideration.

---

^b Lecturer of Department of Industrial Design, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

การพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)^๑ หมายถึง วิธีการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำความเสียหาย หรือลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นหลัง โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรโลก โดยยังสามารถรักษาระดับการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ไม่ให้เกิดศักยภาพการผลิตของธรรมชาติ และมุ่งเน้นความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกัน

๑. แนวคิดทางด้านเศรษฐกิจ (Economic) คือการประกอบธุรกิจที่สามารถสร้างผลกำไรสูงสุดโดยใช้ต้นทุนให้น้อยที่สุด ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สามารถก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างสมดุล มีคุณภาพ มีความสามารถในการแข่งขัน และเป็นประโยชน์ต่อประชากรส่วนใหญ่ ภายใต้การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
๒. แนวคิดทางด้านสังคม (Social) คือแนวคิดที่มุ่งเน้นในการรักษาเสถียรภาพ และความสมดุลของระบบทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการสร้าง ความเท่าเทียมกันระหว่างคนแต่ละรุ่น การกำจัดความยากจน การรักษา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนของคนในทุกระดับในสังคม
๓. แนวคิดทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental) มุ่งเน้นในการรักษาหรืออนุรักษ์ระบบกายภาพและชีววิทยา รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ ของระบบนิเวศ รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เป็นผู้สร้าง เพื่อก่อให้เกิดเสถียรภาพและความสมดุลในระบบนิเวศของโลก เพื่อพร้อมรับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ใช้เทคโนโลยีสะอาด และใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลในขอบเขตที่สามารถฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพใกล้เคียงกับของเดิมให้มากที่สุด

---

^๑ อนันตชัย ชูประถม และคณะ ไขความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนามาตรฐานรับผิดชอบต่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕-๒๘

น้ำตาลโตนด

เมื่อกล่าวถึงผลิตภัณฑ์ชุมชนของไทย อาหารหรือขนมไทยจัดเป็นผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนในอันดับต้นๆ โดยส่วนประกอบที่สำคัญของอาหารหรือขนมของไทยหลายรายการ กลิ่นและรสหวานที่มีลักษณะเฉพาะจากน้ำตาลโตนดอาจนับได้ว่าเป็นส่วนสำคัญในการปรุงอาหารและของหวานแบบไทย ซึ่งทำให้น้ำตาลโตนดเป็นวัตถุดิบคู่ครัวไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ อีกทั้งการผลิตน้ำตาลในแต่ละท้องถิ่นนั้น มีความแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ทรัพยากร และวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยผลิตจากน้ำหวานที่ได้จากช่อดอกของต้นตาลซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป นำมาเคี่ยวจนกระทั่งจับตัวข้นเหนียวแล้วนำไปหยอดใส่พิมพ์และทิ้งไว้ให้แห้ง จึงนำมาใช้งาน ซึ่งแหล่งผลิตน้ำตาลโตนดที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงโดยทั่วไปคือจังหวัดเพชรบุรี

แต่ในปัจจุบันแหล่งผลิตน้ำตาลโตนดเหล่านั้นเริ่มขาดแคลนเนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ปลูกต้นตาลโตนด รายได้จากการผลิตน้ำตาล และสภาพทางสังคม ทำให้ลักษณะของน้ำตาลปึก น้ำตาลปับ เครื่องปรุงคู่ครัวไทยนั้นแปรเปลี่ยนไป หากพิจารณาปัญหาในด้านทรัพยากร แม้น้ำตาลโตนดจะมีราคาที่สูงขึ้น แต่ทว่าจำนวนต้นตาลโตนดในประเทศไทยกลับลดลงจากปี พ.ศ.๒๕๒๘ ถึงประมาณสองแสนต้น (สำนักงานเกษตรจังหวัดเพชรบุรี ในปี พ.ศ.๒๕๔๖) ซึ่งการลดลงของต้นตาลโตนดอันเป็นทรัพยากรหลักในการผลิตน้ำตาลนั้น ก่อให้เกิดปัญหาในเชิงคุณภาพของผลิตภัณฑ์น้ำตาลปึกและน้ำตาลปับในปัจจุบัน เนื่องจากส่วนใหญ่ทำมาจากตาลโตนดที่ผสมน้ำตาลทรายหรือเป็นน้ำตาลที่ทำจากต้นมะพร้าวแทน ซึ่งทำให้รสชาติและคุณค่าที่ได้นั้นแตกต่างไปจากน้ำตาลปึกที่ได้จากต้นตาลโตนดแท้ๆ ดั่งต้นตำรับ ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข อีกทั้งควรช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยอาศัยหลักการพัฒนาแบบยั่งยืนเพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตและภูมิปัญญาในการทำน้ำตาลจากต้นตาลโตนดสำหรับชุมชนให้อยู่คู่ครัวไทยสืบไป

ภาพที่ ๑: บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านน้ำตาสถ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
ภาพจาก <http://www.google.co.th/maps>

หมู่บ้านน้ำตาสถ ปัญหา และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

เมื่อกล่าวถึงน้ำตาลโตนดในเขตภาคตะวันออกของประเทศไทย จังหวัดฉะเชิงเทรานั้นเป็นแหล่งผลิตเพียงแห่งเดียวของภูมิภาค โดยน้ำตาลโตนดที่ผลิตได้ส่วนมาจากหมู่บ้านน้ำตาสถ ที่ตั้งอยู่ในอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงมานาน โดยเป็นแหล่งน้ำตาลโตนดปลอดภัย ใช้วิธีการผลิตแบบโบราณดั้งเดิม คือการเก็บน้ำตาลสดจากช่อดอกหรือที่เรียกว่าวงตาลแล้วนำมาต้มเป็นน้ำตาลสด หรือเคี้ยวจนกลายเป็นน้ำตาลชั้นเหนียว แล้วจึงหยอดใส่พิมพ์ ทิ้งไว้ให้เย็นจนกลายเป็นก้อนแข็งกลายเป็นน้ำตาลปึก

ในอดีตหมู่บ้านน้ำตาสถเป็นพื้นที่ในภาคตะวันออกที่มีต้นตาลขึ้นอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ทำให้ทุกครัวเรือนสามารถผลิตน้ำตาลเพื่อการบริโภคในครัวเรือนได้เอง นอกเหนือจากที่เป็นเพียงแหล่งผลิตน้ำตาลโตนดแห่งเดียวในภาคตะวันออก น้ำตาลโตนดจากหมู่บ้านน้ำตาสถยังมีชื่อเสียงในเรื่องของความเข้มข้น

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาสถ ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

หอมหวาน ทั้งยังสามารถผลิตได้ในปริมาณมาก จึงทำให้ชุมชนเริ่มทำการค้าขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นๆ จวบจนกระทั่งปัจจุบันน้ำตาลโตนดของหมู่บ้านน้ำตาลสดก็ยังคงมีการผลิตภายในครัวเรือนในแบบดั้งเดิม ทั้งยังไม่มีการผลิตผสมสารฟอกขาวหรือเจือปนเคมีอื่นๆ แต่อย่างไรก็ดี แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาจากการที่ชาวบ้านหันไปประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้ง ปลูกสับปะรด หรือประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้คุณภาพของดินและน้ำในพื้นที่เปลี่ยนไป ทำให้คงเหลือเพียงแค่ประมาณ ๑๐ ครัวเรือนเท่านั้นที่ยังคงยึดอาชีพทำน้ำตาลโตนดดั้งเดิม อีกทั้งคนรุ่นหลังของชุมชนก็ปฏิเสธที่จะเข้ามาสืบทอดภูมิปัญญาเก่าแก่ของท้องถิ่น ทำให้ปริมาณการปลูกต้นตาลโตนดทดแทนในพื้นที่ก็ลดจำนวนลงเช่นกัน

ภาพที่ ๒-๓: (ซ้าย) ต้นตาลในหมู่บ้านน้ำตาลสด ภาพโดย อ.ศรันยา เสียงอารมณ (ขวา) การแขวนกระบอกลูกไม้ไผ่สำหรับเก็บน้ำหวานจากวงตาล ภาพโดย ผศ.ปารณ ชาดกุล

ภาพที่ ๔ : กระบอกบรรจุน้ำตาลสด
ภาพโดย อ.ศรันยา เสียงอารมณ

แต่จากการสัมภาษณ์คุณชยวีร์ เรื่องเดชสุวรรณ ประธานสภาเทศบาลตำบลปากน้ำ และคุณณัชกฤษ รัตนศิริดำริ พัฒนาชุมชนเทศบาลปากน้ำถึงข้อมูลในเชิงนโยบายการพัฒนาพื้นที่ พบว่าทางเทศบาลและเกษตรอำเภอมีนโยบายในการพัฒนาให้หมู่บ้านน้ำตาลสดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการผลิตน้ำตาลโตนด ซึ่งเมื่อพิจารณากับสภาพความเป็นไปของชุมชน พบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ชาวบ้านเลิกทำการผลิตน้ำตาลสด หรือลูกหลานไม่สนใจสืบทอดภูมิปัญญานั้นมาจากรายได้ที่ได้จากการประกอบอาชีพอื่นไม่เพียงพอ แม้ผลิตภัณฑ์จากน้ำตาลโตนดของหมู่บ้านนั้นจะมีคุณภาพที่ดี และผลิตได้ในจำนวนจำกัดก็ตาม

ภาพที่ ๕ : เตาเคี่ยวน้ำตาลที่ใช้ฟืนเป็นพลังงาน
ภาพโดย อ.ศรันยา เสียงอารมณ

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างควมยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางดัว จังหวัดยะเชิงเทรา

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบ จะเห็นความขัดแย้งกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ชุมชนในประเทศอื่นๆ ซึ่งผลิตภัณฑ์ใดมีคุณภาพที่ดีและผลิตได้ในจำนวนจำกัดโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้น จะยังมีราคาที่สูงกว่าผลิตภัณฑ์ที่ได้จากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ทำให้ผู้ผลิตที่ยังคงใช้วิธีหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสภาพเศรษฐกิจของโลกยุคปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างกับสภาพที่เป็นอยู่ของหมู่บ้านน้ำตาลสด ทำให้เห็นถึงประเด็นปัญหาในด้านความยั่งยืนของภูมิปัญญาและคุณค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน

เมื่อทำการลงสำรวจตามครัวเรือนในหมู่บ้านที่ทำการผลิตน้ำตาล พบว่าชาวบ้านในพื้นที่จะมีการแบ่งหน้าที่ในการผลิตน้ำตาลโดนดอย่างชัดเจน สามีหรือผู้ขายในครอบครัวจะทำหน้าที่ในการปาดตาลและเก็บน้ำตาลลงมาจากต้นตาลวันละสองครั้งในช่วงเช้า และช่วงบ่าย-เย็นตามแต่ฤดูกาล ส่วนภรรยาหรือผู้หญิงและเด็กๆ ในครอบครัว จะทำหน้าที่ในการนำน้ำตาลที่ได้นั้นมาแปรรูปเป็นน้ำตาลสดพร้อมดื่ม และน้ำตาลปึกที่จะผลิตในช่วงที่มีน้ำตาลมากเท่านั้น ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาว แต่เนื่องจากน้ำตาลปึกนั้นใช้น้ำตาลในการผลิตในปริมาณมาก และขายได้น้อยกว่าน้ำตาลสดพร้อมดื่มถึงแม้ว่าจะเก็บรักษาได้นานกว่าก็ตาม ทำให้ในปัจจุบันมีการทำน้ำตาลปึกจากมะพร้าวทดแทน หรือในบางรายมีการนำน้ำตาลจากมะพร้าวปนลงไปให้น้ำตาลปึกที่ได้จากตาลโดนด ทำให้เสียรสชาติของน้ำตาลโดนดแท้ๆ แบบดั้งเดิมไป ทั้งในกระบวนการผลิต พบว่าปัญหาสำคัญคือกระบวนการผลิตที่ไม่ปลอดภัย โดยผู้ผลิตใช้แม่พิมพ์สำหรับน้ำตาลปึกที่ทำมาจากท่อพลาสติกพีวีซี (Polyvinyl Chloride - PVC) ตัดเป็นท่อนแทนการใช้พิมพ์น้ำตาลธรรมชาติในแบบอื่นๆ เช่น แบบถ้วยดินเผา หรือแบบที่ทำจากใบตาลขดเป็นวงกลมที่เกษตรกรอำเภอได้เป็นผู้เข้าไปทำการส่งเสริมให้ชาวบ้านเปลี่ยนรูปแบบของการทำน้ำตาลปึกให้น่าสนใจขึ้น ซึ่งการผลิตแม่พิมพ์น้ำตาลแบบดังกล่าวใช้เวลาในการผลิตนานกว่า และไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาในเรื่องของราคาขายที่เหมาะสมได้ ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า สภาพการผลิตน้ำตาลปึกของหมู่บ้านน้ำตาลสดในปัจจุบันนั้น ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจ และการพัฒนาเรื่องของจิตสำนึกถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสุขภาพ

ภาพที่ ๖: แม่พิมพ์น้ำตาลปึกที่ชาวบ้านใช้ในปัจจุบัน
ภาพโดย อ.ศรันยา เสี่ยงอารมณ์

ภาพที่ ๗: การใช้ท่อพีวีซีเป็นแม่พิมพ์ในการหยอดน้ำตาลที่เคียวร้อนๆ
มาทำเป็นน้ำตาลปึก
ภาพโดย อ.ศรันยา เสี่ยงอารมณ์

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อ
สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษารุ่นบ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางค้อ จังหวัดสระบุรี

ภาพที่ ๘: การถอดน้ำตาลปึกที่แห้งแล้วออกจากแม่พิมพ์พีวีซี
ภาพโดย อ.ศรันยา เสี่ยงอารมณ์

ท่อพลาสติกพีวีซีที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นพิมพ์ผลิตน้ำตาลปึกนั้น เมื่อได้รับความร้อนจากน้ำตาลเคี้ยวใหม่จะปล่อยสารตะกั่ว แคดเมียม แบเรียม รวมถึงกรดไฮโดรคลอริกออกมา ทำให้ส่งผลเสียต่อระบบทางเดินหายใจและระบบประสาท เมื่อสะสมในร่างกายจะก่อให้เกิดมะเร็งได้ สารเคมีเหล่านี้จะระเหยขึ้นมาและซึมเข้าสู่ก้อนน้ำตาลปึก ส่งผลเสียทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภคที่รับประทานน้ำตาลปึกที่มีการปนเปื้อนสารพิษ การจัดทำหน่วยผลิตก้อนน้ำตาลปึกของชุมชน ชาวบ้านไม่มีบรรจุภัณฑ์เฉพาะจะนำน้ำตาลปึกบรรจุลงถุงพลาสติกใส โดยมีปริมาณบรรจุถุงละ ๑๐-๑๒ ก้อนที่ราคาขาย ๕๐ บาท ซึ่งคิดเป็นราคาก่อนละประมาณ ๕ บาทเท่านั้น รายได้ดังกล่าวนั้นถือว่าต่ำมากเมื่อเทียบกับเวลาและกระบวนการ รวมถึงภูมิปัญญาที่ใช้ในการผลิต โดยชาวบ้านจะวางจำหน่ายอยู่ในแผงที่สร้างขึ้นด้านหน้าครัวเรือนของตนเองด้านที่ติดกับถนน ควบคุมไปกับการจำหน่ายน้ำตาลสดพร้อมตี๋ม และลูกตาลสด ซึ่งจะมีพ่อค้าคนกลางเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่มารับซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในจังหวัดฉะเชิงเทรา

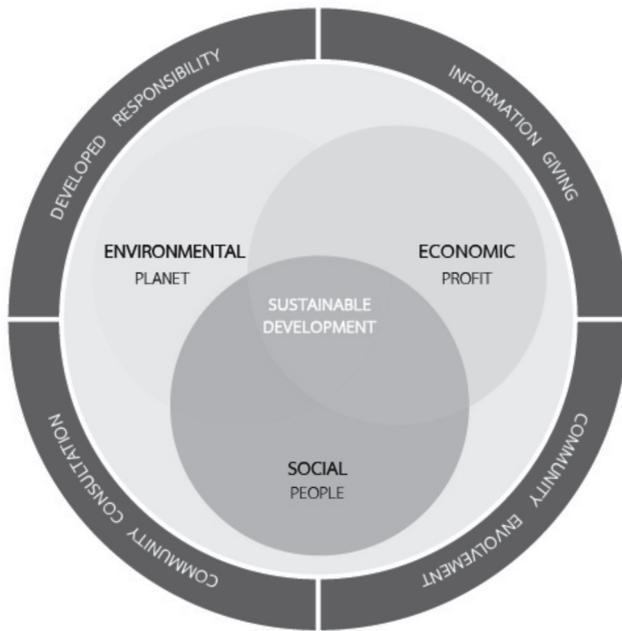

ภาพที่ ๙-๑๐: (ซ้าย) น้ำตาลปึก (ขวา) น้ำตาลสดพร้อมดื่ม
ภาพโดย อ.ศรันยา เสี่ยงอารมณ

จากหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) และ การมีส่วนร่วมต่อสังคม (Social Engagement)^๔ อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น ควรประกอบไปด้วย ๓ ส่วนหลักๆ ได้แก่ สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ โดยที่ทั้ง สามส่วนนี้ ควรมีความสมดุลและมีความเชื่อมโยงกัน การที่จะแก้ไขปัญหาของหมู่บ้าน น้ำตาลสดให้มีความยั่งยืนนั้น สามารถที่จะใช้กรอบความคิดจากหลักการพัฒนา โดยที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (Community Engagement) โดยคำนึงถึงกระบวนการ ๔ อย่าง อันได้แก่ การพัฒนาจิตสำนึก (Developed Responsibility) การให้ข้อมูล (Information Giving) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Involvement) และการทำประชาคมและรับฟังความคิดเห็นของชุมชน (Community Consultation)^๕

^๔ Juliet Millican, **Social Engagement: the ability to work constructively within and between social groups to create more resilient and sustainable communities**, Community University Partnership Programme, University of Brighton

^๕ **Community Engagement Wheel**, Salford City Partnership <http://www.partnersinsalford.org/community-engagement-wheel.htm>

ภาพที่ ๑๑: แผนภาพการพัฒนาการมีสำนึกต่อสังคมของชุมชนอย่างยั่งยืน
ภาพโดย อ.ศรินทร์ยา เสี่ยงอารมณ

ดังนั้นเมื่อพิจารณาปัญหาของหมู่บ้านน้ำตาลสด จะเห็นได้ว่าการพัฒนางาน ออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ยั่งยืนได้นั้น ย่อมมิได้คำนึงเพียงแค่รูปปลั๊กอินที่ผ่านใจของ ผลิตภัณฑ์น้ำตาลปึกของชุมชนเท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานระหว่างหลักการออกแบบ อุตสาหกรรมเพื่อชุมชน (Industrial Design for Community) และหลักการมีส่วนร่วม ในงานออกแบบ (Participatory Design) ในการแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม โดยคำนึง ถึงปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดของกระบวนการ โดยผ่าน กระบวนการวิเคราะห์และเรียงลำดับการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

กรอบของแนวความคิดในการออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน

การพัฒนาจิตสำนึก (Developed Responsibility) นักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนควรกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการพัฒนาจิตสำนึกที่คำนึงถึงผลกระทบจากการกระทำของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกระบวนการผลิตที่เป็นพิษ การสร้างมาตรฐานของสินค้า การคำนึงถึงความยั่งยืนของภูมิปัญญาและอาชีพ

การให้ข้อมูล (Information Giving) นักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนควรออกแบบการนำเสนอข้อมูล โดยเลือกใช้สื่อและรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับนำเสนอเนื้อหาข้อมูลที่มีความถูกต้องเกี่ยวกับผลกระทบจากแม่พิมพ์ทอพีวีซี แนวความคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน และความยั่งยืนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวเนื่องกับปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมต่อชาวบ้าน

การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Involvement) นักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนจะต้องทำกระบวนการออกแบบโดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยค้นหาปัญหาที่แท้จริงที่สามารถแก้ไขได้โดยการออกแบบ โดยคำนึงถึงความต้องการของชาวบ้าน ผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ และความเหมาะสมกับสภาพความเป็นไปในหมู่บ้านน้ำตาลสด โดยชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลและความคิดเห็นกับนักออกแบบ รวมถึงการร่วมทดสอบต้นแบบ

การทำประชาคมและรับฟังความคิดเห็นของชุมชน (Community Consultation) นักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนต้องทำการวัดผลงานออกแบบโดยการนำต้นแบบไปทดสอบในสถานที่และสถานการณ์จริงเพื่อประเมินประสิทธิภาพของงานออกแบบ รวมถึงรับฟังความคิดเห็นของผู้ผลิตเพื่อนำมาปรับปรุงแบบ รวมถึงทำการทดสอบร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ เช่นผู้บริโภค เป็นต้น

จากกรอบแนวความคิดดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนของหมู่บ้านน้ำตาลสดได้ ๓ ส่วนหลัก อันได้แก่

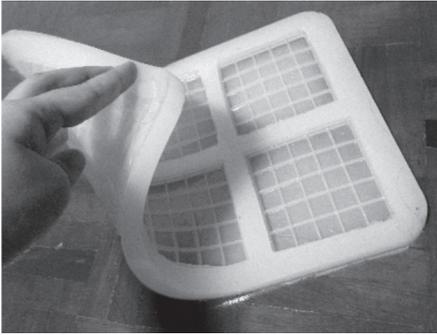
๑. ปัญหาเรื่องกระบวนการผลิตที่ไม่ปลอดภัย
๒. ปัญหารายได้ของชาวบ้านจากการขายน้ำตาลปีก
๓. ปัญหาความยั่งยืนของแหล่งทรัพยากรของชุมชน

โดยนักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน ได้จัดลำดับในกระบวนการออกแบบเพื่อการแก้ปัญหา ดังนี้

๑. การแก้ปัญหาคือการใช้แม่พิมพ์น้ำตาลปึกให้มีความปลอดภัยกับทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค จากการวิเคราะห์พบว่าปัญหาเรื่องแม่พิมพ์เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและมีความเชื่อมโยงต่อภาพรวมของโครงการทั้งหมด โดยเป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขเป็นอันดับแรก ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของคุณสมบัติของวัสดุ รวมถึงการขาดการพัฒนาจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อผู้ผลิตที่มีต่อผู้บริโภค ผู้ออกแบบจึงใช้หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ควบคู่ไปกับการออกแบบสื่อในการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและพัฒนาจิตสำนึกให้กับชาวบ้าน โดยเริ่มจากการออกแบบแม่พิมพ์น้ำตาลแบบใหม่ โดยใช้หลักการของการออกแบบที่คำนึงถึงผู้ใช้งานเป็นศูนย์กลาง (User-Center Design)^๖ ซึ่งในที่นี้ก็คือชาวบ้านที่เป็นผู้ผลิต โดยที่เลือกใช้แม่พิมพ์ที่ทำจากวัสดุซิลิโคนที่ปลอดภัยกับอาหาร เนื่องจากมีความปลอดภัยต่อสุขภาพ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ผลิตที่ต้องการความสะดวกรวดเร็วในการถอดน้ำตาลออกจากแม่พิมพ์ ล้างทำความสะอาดได้ง่าย อีกทั้งยังสามารถใช้วิธีการผลิตแบบเดิมโดยไม่ต้องเปลี่ยนวิธีการใหม่ รวมถึงการออกแบบรูปลักษณ์ของน้ำตาลปึกแบบใหม่ ก็ใช้หลักการออกแบบที่คำนึงถึงผู้ใช้งานเป็นศูนย์กลางอีกเช่นกัน โดยสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันให้สามารถบริโภคได้ง่าย โดยออกแบบให้สามารถหักออกมาใช้ได้เป็นหน่วย ขนาดหน่วยละครึ่งช้อนชา ซึ่งเป็นหน่วยชั่งตวงวัดแบบสากลแทนแบบน้ำตาลปึกแบบเก่าที่กะปริมาณในการใช้งานได้ลำบาก

---

^๖ **User-centered design (UCD)** สืบค้นพฤษภาคม ๒๕๕๘ https://en.wikipedia.org/wiki/User-centered_design

ภาพที่ ๑๒-๑๓: (ซ้าย) ภาพแม่พิมพ์ซิลิโคน (ขวา) น้ำตาลปึกที่ออกแบบใหม่
ภาพโดย นางสาวปิยวรา จิตสุขุมมงคล
(อยู่ในระหว่างกระบวนการขอจดสิทธิบัตร (patent pending number 1402000622))

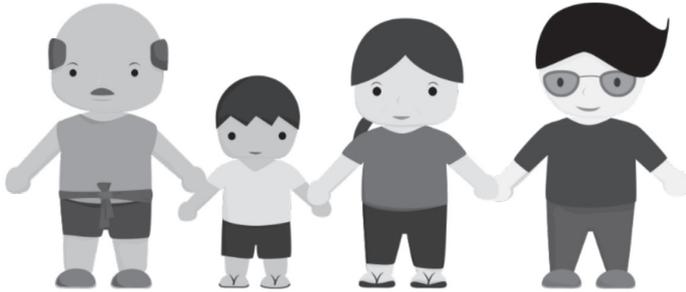
๒. การแก้ปัญหาในเรื่องของการพัฒนาจิตสำนึกของชาวบ้านและให้ความรู้เกี่ยวกับโทษของแม่พิมพ์แบบเดิม จากวัตถุประสงค์ในการสร้างความยั่งยืนในการพัฒนาให้สอดคล้องกับปัจจัยในเรื่องของการพัฒนาจิตสำนึกและการให้ข้อมูล ผู้ออกแบบได้ทำการออกแบบสื่อภาพเคลื่อนไหว (Animation) ออกมา ๓ ตอน

ตอนที่ ๑: แม่พิมพ์ใหม่ เป็นการให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับโทษของแม่พิมพ์ที่วิชีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อพัฒนาจิตสำนึกในเรื่องของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ในการผลิตอาหารที่มีความปลอดภัยออกสู่ท้องตลาด พร้อมรณรงค์ให้ชาวบ้านหันมาใช้แม่พิมพ์ซิลิโคน

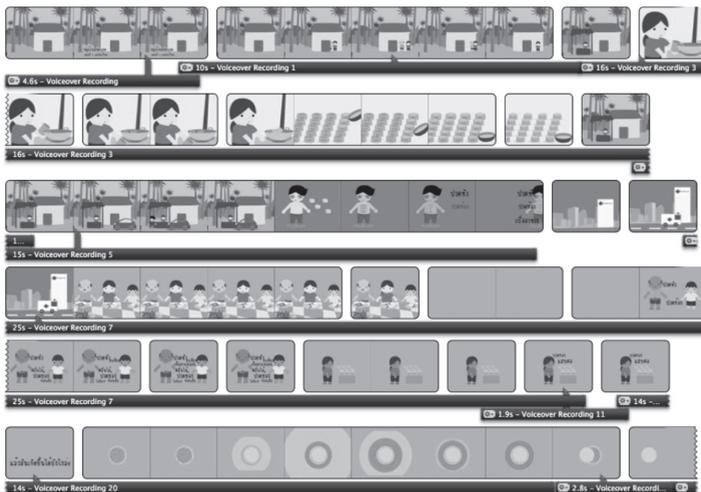
ตอนที่ ๒: ถุงใหม่ เป็นการนำเสนองานออกแบบแบรนด์ “ใจใส” ซึ่งเป็นชื่อดั้งเดิมของจะเข็งเทรา โดยนำเสนอบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบใหม่ที่สามารถสร้างมาตรฐาน และบอกเล่าเรื่องราวให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนได้ อีกทั้งยังเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ ประโยชน์ของบรรจุภัณฑ์ที่มีผลต่อผู้บริโภคและการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ให้กับผู้ผลิต

ตอนที่ ๓: กลับบ้านเรากันเถอะ เป็นการให้ข้อมูลรณรงค์การสืบทอด ภูมิปัญญาการผลิตน้ำตาลของหมู่บ้านน้ำตาลสด และชักชวนคนรุ่นใหม่ ให้กลับมาประกอบอาชีพพร้อมกับปลูกต้นตาลโตนตเพิ่มเพื่อคนรุ่นต่อไป

โดยสื่อภาพเคลื่อนไหวทั้งสามตอน อาศัยการออกแบบแคแร็คเตอร์ที่มี ลักษณะใกล้เคียงกับครอบครัวของชาวบ้านในหมู่บ้านน้ำตาลสดเป็นตัวแทนบอกเล่า เรื่องราวต่อชาวบ้าน

ภาพที่ ๑๔: ตัวละครที่ออกแบบมาเพื่อใช้ในสื่อภาพเคลื่อนไหวประกอบการ ให้ข้อมูลกับชาวบ้าน ภาพโดย นางสาวปิยวรา จิตสุขุมมงคล

ภาพที่ ๑๕: ภาพเคลื่อนไหว (Animation) เพื่อให้ข้อมูลกับชาวบ้านเกี่ยวกับโทษ ของแม่พิมพ์พีวีซี ภาพโดย นางสาวปิยวรา จิตสุขุมมงคล

ภาพที่ ๑๘-๑๙: (ซ้าย) ทดสอบและสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านในเรื่องบรรจุภัณฑ์

ภาพโดย นางสาวปิยวรา จิตสุขุมมงคล

(ขวา) สัมภาษณ์และสอบถามความคิดเห็นและนโยบายพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นจาก
ประธานสภาเทศบาลตำบลปากน้ำ และพัฒนาชุมชนเทศบาลปากน้ำ อำเภอบางคล้า

จังหวัดฉะเชิงเทรา ภาพโดย อาจารย์ศรันยา เสียงอารมณี

๔. การสร้างความสมดุลของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทั้งด้านสังคม
สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ปัญหาหลักของการเลิกประกอบอาชีพ
ผลิตน้ำตาลโตนตั้นคือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ โดยที่ผลิตภัณฑ์ชุมชน
อย่างน้ำตาลโตนตั้นไม่สามารถสร้างรายได้ที่เหมาะสมให้กับชาวบ้านได้
เมื่อนักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนทำงานร่วมกับชุมชนในการพัฒนา
ผลิตภัณฑ์ให้เกิดความปลอดภัยและเหมาะสมกับการใช้งานแล้ว จึงทำการ
เปรียบเทียบและทดสอบตลาดร่วมกับชาวบ้านอีกด้วย ซึ่งผลที่ได้จากการ
ทดสอบพบว่าน้ำตาลปึกที่ผลิตจากแม่พิมพ์ใหม่ สามารถสร้างรายได้
เพิ่มขึ้นต่อหน่วยได้ถึง๓เท่า อีกทั้งเวลาที่ใช้ในการผลิตก็ลดลง เนื่องจาก
ตัวก้อนน้ำตาลแบบใหม่จากแม่พิมพ์ซิลิโคนมีความบางกว่าแบบเก่าที่ทำ
จากท่อพลาสติกพีวีซี จึงทำให้ก้อนน้ำตาลแห้งเร็วขึ้น อีกทั้งนักออกแบบ
อุตสาหกรรมเพื่อชุมชนยังทำการออกแบบแบรนด์ (Brand) ของชุมชน
รวมถึงบรรจุภัณฑ์ของสินค้า โดยเป็นการเพิ่มคุณค่า(Value) ให้กับ
ผลิตภัณฑ์ โดยให้ความรู้และเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำตาลโตนตั้นของหมู่บ้าน
น้ำตาลสด (Story) แก่ผู้บริโภค และสร้างมาตรฐาน (Standard) ให้กับ
บรรจุภัณฑ์น้ำตาลปึก

ภาพที่ ๒๐: ตราสัญลักษณ์ที่ออกแบบมาเพื่อผลิตภัณฑ์น้ำตาลปึกจากหมู่บ้านน้ำตาลสด
ภาพโดย นางสาวปิยวรา จิตสุขุมมงคล

ในการออกแบบแบรนด์ นักออกแบบมีแนวความคิดในการสื่อสารความเป็น
สินค้าท้องถิ่น ความเป็นของทำมือ (Handmade) และความเป็นมิตรโดยใช้ชื่อ แบรนด์
ว่า “โจ้โจ้” ซึ่งเป็นชื่อดั้งเดิมของตำบลปากน้ำที่สามารถจดจำได้โดยง่ายพร้อมคำโปรย
(Slogan) ว่า “หอมหวาน จากบ้านเรา” เพื่อสื่อถึงคุณสมบัติของน้ำตาลโตนดของหมู่บ้าน
น้ำตาลสดที่มีความสดใหม่

ภาพที่ ๒๑-๒๓: (ซ้าย) บรรจุภัณฑ์แบบใช้ต้นทุนต่ำ (ขวา) บรรจุภัณฑ์ระดับกลาง
ที่ต้องใช้โรงพิมพ์ผลิต (ล่าง) บรรจุภัณฑ์ที่ใช้เป็นของฝากหรือของที่ระลึกจากชุมชน
ภาพโดย นางสาวปีย์วรา จิตสุขุมมงคล

การออกแบบบรรจุภัณฑ์แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ

ระดับต้น เป็นการใช้บรรจุภัณฑ์ต้นทุนค่อนข้างต่ำที่ชาวบ้านสามารถผลิตเองได้โดยง่าย ที่ใช้เพียงแค่ถุงพลาสติกและกระดาษแข็งที่เพิ่มความแข็งแรงให้กับก้อนน้ำตาลในการบรรจุน้ำตาล พร้อมกับฉลากที่สามารถระบุเรื่องราวของหมู่บ้านน้ำตาลสดและระบุวันผลิตได้อย่างชัดเจน โดยสามารถใช้การผลิตโดยการถ่ายเอกสารแทนการพิมพ์ซึ่งมีต้นทุนที่สูงกว่า

ระดับกลาง ผู้ออกแบบได้คาดการณ์ไว้ว่าเมื่อชาวบ้านใช้บรรจุภัณฑ์ในระดับแรกสร้างรายได้จนกระทั่งสามารถมีต้นทุนในการยกระดับธุรกิจได้ จะสามารถลงทุนเพิ่มเติมในการผลิตบรรจุภัณฑ์ในระดับอุตสาหกรรมการพิมพ์ให้บรรจุภัณฑ์นั้นมีมาตรฐานมากขึ้น

ระดับปลาย ผู้ออกแบบคาดว่าเมื่อธุรกิจขยายตัวและชาวบ้านสามารถสร้างมาตรฐานให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนได้ ชาวบ้านจะสามารถพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้อยู่ในระดับที่สามารถใช้เป็นสินค้าที่ระลึกของชุมชนหรือจังหวัดจะเชิงเทราได้ในอนาคต

ส่วนในด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมนั้น หมู่บ้านน้ำตาลสดประสบปัญหาทั้งการขาดแคลนทรัพยากรวัตถุดิบ และทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการอพยพเข้าไปหารายได้ในเมืองใหญ่ของคนรุ่นใหม่ในชุมชน การแก้ไขปัญหา นอกจากจะต้องให้ความรู้ การพัฒนาจิตสำนึกและการรณรงค์ให้ชาวบ้านใช้แม่พิมพ์ที่ปลอดภัยในขั้นตอนการผลิตน้ำตาลแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมให้มีการปลูกต้นตาลทดแทนเพิ่มเติมจากที่เหลือในปัจจุบัน เนื่องจากปริมาณต้นตาลนั้นลดลงมาก และชาวบ้านขาดความสนใจที่จะปลูกทดแทน เนื่องจากลูกหลานนั้นไม่สนใจที่จะสืบทอด ทำให้วัตถุดิบสำคัญในการผลิตน้ำตาลโตนต้นนั้นมีจำกัดและอาจเกิดปัญหาขาดแคลนได้ในอนาคตอันใกล้ ปัญหาดังกล่าวหากแก้ไขได้จากการสร้างให้ผู้ประกอบการซึ่งก็คือชาวบ้านในท้องถิ่นสามารถมีรายได้ที่เหมาะสมในการดำรงชีพ ก็จะสามารถดึงดูดให้ลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่กลับมาช่วยสืบทอดกิจการต่อไป โดยนักออกแบบได้ออกแบบสื่อภาพเคลื่อนไหว (Animation) ในตอนที่ ๓ “กลับบ้านเรากันเถอะ” เพื่อรณรงค์ให้เห็นแนวทางในการกลับบ้านมาช่วยสร้างธุรกิจที่ยั่งยืน เป็นเจ้าของกิจการเอง และช่วยสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ซึ่งอาจจะจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่าของคนรุ่นใหม่ในการทำงานเป็นแรงงานอยู่ในเมืองใหญ่

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางต๋า จังหวัดระยอง

บทสรุป

ในการออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นตัวอย่างของแนวทางการศึกษาที่นักออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชนสามารถที่จะใช้กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีความยั่งยืน โดยการคิดแบบองค์รวม และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัญหาในทุกมิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อจัดลำดับในกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ที่สามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุดและมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้การแก้ปัญหาของชุมชนนั้นย่อมอาศัยเวลา ความต่อเนื่อง และกลไกทางสังคมอื่น ๆ ในการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน การออกแบบโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักออกแบบและชุมชน แม้จะทำให้ชาวบ้านได้รับข้อมูลที่ถูกต้อง เรียนรู้และเห็นประโยชน์จากการเปลี่ยนแม่พิมพ์และพัฒนารูปแบบของน้ำตาลปึกแบบใหม่ให้มีความปลอดภัยและง่ายต่อการใช้งาน รวมถึงสามารถเพิ่มมูลค่า และช่วยสร้างรายได้ที่เหมาะสม แต่การแก้ไข้ปัญหาในเรื่องของการสร้างจิตสำนึก และรณรงค์ให้ชาวบ้านมองเห็นผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการขาดแคลนทรัพยากรทั้งในด้านวัตถุดิบในการปลูกต้นตาลทดแทน และทรัพยากรบุคคลโดยการรณรงค์ให้คนรุ่นใหม่กลับมาสืบทอดภูมิปัญญาในการทำน้ำตาลโตนดซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว ยังคงต้องอาศัยเวลาและความต่อเนื่อง รวมถึงปัจจัยสนับสนุนในด้านอื่นๆ

ดังนั้น แนวทางในการพัฒนาเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อภาพรวมทางด้านการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศอย่างมั่นคง ประเด็นสำคัญที่นักออกแบบควรคำนึงถึงก็คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้นไม่ควรมุ่งเน้นเพียงแค่ประโยชน์ทางการตลาดหรือการส่งเสริมการขายเท่านั้น เพราะถ้าขาดความเข้าใจในชุมชนอย่างถ่องแท้ การพัฒนาอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อความสมดุลของชุมชนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากนักออกแบบมีความเข้าใจในบริบทของชุมชนรอบด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมชุมชน และคุณค่าของ

ท้องถิ่นอย่างต้องแท้ผ่านกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ย่อมทำให้การออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้นมีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน และมีความยั่งยืน

บรรณานุกรม

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. **ชุมชนศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: แอคทีฟ พรินท์, ๒๕๕๓.

ปิยวรา จิตสุขุมมงคล. **โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ของน้ำตาลปีกหมู่บ้านน้ำตาลสด จังหวัดฉะเชิงเทรา (ปีการศึกษา ๒๕๕๖) ปรินญาณิพนธ์สาขาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.**

อนันต์ชัย ชูรประดม และคณะ. **ไขความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๗.

Hamdi, N. and Goethert, R. **Action Planning for Cities: A Guide to Community Practice**. West Sussex: John Wiley & Sons, 1997.

Juliet Millican, **Social Engagement: the ability to work constructively within and between social groups to create more resilient and sustainable communities**. The Handbook for Sustainability Literacy eChapters, ed Arron Stribbe, Community University Partnership Programme, University of Brighton

“Community Engagement Wheel.” (Online) Salford City Partnership สืบค้น พฤษภาคม ๒๕๕๗, <http://www.partnersinsalford.org/community-engagement-wheel.htm>

“Participatory Design.” (Online) สืบค้นกุมภาพันธ์ ๒๕๕๗, <http://participateindesign.org/about/participatory-design>

“User-centered design (UCD).” (Online) สืบค้นมิถุนายน ๒๕๕๗, https://en.wikipedia.org/wiki/User-centered_design

การออกแบบอุตสาหกรรมเพื่อชุมชน สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน: กรณีศึกษาหมู่บ้านน้ำตาลสด ตำบลปากน้ำ อำเภอบางค้อ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ปอยสา่งลอง : สัญลักษณ์และความหมายทางสังคม ของชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ธรรต ศิริรัตน์บัลล์^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสัญลักษณ์และความหมายของพิธีกรรมปอยสา่งลอง ที่เกิดขึ้นในสังคมไทใหญ่ซึ่งมีการปรับตัวจากยุคจารีตมาสู่ปัจจุบัน ภายใต้เงื่อนไขบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพื้นที่ศึกษาได้แก่ชุมชนไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการศึกษาพบว่า ในสังคมไทใหญ่ยุคจารีต พิธีกรรมปอยสา่งลองได้ทำหน้าที่สื่อความหมายทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ต่อพุทธศาสนาในสังคมไทใหญ่ ระบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นมนุษย์และวิชาชีพ รวมถึงสร้างเป็นชุดความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านสัญลักษณ์ ในพิธีกรรมปอยสา่งลอง ที่มีส่วนช่วยในการยึดโยงสังคมไทใหญ่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับระบบเกษตรกรรม การทำการค้า ทั้งใกล้และไกล รวมถึงการทำป่าไม้

อย่างไรก็ตามเมื่อบริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่เคยสัมพันธ์กับพิธีกรรมนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป พิธีกรรมดังกล่าวถูกใช้ในการสื่อความหมายชุดใหม่ เพื่อสนองตอบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ประการแรก เพื่อสนองตอบกระแสท้องถิ่นนิยม ปรัชญาการณโหยหาและรื้อฟื้นอดีตของชาวไทใหญ่ ประการที่สอง เพื่อตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของท้องถิ่น ประการที่สาม เป็นการสร้างพื้นที่ในการสร้างสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ของไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น นอกจากนี้ยังนำไปสู่

---

^๑ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

การสร้างชุดความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังกล่าวมาสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัวของพิธีกรรมปอยสาบลอง เพื่อให้สามารถรับใช้สังคมในช่วงเวลาที่เปลี่ยนผ่านจากโลกจารีตสู่โลกสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดี

The social meanings of the Poysanglong Ceremony of the Tai Yai people in Maehongson Province

That Sriratanaban^๑

Abstract

This article aims to analyze and explain the evolving meaning and function of the Poysanglong Ceremony in the Tai Yai community, which has undergone social and economic transitions from the traditional period up to the present day. The subject of the study is the Tai Yai community in Muang district, Maehongson Province.

The study finds that, in the traditional period, the Poysanglong Ceremony served such purposes as: signifying the Tai Yai people's beliefs in Buddhism; providing means to education and occupational skills training for Tai Yai males; and establishing social relationships and cohesion within the Tai Yai community in Maehongson province, whose livelihood depended upon agriculture, forestry and trade.

With the evolving socio-economic environment, the meaning and function of the Poysanglong Ceremony has also undergone transformation. At the present day, the Ceremony mainly functions in the following ways: catering to the emerging trends of localism and nostalgia among the Tai Yai people; to promote local tourism; strengthening the consciousness of the ethnic identity of both the local Tai Yai people and the Tai Yai migrants; and creating new forms of social relationships which correspond to the changes in modern society.

---

^๑ Lecturer of Department of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Science, Chiang Mai Rajabhat University

ความนำ

การทำความเข้าใจวัฒนธรรมหรือพิธีกรรม จำเป็นจะต้องตีความหมาย แปลหรือดึงเอาความหมายที่ซ่อนอยู่ในสัญลักษณ์ที่คนได้สร้างออกมา รวมถึงทำความเข้าใจรูปแบบความหมาย ที่ได้รับสืบทอดกันมาในรูปของสัญลักษณ์และแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ซึ่งผู้คนใช้ในการติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้และพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทัศนคติที่มีต่อชีวิต^๑ แม้ว่าความคิดเรื่อง “ความหมาย” อาจตีความได้ในหลายทิศทาง แต่อย่างน้อยก็ทำให้สามารถทำความเข้าใจผู้คนในสังคมหนึ่งได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความหมายและความสำคัญของ “พิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน” ซึ่ง Arnold van Gennep เสนอว่าความหมายในชีวิตของคนเรานั้นถูกกำหนดโดยช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่าน^๒ ดังกรณีของพิธีกรรมปอยสา่งลองหรือพิธีกรรมการบรรพชาสามเณรของชาวไทยใหญ่ เป็นพิธีกรรมที่ให้ความหมายและความสำคัญเกี่ยวกับการช่วงเปลี่ยนผ่านสถานะของเด็กชาย รวมถึงบิดามารดาและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีความหมายและสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ในสังคมไทใหญ่ ส่งผลให้มีการผลิตซ้ำพิธีกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การศึกษาเกี่ยวกับการสร้างความหมายของพิธีกรรมดังกล่าวซึ่งสัมพันธ์กับสังคมไทใหญ่ที่เปลี่ยนแปลงไป

พุทธศาสนาและพิธีกรรมปอยสา่งลองในสังคมไทใหญ่

ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาไท (Tai Language Family)^๓ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ และส่วนหนึ่งกระจายตัวอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยโดยมีชุมชนขนาดใหญ่ เช่น บริเวณอำเภอเมือง อำเภอปาย อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอฝางและอำเภอ

---

^๑ อคิน รัตพัฒน, **วัฒนธรรมคือความหมาย**, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑, หน้า ๗๘.

^๒ วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองของรัฐฉาน ประเทศพม่า**, เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕, หน้า ๗๕.

^๓ เรณู วิชาศิลป์, **สังเขปภูมิหลังชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน** ใน “ไท”, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มีงเมือง, ๒๕๔๑, หน้า ๒๖๔.

เวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่สาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนา เอ็ดมันด์ ลิซ ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มไทไว้ว่ามีลักษณะสำคัญร่วมกัน ๓ ประการ คือ การปกครองโดยระบบเจ้าฟ้า การทำนาดำ และการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด^๕ สังคมไทใหญ่เดิมนับถือผีและธรรมชาติ ต่อมารับเอาพุทธศาสนาเข้ามาแทนความเชื่อดั้งเดิม โดยปรากฏหลักฐาน พ.ศ. ๒๐๘๓ พระภิกษุชาวเชียงใหม่เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนา ตรงกับสมัยเจ้าหลวงคำแสนฟ้า ซึ่งให้สร้างวัดและหล่อพระพุทธรูป ดังนั้นพุทธศาสนานิกายโยนจากเชียงใหม่จึงเจริญรุ่งเรืองในเขตของไทใหญ่^๖ อย่างไรก็ตามสันนิษฐานว่าก่อนหน้านี้อุทธศาสนาจากพุกามอาจเผยแผ่เข้าไปในดินแดนรัฐฉานตอนใต้บริเวณเมืองหยองห้วยและทะเลสาบอินเล^๗ แต่คงยังไม่แพร่หลายมากนัก ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทำสงครามขยายอำนาจ ได้มีนโยบายเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทของพม่าในแคว้นไทใหญ่^๘ ส่งผลให้พุทธศาสนาในแคว้นไทใหญ่ถูกแบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ โดยนิกายดั้งเดิมที่รับมาจากเชียงใหม่เรียกว่า “แกิงโยน” (นิกายโยน/โยนง) ส่วนนิกายใหม่ที่รับมาจากพม่ามอญเรียกว่า “แกิงมาน” (นิกายมาน) ทั้งสองนิกายมีข้อแตกต่างกัน โดยเฉพาะระบบการใช้อักษรในการเขียนคัมภีร์ภาษาบาลี โดยแกิงโยนใช้อักษรตัวธรรมเมืองและแกิงมานใช้อักษรบาลีแบบพม่าในการเขียน ในปัจจุบันยังคงปรากฏทั้งสองนิกายอยู่ในแคว้นฉาน รวมถึงชุมชนที่มีชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก็ยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องนิกาย เช่น กรณีของหมู่บ้านผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในหนึ่งหมู่บ้านแยกเป็นสองวัด คือวัดผาบ่องเหนือเป็นแกิงโยน (นิกายโยน) และ

---

^๕ อานันท์ กาญจนพันธ์, *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*, เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๕๓, หน้า ๒๒๘.

^๖ สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, *ประวัติศาสตร์ไทใหญ่*, หน้า ๒๖๔-๒๖๖.

^๗ เสมอชัย พูลสุวรรณ, *รัฐฉาน(เมืองไต)พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๒, หน้า ๖๔.

^๘ หม่องทินออง, เพ็ชรี สุมิตร แปล, *ประวัติศาสตร์พม่า*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๐.

วัดผาป่องใต้เป็นแก่งม่าน (นิกายม่าน)^๔ แม้ปัจจุบันคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายจะถูกรวมอยู่ในคณะสงฆ์มหานิกาย แต่ในความทรงจำของคนพื้นถิ่นยังคงยึดมั่นในระบบศรัทธาวัดตามนิกายเดิมที่ตนนับถืออยู่

พุทธศาสนาได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ สะท้อนผ่านการนำเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม สร้างเป็นพิธีกรรมสิบสองเดือนไทใหญ่ หรือ “หย่าสี่สิบสองเหลินโต”^๕ ทำให้มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตลอดทุกเดือนในรอบหนึ่งปี โดยพิธีกรรมปอยสา่งลองหรือพิธีบรรพชาสามเณรในพุทธศาสนาเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญและมีความหมายต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทใหญ่ กล่าวคือคนไทใหญหากมีบุตรเป็นชาย จะเริ่มคิดวางแผนว่าเมื่อถึงวัยอันควรจะได้นำบุตรชายเข้าสู่พิธีปอยสา่งลอง^๖ โดยจะเริ่มต้นเก็บหอมรอมริบเงินทองเพราะเมื่อถึงเวลาจะได้จัดงานปอยสา่งลองโดยไม่ลำบากนัก ผู้เป็นแม่บางรายจะเริ่มไว้ผมยาวโดยไม่ตัดและบำรุงรักษาให้เงางามเพื่อจะได้ตัดเอาผมของตนทำเป็น “ซ้อง” หรือมวยผมที่ใช้ประดับเหนือศีรษะของสา่งลอง^๗ ซึ่งเชื่อว่าได้กุศลแรงเท่ากับการได้ตัดปอยผมถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นมงคลอย่างสูงสุดแก่บุตรชายที่ได้นำผมของมารดาผู้ให้กำเนิดประดับไว้เหนือศีรษะ นัยยะหนึ่งความเชื่อดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการเปิดโอกาสให้เพศหญิงซึ่งปกติไม่สามารถใกล้ชิดกับพุทธศาสนาได้เท่ากับเพศชายได้ใช้ส่วนประกอบสำคัญของร่างกายเป็นตัวแทนในการได้ใกล้ชิดกับศาสนามากยิ่งขึ้น

ในด้านของคณะสงฆ์ แม้ว่าคณะสงฆ์ไทใหญ่จะแบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ แต่ปอยสา่งลองเป็นพิธีกรรมการบรรพชาสามเณรที่ถือปฏิบัติในทั้งสองนิกาย อาจเป็นผลมาจากนโยบายการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระเจ้าบุเรงนองที่ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างธรรมราชา หากเมืองใดที่พุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงอยู่แล้ว แม้ว่าจะต่าง

^๔ สัมภาษณ์พระครูอนุกุลสิลสังวร อายุ ๖๕ ปี เจ้าอาวาสวัดผาป่องใต้ เจ้าคณะตำบลผาป่อง.

^๕ ประเพณีชีวิตในรอบสิบสองเดือนของชาวไทใหญ่

^๖ สัมภาษณ์นางอุไร ยอดประทุม อายุ ๖๕ ปี บ้านเลขที่ ๑ ๑ ต.ผาป่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

^๗ สัมภาษณ์นางดวงใจ เขาว์เลขา อายุ ๗๕ ปี บ้านเลขที่ ๖ ต.ผาป่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

นิกายจากพม่า ก็มีได้ทรงรบทวงจารีตประเพณีดั้งเดิมให้กระทบกระเทือน ส่วนที่ใด พุทธศาสนายังมิได้ประดิษฐานมั่นคง ได้ทรงนำพุทธศาสนานิกายแบบพม่าเข้าไปเผยแพร่^{๑๖} ซึ่งนโยบายดังกล่าวน่าจะเป็นผลดีที่ทำให้ทั้งสองนิกายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประนีประนอม และเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวลาต่อมาซึ่งหมายรวมถึงพิธีกรรมปอยสาบลงด้วย โดยรายละเอียดของพิธีกรรมปอยสาบลงสามารถแบ่งเป็น ๓ ส่วนด้วยกันได้แก่ ช่วงเตรียมงาน ช่วงพิธีการ ช่วงหลังงานและพิธีขอบคุณ มีรายละเอียดดังนี้

ช่วงเตรียมการปอยสาบลง คือช่วงเวลาก่อนที่จะจัดงานปอยสาบลงตั้งแต่การวางแผนงานการกำหนดวันเวลา การเตรียมสถานที่ การเตรียมแต่งดาเครื่องไทยทานและอัฐบริวาร ฯลฯ ในอดีตการเตรียมงานอาจวางแผนล่วงหน้าก่อนฤดูการเพาะปลูก เพราะผู้จัดงานจะวางแผนว่าจะปลูกพืชผักมากเป็นพิเศษเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงาน

ช่วงพิธีการ นิยมจัดงาน ๓-๗ วัน โดยพิธีกรรมสำคัญจะมีขึ้น ๓ วัน โดยวันแรกคือวันรับสาบลง เป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนสถานะจากเด็กชายสู่การเป็นสาบลง จากนั้นจะนำไปขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ วันที่สองคือวันแห่ครวหฺลู่ ในวันนั้นจะมีการเคลื่อนขบวนแห่เครื่องไทยทานจากบ้านเจ้าภาพสาบลงไปจัดเตรียมไว้ที่วัดและในช่วงเย็นจะมีพิธี “อ้องขวฺญู” หรือ “เรียวขวฺญู” วันที่สามคือวันหลู่หรือวันข้ามสาบ ในวันนั้นจะมีพิธีบรรพชาสามเณรและถวายเครื่องไทยทาน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนสถานะจากสาบลงสู่การเป็นเจ้าสาบหรือสามเณร

ช่วงหลังงานและพิธีขอบคุณ หรือพิธีอ้องปอย หมายถึงพิธีแสดงความขอบคุณผู้มาช่วยเหลืองานและมีการถวายภัตตาหารแต่สามเณรใหม่ด้วย ดังกล่าวมาในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมจะมีญาติพี่น้องและคนในชุมชน มาให้ความช่วยเหลือตั้งแต่ขั้นจัดเตรียมงานสำเร็จ โดยทางเจ้าภาพจะทำหน้าที่จัดเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงดูผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงาน รวมถึงมีมหรสพสมโภชตลอดช่วงเวลาของงานด้วย เช่น วงกลอง-มอชิง วงกลองกันยาว หมอความ (ช่างขับลำนำไทใหญ่) จาดไต (ลิเกไทใหญ่) ซึ่งเป็นสีลันของงานเฉลิมฉลองหรืองานปอยในสังคมไทใหญ่

^{๑๖} เสมอชัย พูลสุวรรณ, อ่างแล้ว, หน้า ๖๖.

ด้วยพื้นฐานจากความศรัทธาในพุทธศาสนาของคนไทใหญ่และความเชื่อเรื่องการล้างสมบุญ ทำให้ในแต่ละช่วงของพิธีกรรม จะมีกลุ่มคนในทุกช่วงวัยเข้ามามีส่วนร่วม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีในพิธีกรรมปอยสาบลงจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่ทำให้เข้าใจความหมายแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมจากการปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมปอยสาบลงมีความสำคัญต่อชาวไทใหญ่มากมายยาวนาน นอกจากนี้ กระบวนการดังกล่าวยังนำไปสู่การเรียนรู้การจัดวางสถานะของตนเองในสังคมของคนไทใหญ่ โดยการให้ความหมายผ่านเงื่อนไข ๓ ประการ ดังนี้

ประการแรก การจัดแบ่งสถานะระหว่างเจ้าปอย (เจ้าภาพ) และผู้ร่วมงาน (มาช่วยงาน) ในพิธีกรรมปอยสาบลงจะมีกลุ่มคนที่ถูกให้ความหมายอย่างน้อย ๒ กลุ่ม คือ เจ้าปอยหรือเจ้าภาพงานปอย ซึ่งหมายถึงบิดามารดา หรือพ่อขามแม่ขาม รวมถึงครอบครัวญาติพี่น้องของผู้ที่นำบุตรหลานเข้าสู่พิธีกรรมปอยสาบลง คนกลุ่มนี้จะมีสถานะเป็นเจ้าภาพ ทำหน้าที่รับแขก เลี้ยงข้าวปลาอาหาร รวมถึงวางแผนและประสานงานในทุกส่วนของพิธีกรรม ส่วนแขกหรือคนเข้าปอยหรือผู้มาร่วม (ช่วย) งาน หมายถึงกลุ่มคนที่ได้รับเชิญให้มาร่วมในพิธีกรรมปอยสาบลง ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่มาจากหมู่บ้านเดียวกัน ต่างหมู่บ้านหรือต่างเมือง

ประการที่สอง การจัดแบ่งสถานะผ่านเพศสภาพ ในพิธีกรรมผู้ชายและผู้หญิงจะถูกแบ่งแยกด้วยเพศสภาพอย่างชัดเจน ในกระบวนการช่วยงาน ผู้ชายจะจับกลุ่มทำงานของผู้ชาย เช่น ตัดไม้ ฝ่าฟัน สร้างประรำพิธี ฯลฯ ส่วนผู้หญิงจะจับกลุ่มทำงานของผู้หญิง เช่น แกะสลัก ทำดอกไม้กระดาษ ฯลฯ นอกจากนี้ในพื้นที่ศาสนสถาน ซึ่งเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ชายและผู้หญิงจะถูกจัดแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจน ในกรณีของการใช้พื้นที่วิหาร (จอง) ในช่วงพิธีกรรม ผู้ชายจะถูกจัดให้นั่งอยู่ส่วนหน้าติดกับอาสน์สงฆ์ และผู้หญิงจะถูกจัดให้นั่งอยู่ในส่วนหลัง และในกรณีของอุโบสถ คนไทใหญ่มีความเชื่อว่าผู้หญิงไม่ควรเข้าในอุโบสถเช่นเดียวกับคนเมือง ลื้อ เขิน เพราะเชื่อว่าเพศหญิงมีประจำเดือนซึ่งไม่สะอาด จึงไม่ควรเข้าสู่อุโบสถเพราะเป็นพื้นที่บริสุทธิ์

ประการที่สาม การจัดแบ่งสถานะผ่านความชำนาญเฉพาะด้าน ในพิธีกรรมจะมีผู้ชำนาญด้านต่างๆ เข้ามาทำหน้าที่ในส่วนของตน โดยแต่ละหน้าที่จะมีวิธีการ

ปฏิบัติตนที่แตกต่างกัน เช่น จเร ทำหน้าที่ “ขอสิก” หรืออ่านธรรม ในสังคมไทใหญ่ จเรมิ่สถานภาพสูงเพราะทำหน้าที่อ่านพระธรรมของพุทธเจ้า สถานที่ขอสิกหรืออ่านธรรมจะถูกปลูลาดด้วยอาสนะทั้งดงาม ล้อมรอบด้วยราชวัตรและผ้าเพดาน จเรจะทำ การขอสิกเมื่อเจ้าภพนำพานดอกไม้ธูปเทียนไป “ปาง” หรืออาราธนา เท่านั้น กรณี ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการให้สถานะและความหมายแก่กลุ่มคนต่างๆ ในพิธีกรรม ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคม

ตำนานปอยสา่งลองกับการให้ความหมายในสังคมไทใหญ่

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมปอยสา่งลองที่พบสามารถจำแนกได้ ๔ ส่วนวน ดังนี้

ส่วนแรก เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตามเหตุการณ์ที่พุทธองค์ เสด็จกลับไปโปรดพุทธบิดาและญาติวงศ์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราได้ตรัสให้ เจ้าชายราหุลขอพระราชทานสมบัติจากพระบิดา พุทธองค์ตรัสว่าทรัพย์สมบัติใด ในโลกย่อมมีวันพินาศได้ มีเพียงอริยะสมบัติคือพระสัทธรรมเท่านั้นที่ยั่งยืน พุทธองค์ จึงโปรดให้พระสารีบุตรบรรพชาเจ้าชายราหุลเป็นสามเณรองค์แรกในพุทธศาสนา^{๑๑} จากตำนานดังกล่าวสะท้อนการให้ความหมายเกี่ยวกับปอยสา่งลองในสังคมไทใหญ่ อย่างน้อย ๒ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พุทธศาสนิกชนต่างรับรู้ว่าธรรมะของ พุทธองค์เป็นอริยทรัพย์ นอกเหนือจากทรัพย์สินต่างๆ ที่ยอมมีวันเสื่อมสลายได้ บิดา มารดาจึงพึงมอบอริยะทรัพย์ให้แก่บุตร โดยการนำบุตรเข้าบรรพชาในพุทธศาสนา เพื่อศึกษาพระธรรมและความรู้ด้านต่างๆ เป็นการให้ทรัพย์ทางปัญญาที่บุตรสามารถ นำไปปรับใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคต ประการ ที่สอง การที่พุทธองค์โปรดให้บรรพชาแก่เจ้าชายราหุลซึ่งเป็นเยาวชน สื่อความถึง การให้เด็กเรียนรู้ในทางสัมมาทิฎฐิแต่เยาว์วัย ย่อมส่งผลดีเพราะเด็กเปรียบเหมือน ผ้าขาวที่ยังไม่แปดเปื้อน นำไปสู่ความเชื่อเกี่ยวกับการนำบุตรหลานซึ่งยังบริสุทธิ์ บวชเรียนในพุทธศาสนาว่าจะได้อานิสงส์มากกว่าการบรรพชาหรืออุปสมบทแก่ผู้ที

---

^{๑๑} สรุปลความจากวรรณกรรมไทใหญ่เรื่อง “อาหนันต่าตองปาน” (พระอนานท์หุลถาม พุทธเจ้า)

ออกเรือนหรือมีประสบการณ์ในเรื่องทางโลกไปมากแล้ว ซึ่งความเชื่อนี้ฝังอยู่ใน การรับรู้ของชาวไทใหญ่ แม้ในชาติกจะอธิบายถึงอานิสงส์ของการบวชเณรว่าได้อานิสงส์ ๘ กัป บวชพระได้อานิสงส์ ๑๖ กัป แต่ในทางปฏิบัติคำอธิบายดังกล่าวไม่มีพลังเท่ากับความเชื่อนี้ และความนิยมในการอุปสมบทเป็นพระภิกษุตอนอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ เป็นอิทธิพลความเชื่อจากภาคกลางที่ขยายตัวเข้าไปในช่วงหลัง

สำนวนที่สอง ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการ ประดิษฐานพุทธศาสนาให้มั่นคง พระองค์มีโอรสคือพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อเติบโตขึ้นได้ หลงเชื่อพระเวทที่ซึ่งเป็นมิถุนาภิภูฏี ทรงกระทำปิตุฆาตเพื่อชิงราชสมบัติ แม้ภายหลัง จะทรงสำนึกผิดแต่อนันตริยกรรมดังกล่าวส่งผลให้พระเจ้าอชาตศัตรูไม่อาจบรรลุธรรม ได้ พระองค์ทรงมีพระราชโอรสนามว่า อชิตกุมาร ต่อมาปรารถนาจะบวชในพุทธศาสนา ความโสมนัสดังกล่าวเป็นผลให้พระเจ้าอชิตศัตรูได้จัดงานเฉลิมฉลอง ๗ วัน ๗ คืนแล้ว นำพระโอรสไปบรรพชาในสำนักของพุทธเจ้า ต่อมา อชิตกุมาร เป็นผู้แสดงบุญฤทธิ์ เป็นผลให้ได้รับผ้าจีวรทองคำที่พระนางประชาบดีโคตมีทอถวายพุทธเจ้าแต่ทรงรับ ไว้เพียงหนึ่งผืนและได้รับพุทธพยากรณ์ว่าในอนาคตกาลจะได้มาเกิดเป็น พระศรีอารยะ-เมตตรัย เมื่อศาสนาของพระตถาคตเสื่อมสลายลงเมื่อครบ ๕,๐๐๐ วัสสา^{๑๔} ตำนานนี้ มีอิทธิพลอย่างยิ่งเกี่ยวกับการให้ความหมายในส่วนพิธีกรรมของปอยสา่งลอง ซึ่ง จำลองภาพการเฉลิมฉลองสมโภชก่อนการเคลื่อนขบวนเจ้าชายพร้อมเครื่องไทยทาน และบริวารทั้งหลาย จากพระราชวังสู่เขตวันมหาวิหาร และสะท้อนให้เห็นความเชื่อ เรื่องการบำเพ็ญกองการกุศลเพื่อโลกหน้าที่ดีกว่า รวมถึงการได้เกิดมาพบพระศรีอารยะ-เมตตรัยซึ่งเป็นสิ่งคมในอุดมคติ สิ่งที่สะท้อนภาพดังกล่าวในพิธีกรรมปอยสา่งลองคือ “ต้นตะเปสา” หรือ “ต้นกัลปพฤกษ์”^{๑๕} ซึ่งเป็นต้นไม้สวรรค์ที่เชื่อว่าปรากฏในยุคของ พระศรีอารยะเมตตรัย สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทใหญ่ที่เชื่อว่า สภาพชีวิตในปัจจุบัน เป็นผลมาจากการกระทำในอดีตชาติ ดังนั้นหากต้องการมีชีวิตที่ดีในภพหน้า ชาตินี้

^{๑๔} สรุปลความจากรรณกรรมไทใหญ่เรื่อง “อะหนาก้าตตะหว่าง” (พยากรณ์อนาคต)

^{๑๕} ในพิธีกรรมปอยสา่งลอง จะมีการสร้างต้นตะเปสาหรือกัลปพฤกษ์ เพื่อถวายเป็น พุทธบูชา โดยผู้มีจิตศรัทธาจะร่วมกันนำวัตถุทานมาแขวนไว้บนต้นดังกล่าว โดยเชื่อว่าหากปรารถนา สิ่งใดให้นำสิ่งนั้นไปแขวนไว้ เช่น อยากมีปัญญาเฉลียวฉลาดให้แขวนหนังสือกับเข็ม อยากมีกลิ่นกลาย หอมเป็นผู้มีหน้าตางดงามให้แขวนน้ำหอมกับดอกไม้ เป็นต้น

ต้องเร่งสร้างกุศลตั้งภาสิตของไทใหญ่ที่ว่าเกิดมาเพื่อ “หิมกันกัน หิมกันหลู”^{๑๖} ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

สำนวนที่สาม ตำนานกล่าวว่าสมัยหนึ่ง ณ กรุงพาราณสี มีคหบดีต่างร่วมกันจัดพิธีบรรพชาบุตรหลานของตน มีการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ และในเมืองนั้นมีหญิงม่ายคนหนึ่งมีบุตรชายรูปร่างอัปลักษณ์ที่มีศรัทธาอยากบรรพชาในพุทธศาสนา แต่ด้วยขัดสนเงินทองเมื่อทราบข่าวคหบดีจัดงานบรรพชา บุตรชายกับมารดาจึงได้แต่กอดกันร้องไห้น้อยใจในโชคชะตา ความทราบถึงพระอินทร์ (ขุนสิกกยา) ได้เสด็จลงมานำเด็กชายอัปลักษณ์ไปสรรเสริญด้วยน้ำคำดีสิทธิ ทำให้มีรูปร่างทั้งงาม ผุดผ่องขึ้น เมื่อความทราบถึงพระพรหม (ขุนสาบ) จึงได้เนรมิตเครื่องทรงอย่างพระโพธิสัตว์ให้และขอรับเป็นเจ้าของบรรพชาสามเณร จากตำนานดังกล่าวเป็นที่มาของคำว่า “สาบลอง” เพราะพระพรหมในภาษาไทใหญ่เรียกว่า “ขุนสาบ” มาเนรมิตให้มีสถานะอย่างพระโพธิสัตว์ ซึ่งในภาษาไทใหญ่เรียกว่า “เจ้าลอง” เด็กชายคนดังกล่าวจึงถูกขนานนามว่า “สาบลอง” และเพี้ยนเป็น “สาบลอง” ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังเป็นที่มาของความเชื่อเรื่อง พ่อข่าม-แม่ข่ามและลูกข่ามด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

สำนวนสุดท้าย พิธีกรรมปอยสาบลองพยายามสื่อความให้เห็นการเปลี่ยนสถานะของพระพุทธเจ้าจากรวณะกษัตริย์ที่เพียบพร้อมไปด้วยทรัพย์สมบัติและบริวาร มาสู่เพศบรรพชิตที่มุ่งแสวงหาความหลุดพ้น พิธีกรรมนี้จึงจำลองภาพการเปลี่ยนผ่านสถานะดังกล่าวของพระพุทธเจ้าซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงการดำรงสถานะพระโพธิสัตว์ของพุทธเจ้าที่บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้วจึงไปสถิต ณ สวรรค์ชั้นดุสิตก่อนลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางสิริมหามายาด้วย พิธีกรรมปอยสาบลองจึงเป็นการสื่อความหมายที่ชี้ให้เห็นซึ่งการสละแล้วยังกิเลสตัณหาอันเป็นพันธนาการให้เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ โดยมีที่มาจากพุทธประวัติตอน

---

^{๑๖} “หิมกันกัน หิมกันหลู” หมายความว่ามนุษย์เกิดมาบนโลกโดยผลกรรมจากอดีตชาติ บางคนเกิดมารวย บางคนเกิดมาจน ทำให้คนต้องดิ้นรนแก่งแย่งกัน และหากอยากมีชีวิตที่ดีกว่าในภพหน้าต้องเร่งสร้างบุญกุศล ซึ่งแม้แต่การสร้างบุญกุศลก็ต้องดิ้นรน อย่างน้อยก็ต้องเอาชนะความตระหนี่ถี่เหนียวของตนเองให้ได้ หากสามารถทำได้ก็จะได้สวยผลบุญในภพหน้า

พระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช ซึ่งตำนานลักษณะแบบเดียวกันนี้ปรากฏอยู่ในกลุ่มไทอื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาด้วย เช่น ไทลื้อและไทยวนซึ่งมีพิธีกรรมปอยบวชลูกแก้วซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพิธีกรรมปอยสาંગลอง

ดังกล่าวมากได้ว่า ตำนานพยายามสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแบบแผนการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความเป็นหลุดพ้นโดยมีการปฏิบัติตามวิถีทางของพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นต้นแบบ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นหรือการไปเกิดในภพหน้าที่มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่า ซึ่งเป็นผลจากการกระทำในปัจจุบัน นอกจากนี้ตำนานยังโน้มน้าวให้คนเชื่อปฏิบัติตามระบบที่สังคมสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีการผลิต เช่น การอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์ก็มีพิธีกรรมในลักษณะเดียวกันเรียกว่า “ปอยจางลอง” แม้พุทธศาสนาจะระบุว่า การบวชพระได้อานิสงส์มากกว่าบวชเณร แต่ไม่เป็นที่นิยมตามเหตุผลที่กล่าวมาในตอนต้น ทั้งนี้เพราะสัมพันธ์กับระบบการผลิตของสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ สังคมไทใหญ่ซึ่งแต่เดิมเป็นระบบเกษตรกรรมแบบพอยังชีพ ต้องอาศัยแรงงานของบุตรในการทำการเกษตร การนำเด็กชายในช่วงก้าวสู่วัยรุ่นไปบวชเรียนจึงสอดคล้องกับวิถีดังกล่าว โดยบุตรในวัยที่กำลังจะเติบโตจากเด็กสู่วัยรุ่น บิดามารดาจะนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือตะปองเพื่อเตรียมความพร้อมราว ๑-๓ ปี และทำการบวชเรียนในเวลาต่อมา เพื่อขัดเกลาจิตใจให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต มีความรู้ด้านอักษรสมัยและด้านอื่นๆ เมื่อครบสามพรรษาหรือมากกว่านั้น จะให้ลาสิกขาเพื่อออกมาเป็นแรงงานด้านการเกษตรและออกเรือนมีครอบครัวในเวลาอันเหมาะสม นอกจากไทใหญ่แล้วไทยวน ไทลื้อ ไทเขินก็มีกระบวนการขัดเกลาและเปลี่ยนผ่านช่วงวัยจากเด็กสู่วัยรุ่นในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือเมื่อเด็กชายอายุราว ๗ - ๘ ปี บิดามารดาจะนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือ “ชะโยม” เพื่อเรียนรู้การปฏิบัติตนและฝึกสวดมนต์ เมื่อได้เวลาอันเหมาะสมแล้วจะบรรพชาเป็นสามเณรโดยผ่านพิธีกรรมปอยลูกแก้ว และลาสิกขาออกมาเมื่อครบสามพรรษาหรือมากกว่านั้น ซึ่งจะมีอายุราว ๑๕-๑๘ ปี

ปอยสา้งลอง กับความหมายในสังคมศาสนาของไทใหญ่

สังคมไทใหญ่ใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมในเชิงสัญลักษณ์ ทั้งในลักษณะของการควบคุมผ่านความเชื่อ ผ่านการควบคุมผ่านพิธีการ ผ่านการใช้อุดมคติทางสังคม ผ่านความเป็นผู้นำ ผ่านความมีศีลธรรม เป็นต้น ปอยสา้งลองเป็น

พิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบควบคุมสังคมในเบื้องต้น กล่าวคือ สังคมไทใหญ่ สถาปนาค่านำหน้านามแก่บุคคลผู้ได้บำเพ็ญกุศลในทางพุทธศาสนาหรือมีหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนา เป็นตำแหน่งแห่งที่ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือและมีสิทธิ์ในการประกอบกิจกรรมบางอย่างได้ เช่น

ผู้เป็นสามเณรแล้ว	เรียก	สำอาง (สำอาง)
ผู้เป็นภิกษุแล้ว	เรียก	ปุ่จาง (ผู้บวช)
ผู้กรานกฐินแล้ว	เรียก	ปุ่สำอางการ (ผู้สร้างการ)
ผู้สร้างวัด	เรียก	ปุ่จอง (ผู้วัด)
ผู้สร้างพระปฏิมากร	เรียก	พะกา
ผู้สร้างหนังสือ	เรียก	จำก่า ^{๑๗}

ค่านำหน้าชื่อดังกล่าวเป็นตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม ซึ่งสะท้อนสถานะของบุคคลนั้น ทั้งในด้านศีลธรรม การฝึกฝนศาสนา และในระดับสูงขึ้นไปยังสะท้อนถึงสถานะทางเศรษฐกิจและภาวะความเป็นผู้นำในอุดมคติ เช่น คหบดีไทใหญ่มักจะได้รับค่านำหน้านามว่า “จอง” เช่น จองโพหย่า จองเมธา หรือเรียกว่า “จองอุ้บพะก่า”^{๑๘} ซึ่งสื่อความให้เห็นว่าเป็นคหบดีที่บำรุงพุทธศาสนา ได้เป็นเจ้าภาพและเป็นผู้นำในสร้างวัด เป็นบุคคลที่ปฏิบัติตนตามอุดมคติของสังคม คือ มีฐานะ เป็นคนดี เป็นผู้นำได้ทั้งทางโลกและทางศาสนา พลังในการอธิบายสื่อความหมายในกระบวนการดังกล่าวถูกทำให้เป็น “สัญลักษณ์” ซึ่งเป็นที่รับรู้กันในสังคมไทใหญ่ อย่างไรก็ตามความเชื่อของไทใหญ่มีข้อปฏิบัติ กล่าวคือการกระทำบุญ (ทาน) ที่สำคัญในชีวิตของชาวไทใหญ่ถูกจัดให้มีลำดับชั้น หากมีศรัทธาต้องการทำบุญใหญ่ เช่น เป็นเจ้าภาพบวชพระ สร้างวิหาร สร้างโบสถ์ สร้างเจดีย์ สร้างสะพาน ถวายร่มทองคำ (ทีคำ)^{๑๙} ถ้าเป็นผู้ชายต้องผ่านการบรรพชาสามเณรมาหรือเป็น “สำอาง” ก่อน และหากเป็นผู้หญิงต้องเป็น

^{๑๗} บุญสิงห์ บุญคำ, **เที่ยวเมืองเชียงตุงและสาละวิน**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รัตนสุบรรณ, ๒๕๔๔, หน้า ๔๐๕ - ๔๐๖.

^{๑๘} จองอุ้บพะก่า หมายถึงคหบดีผู้ให้การอุปถัมภ์วัดหรือพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการ

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเสถียร เจริญพานิชย์ อายุ ๘๔ ปี บ้านถนนสิงหนาทบำรุง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

เจ้าภาพบรรพชาสามเณรหรือเป็น “แม่สา่ง” ก่อน มิฉะนั้นจะ “เคิก” หรือ “อุบาทว์” คืออายุไม่ยืนยาว ชีวิตไม่เจริญรุ่งเรืองหรืออาจมีสติวิปลาสได้ในภายหลัง^{๒๐} ความเชื่อดังกล่าวจึงสนับสนุนให้ พิธีกรรมปอยสา่งลอง เป็นสิ่งที่พึงกระทำหรือเข้าไปมีส่วนร่วมยิ่งขึ้นเพื่อปรับเสถียรสถานะของตนก่อนที่จะเติบโตและมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมที่สูงขึ้นไป

สังคมได้สร้างความเชื่อและตำแหน่งแห่งที่ของการบวชสา่งลองและ/หรือรับเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยสา่งลอง ส่งผลให้ในสังคมไทใหญ่นอกจากจะมี พ่อสา่ง-แม่สา่ง ที่เป็นบิดา-มารดาของเด็กชายที่เข้าพิธีปอยสา่งลองแล้ว ยังมีอีกชุดความสัมพันธ์ที่เรียกว่า พ่อข้าม-แม่ข้าม ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ให้การอุปการะเป็นเจ้าภาพในการบวช กล่าวคือ การจัดปอยสา่งลองผู้เป็นเจ้าภาพซึ่งมีบิดามารดา ต้องใช้ทุนทรัพย์ในการจัดงานค่อนข้างสูง ในบางครอบครัวที่ขัดสนจึงมีผู้มีฐานะดีกว่าขอรับเป็นเจ้าภาพอุปการะ ซึ่งจะเข้ามาดูแลจัดการเสมือนว่าเป็นบุตรของตนเอง เด็กชายที่ได้รับการอุปการะก็จะเคารพนับถือเหมือนเป็น พ่อ-แม่คนที่สอง บางรายเมื่อบรรพชาและลาสิกขาไปแล้วต้องไปอาศัยอยู่บ้านพ่อข้ามแม่ข้ามและได้รับส่วนแบ่งมรดกด้วย นอกจากนี้ในครอบครัวที่ไม่มีบุตรหรือไม่มีบุตรชาย นิยมไปขออุปการะบุตรชายของครอบครัวอื่นหรือญาติที่มีบุตรชายหลายคนเพื่อนำเข้าสู่พิธีกรรมปอยสา่งลอง เพราะปรารถนาในอันนิสงส์ตามความเชื่อที่ถูกปลูกฝัง ซึ่งนอกจากกุศลตามความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้ว บุคคลใดได้เป็นเจ้าภาพปอยสา่งลองยังมีสถานะเทียบได้กับ “พระพรหม” ตามตำนานและยังเป็นการปรับเสถียรสถานะทางสังคมดังกล่าวมาข้างต้นอีกด้วย นอกจากนี้ระบบพ่อข้าม-แม่ข้าม ในสังคมไทใหญ่ ยังเป็นการสร้างเครือข่ายทางแรงงานและเศรษฐกิจ กล่าวคือ การรับอุปการะเป็นพ่อข้ามแม่ข้ามหมายถึงการเพิ่มสมาชิกของครอบครัว เมื่อลาสิกขาออกมาจากเพศบรรพชิต ความสัมพันธ์ระหว่าง “ลูกข้าม” กับ “พ่อข้าม-แม่ข้าม” จะเป็นไปได้ในลักษณะครอบครัวเดียวกัน ซึ่งหมายถึงการเพิ่มสมาชิกที่เป็นแรงงานทางการเกษตรให้กับครอบครัวด้วย และหากเป็นครอบครัวที่ประกอบการค้า ก็เป็นสร้างเป็นเครือข่ายทางการค้าเพราะมีความไว้วางใจมากกว่าบุคคลอื่น เช่น ในกรณีของพ่อจ้องโพหย่า พ่อค้าไม้ชาวไทใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน

^{๒๐} ดูเพิ่มเติมในเอกสารทางโบราณคดีภาษาไทยใหญ่เรื่องลોકกี๊ดเหยนหรือ โลกกรมเหยน

มีความสัมพันธ์ในลักษณะ พ่อข่าม - ลูกข่าม กับผู้รับสัมปทานที่เป็นชาวไทใหญ่ที่
มะละแหม่ง หลังจากลาสิกขาแล้วจึงรับช่วงทำไม้ในเขตป่าแม่ฮ่องสอนและส่งไปขาย
ต่อให้พ่อข่ามซึ่งทำไม้และมีความสัมพันธ์กับโรงเลื่อยที่เมืองมะละแหม่ง^{๑๐}

ชุดความสัมพันธ์ในระบบ พ่อข่าม - แม่ข่าม ยังเอื้อให้ผู้หญิง (แม่ข่าม) ซึ่งเป็น
เพศที่ไม่มีโอกาสเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์ ได้แสดงบทบาทในฐานะผู้อุปถัมภ์ศาสนาและ
ในสังคมไทใหญ่เองผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนพิธีกรรมทางศาสนา
มากกว่าผู้ชายและพบว่าผู้หญิงที่มีศรัทธา นอกจากการเป็นเจ้าภาพบวชบุตรชายของ
ตนแล้วยังมีสถานะเป็น “แม่ข่าม” ของบุตรชายผู้อื่นๆ ด้วย เช่น ป้าอุไร มีลูกข่ามรวม
๖ คน หรือยายปุ่น เป็นแม่สำอาง ๑ คนและมีลูกข่าม ๓ คน^{๑๑}

เมื่อเปรียบเทียบระบบพ่อข่าม - แม่ข่าม ในกลุ่มไทใหญ่จะมีลักษณะที่คล้ายกับ
พ่อออก - แม่ออก ในกลุ่มไทลื้อและไทยวนหรือคนเมือง อย่างไรก็ตามจารีตลักษณะนี้
ค่อยๆ ลดบทบาทลงเมื่อสังคมเปลี่ยนผ่านจากความเป็นชนบทสู่ความเป็นสังคมเมือง
ประกอบกับการขยายตัวของระบบทุนนิยมที่ส่งผลให้ผู้คนเคลื่อนย้ายจากชนบทซึ่งเป็น
ภาคการเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรม ประการสำคัญคือเมื่อระบบการศึกษาขยายตัว ส่ง
ผลให้การบวชเรียนถูกลดความสำคัญลง เยาวชนในท้องถิ่นไม่นิยมบวชเรียนเหมือนอดีต
แต่เปลี่ยนเป็นการบวชตามประเพณีเพื่อให้บุพการีได้อานิสงส์ ดังกล่าวมาเป็นปัจจัย
ที่ทำให้ระบบพ่อออก - แม่ออก ในสังคมคนเมือง (ล้านนา) ไม่สามารถยึดโยงสังคม
ได้ดั้งเดิมและค่อย ๆ ถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะในกรณีของเมืองใหญ่ เช่น เชียงใหม่
ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงทำให้
ระบบดังกล่าวค่อยๆ สลายตัวลง อย่างไรก็ตามยังสามารถพบระบบพ่อออก - แม่ออก
ได้บ้างในพื้นที่ที่เป็นชนบทหรือกึ่งเมืองกึ่งชนบท

ปอยสำอางพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านสถานะของเด็กชายในสังคมไทใหญ่

พิธีกรรมปอยสำอาง มีความสำคัญและความหมายในสถานะของ “พิธีกรรม
เปลี่ยนผ่าน” ซึ่งต้องเปลี่ยนสถานะทางสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง Arnold

^{๑๐} สัมภาษณ์คุณยายนันทา วิศวนาภรณ์ อายุ ๘๐ ปี ลูกสาวของพ่อจ้องโพหา วณิชกุล

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางอุไร ยอดประทุม อายุ ๖๖ ปี ถนนอุดมขาวนิตhec อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

van Genep เสนอว่าความหมายในชีวิตของคนเรานั้นถูกกำหนดโดยช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่าน เช่น การเกิด การเปลี่ยนวัย (จากเด็กสู่ผู้ใหญ่) การแต่งงาน การเริ่มอาชีพใหม่ หรือแม้แต่การตาย และที่สำคัญช่วงเวลาและกระบวนการแห่งการเปลี่ยนผ่านเหล่านี้มักเต็มไปด้วยพิธีกรรม กิจกรรม กระบวนการเชิงสัญลักษณ์ หรือการเฉลิมฉลอง ที่เป็นเสมือนตัวสนับสนุนหรือกลไกขับเคลื่อนให้ผู้คนสามารถที่จะก้าวข้าม หรือเปลี่ยนผ่านจากสถานภาพหรือตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมดั้งเดิมไปสู่การมีสถานภาพใหม่^{๒๓} ในกรณีของพิธีกรรมปอยสา่งลอง ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนผ่านช่วงวัยที่สำคัญของชีวิต คือพัฒนาการจากวัยเด็กเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ที่พร้อมจะออกเรือนมีครอบครัว เป็นช่วงของ “วัยรุ่น” หรือ “ป่าวาย” ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาตัวตน ปรับตัวและแสวงหาความมั่นคงในชีวิตใหม่^{๒๔} ศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทต่อการปลูกฝังพฤติกรรมให้เป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง สะท้อนออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมปอยสา่งลองในเด็กชาย และพิธีกรรมการเจาะหูในเด็กหญิง ต่อมาพิธีกรรมการเจาะหูในเด็กหญิงได้ถูกลดบทบาทลงไป คงเหลือแต่เพียงการบรรพชาเป็นสามเณรในเด็กชาย แสดงให้เห็นว่าสังคมไทใหญ่ให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เหตุผลหนึ่งเพราะเพศชายสามารถบวชในพุทธศาสนาได้และอานิสงส์จะนำพาพ่อแม่สู่สรวงสวรรค์

ก่อนเป็นจะถูกนำเข้าสู่พิธีปอยสา่งลอง เด็กชายที่มีอายุประมาณ ๓ ปีเป็นต้นไป จะถูกนำไปฝากเป็นเด็กวัดหรือ “ตะปี้จอง” เพื่อเรียนรู้หน้าที่และการใช้ชีวิตภายในวัด เป็นการฝึกให้เด็กได้คุ้นเคยกับสถานที่และบุคคล รวมถึงฝึกอ่านเขียนเบื้องต้นและฝึกท่องบทสวดทางศาสนาด้วย สถานภาพของเด็กในช่วงเวลานี้จะเป็น “อ้าย” หรือ “อ้อ” ในภาษาที่ใช้ทั่วไปหรือ “จาย” ในภาษาสุภาพ ซึ่งเป็นสถานะเบื้องต้นทางสังคมที่เด็กได้รับตั้งแต่กำเนิด เมื่อเด็กได้ใช้ชีวิตที่วัดในเวลาอันสมควรแล้ว ผู้ปกครองจึงจะปรึกษาหารือเพื่อจัดพิธีปอยสา่งลองเป็นการเปลี่ยนสถานะจากเด็กวัดเป็นสามเณรต่อไป

---

^{๒๓} วสันต์ ปัญญาแก้ว, ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า, เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕, หน้า ๗๕.

^{๒๔} อ่างแล้ว, หน้า ๗๖.

สา่งลอง ในช่วงพิธีกรรมปอยสา่งลอง เด็กชายที่เข้าพิธีจะมีสถานะเป็น สา่งลองหรือเจ้าชายน้อยหรือหน่อพระโพธิสัตว์ การเปลี่ยนสถานภาพจะกระทำโดยการสรงน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นการจำลองพิธีสรงน้ำมูรธาภิเษกตามรูปแบบพิธีสถาปนากษัตริย์โบราณและสอดคล้องกับตำนานที่กล่าวว่า พระอินทร์ได้นำเด็กชายที่อยากจะบวชไปสรงน้ำเงินน้ำคำ หลังจากพิธีกรรมดังกล่าว สา่งลองต้องแต่งกายในชุดสา่งลองหรือ “โคลง” ซึ่งเป็นชุดของพระโพธิสัตว์หรือเจ้าชายในโมคคิของไทใหญ่ แล้วสวมทานศีล ๕ เพื่อให้ศีลบริสุทธิ์เป็นเครื่องรองรับสถานภาพดังกล่าวด้วย

ในช่วงเวลาที่เด็กชายดำรงสถานะ “สา่งลอง” จะได้รับการปฏิบัติเป็นกรณีพิเศษ มีเครื่องทรงเฉพาะตามแบบเจ้าชายในอุดมคติ ประดับประดาด้วยเครื่องประดับที่มีค่า จะได้รับอาหารที่ประณีตในวันที่มีพิธีกรรมสำคัญ เช่น วันเรียดขวัญสา่งลองจะได้รับประทานอาหาร ๓๒ ชนิดซึ่งต่อมอลดลงเหลือ ๑๒ ชนิด และมีบริวาร (ตะแป)^{๒๔} คอยดูแลรับใช้และพาไปในสถานที่ต่างๆ มีความเชื่อว่าไม่ควรให้เท้าสา่งลองเหยียบแผ่นดิน ดังนั้นการเดินทางไปในสถานที่ต่างๆ จึงต้องมีพาหะ ได้แก่ คนแบก ช้างม้า หรือวอ เป็นต้น รวมถึงคนกางร่มทองคำ (ทีคำ) น้ำเต้า (คนโต) พานหมากพลู ในช่วงเวลานี้เด็กชายที่อยู่สถานภาพดังกล่าว จะถูกรอของพิธีกรรมบังคับให้สงบ เรียบร้อย การห้ามไม่ให้เหยียบพื้นดินเป็นการควบคุมไม่ให้เด็กไปวิ่งเล่นสนุกตามช่วงวัย ทั้งนี้เพื่อเป็นการฝึกการวางตนและความอดทนก่อนเข้าสู่เพศบรรพชิต โดยช่วงเวลาที่เป็น “สา่งลอง” จะอยู่ระหว่าง ๓-๗ วัน ตามที่เจ้าภาพได้กำหนดขึ้น

เจ้าสา่ง ช่วงเวลาสำคัญอันเป็นหัวใจของพิธีกรรมปอยสา่งลองคือการเข้าสู่พิธีบรรพชาสามเณร พิธีนี้จะมีการเปลื้องอาภรณ์ที่ประดับสา่งลองออกมอบให้แก่ตะแปสา่งลอง เป็นการจำลองเหตุการณ์ตอนเจ้าชายสิทธัตถะเปลื้องเครื่องทรงออกที่ริมฝั่งแม่น้ำโนมา แล้วมอบให้นายฉันทะนำกลับไปถวายคืนพระราชบิดาแล้วจึงเสด็จออกผนวช ขั้นตอนนี้เป็นการสื่อความให้เห็นถึงการสละแล้วซึ่งทางโลก เพื่อมุ่งหาสัจธรรมในชีวิต หลังจากเปลี่ยนจากเครื่องทรงมานุ่งห่มผ้ากาสาวพัตร์และเข้าพิธีบรรพชาตามพุทธบัญญัติแล้ว สถานะจะเปลี่ยนจาก “สา่งลอง” สู่การเป็น “เจ้าสา่ง” หรือ “สามเณร” ที่ต้องครองสิกขาบท ๑๐ ประการ ประการสำคัญช่วงเวลานี้ถูกจัดให้

^{๒๔} ตะแป หมายถึงบริวาร ในที่นี้หมายถึงผู้ดูแลสา่งลอง

เป็นช่วงเวลาของการศึกษาในระบบจารีต กล่าวคือ การศึกษาในระบบเดิมของชาวไทใหญ่ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามจารีตของท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา นับร้อยนับพันปี อັตลักษณ์ทางด้านอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมไทยใหญ่สามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยระบบการศึกษาแบบจารีต ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีวัดเป็นสถานศึกษา มีพระภิกษุเป็นครู วิชาที่เรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนพระธรรมโดยผ่านงานศึกษาที่เป็น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาโหราศาสตร์ การแพทย์แผนโบราณ งานช่าง ฯลฯ วัดแต่ละแห่งจะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับพระภิกษุที่จำพรรษาในวัดหรือบริบทของชุมชน ดังนั้นช่วงที่บรรพชาเป็นสามเณรจึงเป็นช่วงเวลาศึกษาหาความรู้อย่างเข้มข้น เพราะเมื่อลาสิกขาไปจะสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษาหรือมีความสนใจไปประกอบอาชีพได้ เช่น เป็นจเรหอสิก^{๒๖} เป็นหมอดู เป็นช่างวาด เป็นต้น

ช่วงเวลาที่บรรพชาเป็นสามเณร จะใช้เวลาประมาณ ๓ - ๕ พรรษา เป็นช่วงเวลาที่ได้ศึกษาเล่าเรียนและอยู่ในกรอบของศีล หลังจากนั้นจึงลาสิกขาบทออกมาอย่างไรก็ตามในสังคมไทใหญ่ไม่นิยมอุปสมบทอีกครั้งเมื่ออายุครบ ๒๐ หรือ ๒๑ ปี ผู้ที่บวชเรียนต่อไปจนถึงอุปสมบทจึงมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีอุปนิสัยใฝ่ในทางธรรมอย่างแท้จริง การที่ไทใหญ่นิยมบวชเณรมากกว่าบวชพระมีปัจจัยหลายด้าน ประการแรก ความเชื่อจากตำนานต่างๆ ที่เชื่อว่าเด็กเป็นช่วงวัยที่บริสุทธิ์การนำผู้บริสุทธิ์เข้าบรรพชาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นกุศลที่แรงกล้า ในช่วงวัยตั้งแต่ ๒๐ ปี เป็นต้นไป ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยากแล้วหรือได้เรียนรู้สัมผัสชีวิตทางโลกจึงไม่นิยมกลับไปอุปสมบทอีก แต่หากปรารถนาในอนิสงส์จะเป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระแทน ซึ่งเชื่อว่าได้กุศลแรง ประการที่สอง วิถีการผลิตของกลุ่มไทในยุคจารีตเป็นระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพที่ต้องพึ่งพาแรงงานจำนวนมาก การนำเด็กในช่วงที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยรุ่นไปบวชเรียนที่วัดนอกจากเป็นการศึกษาและขัดเกลาด้านต่างๆ แล้ว ยังเป็นการลดภาระในการเลี้ยงดู และให้ลาสิกขาออกมาในช่วงวัยรุ่นตอนปลายซึ่ง

---

^{๒๖} ไทใหญ่นิยมฟังธรรมประเภทวรรณกรรมร้อยกรอง โดยมีจเรเป็นผู้อ่าน คุณสมบัติของผู้เป็นจเรนอกจากจะสามารถอ่านภาษาไทยได้คล่องแคล่ว ชัดเจนแล้ว ต้องเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดังฟังชัด มีเสียงใสกังวาน เป็นต้น และสำหรับจเรที่มีความรู้แตกฉานในทางภาษาศาสตร์และพุทธศาสนา และสามารถจดจำคำภีร์ได้จะได้รับการยกย่องเป็น เจ้าจเรหลวงหรือครูหมอ

ร่างกายเติบโตเต็มที่แล้ว เหมาะสมต่อการช่วยเหลือด้านแรงงานในภาคเกษตร ประการที่สาม จากระบบการผลิตที่ต้องการแรงงาน การมีลูกจึงเป็นแรงงานสำคัญอย่างหนึ่ง ในอดีตการแต่งงานจะเริ่มตั้งแต่อายุราว ๑๕ - ๑๖ ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ก้าวเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์ อนึ่งหากอยู่ในเพศบรรพชิตโดยไม่มีจิตมั่นคงอย่างแท้จริงอาจเป็นการผิดบาปอย่างร้ายแรงได้

สง่าง เมื่อสามเณรลาสิกขาออกมาจะมีสถานะใหม่โดยมีคำว่า “สง่าง” นำหน้าชื่อ เช่น สง่างปีะ สง่างหลู่ และถือว่าการเรียกชื่อเฉย ๆ เป็นการไม่ให้เกียรติ นอกจากนี้ไทใหญ่ยังจัดกลุ่มคนโดยอาศัยฐานคิดทางพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับบุรุษเพศไว้กว้างๆ ๒ กลุ่ม คือ “คนสนุก” และ “คนดิบ” การจัดแบ่งกลุ่มคนทั้งสองสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องการบวชเรียนในพุทธศาสนา เพราะเชื่อว่าชายที่ไม่ผ่านการบวชเรียนอุปมาเหมือนผลไม้ที่ยังไม่สุก(ดิบ) หากนำมารับประทานรสชาติขมไม่เป็นที่ปรารถนา และชายที่ผ่านการบวชจะจัดเป็น “คนสนุก” เพราะได้ผ่านการอบรมบ่มเพาะมาในระดับหนึ่ง เป็นเครื่องรับประกันว่ามีพื้นฐานความมีศีลธรรมจริยธรรม และยกย่องสถานะคนสนุกให้สามารถประกอบอาชีพเฉพาะนอกเหนือจากการเกษตรได้ซึ่งจัดเป็นกลุ่มอาชีพชั้นสูงที่ต้องมีครูบาอาจารย์ เช่น หมออดู สล่าต่างๆ รวมถึงสามารถมีส่วนร่วมหรือเป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ นอกจากนี้ การออกเรือนพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะไม่สนับสนุนให้บุตรสาวของตนแต่งงานกับชายที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียน เพราะถือว่าเป็นคนดิบและอาจไม่รู้หนังสือและไม่รู้จักธรรมเนียมสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาในการใช้ชีวิตคู่ตามมาในอนาคต^{๒๐๗}

บทสรุป : ปอยสง่างลอง กับ การสื่อความหมายในสังคมปัจจุบัน

การสื่อความหมายของพิธีกรรมปอยสง่างลองดังกล่าวมา เป็นการสื่อความหมายของพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่มีประสิทธิภาพในยุคจารีต เมื่อเวลาและบริบททางสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการสื่อความหมายของพิธีกรรมปอยสง่างลองที่มีต่อสังคมลดลงไปไม่น้อย อย่างไรก็ตามสังคมไทใหญ่ได้ใช้พิธีกรรมปอยสง่างลองในการสื่อ

^{๒๐๗} สัมภาษณ์นายบุญเลิศ วิจารณ์ภรณ์ อายุ ๘๔ ปี ผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่

ความหมายชุดใหม่ ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคมไทใหญ่ ทำให้เกิดการสื่อความหมายชุดใหม่ผ่านพิธีกรรมปอยสา่งลอง ดังนี้

ประการแรก ความหมายของพิธีกรรมปอยสา่งลองต่อระบบการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ เมื่อระบบการศึกษาแบบจารีตที่วัดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ค่อยๆ ลดบทบาทลงและถูกแทนที่ด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งผลให้ความสำคัญของพิธีกรรมปอยสา่งลองที่สัมพันธ์กับระบบการศึกษาแบบจารีตถูกลดบทบาทลง แม้ว่ายังคงมีเยาวชนที่ต้องการบวชเรียนอย่างแท้จริงเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมและอุปสมบทเป็นพระภิกษุในอนาคต แต่ก็มีปริมาณลดลงจำนวนมากและส่วนใหญ่อยู่ในสถานะผู้ด้อยโอกาสจึงต้องใช้วิธีการเข้ามาบวชเรียนเพื่อศึกษาหาความรู้ก่อนที่จะลาสิกขาไปประกอบอาชีพ ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมปอยสา่งลองจึงปรับตัวและถูกจัดวางให้เหมาะสมกับบริบทที่การศึกษาในระบบโรงเรียนมีบทบาทมากขึ้น โดยจัดขึ้นในช่วงปิดภาคเรียนฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคม - พฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นิยมจัดพิธีกรรมนี้ตั้งแต่ยุคจารีต เพราะเป็นช่วงฤดูกาลหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่มีการปรับช่วงเวลาบรรพชาให้สั้นลงโดยสามเณรจะลาสิกขาในช่วงเวลาที่ใกล้เปิดภาคเรียนเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาตามปกติ และเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อเยาวชนคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ได้พยายามจัดโครงการฝึกอบรมสามเณรในรูปแบบต่างๆ เช่น อบรมธรรมมะ อบรมการฝึกสมาธิ อบรมด้านจิตปัญญาศึกษา ฯลฯ^{๒๘} ทำให้ความหมายของการเข้าสู่พิธีกรรมปอยสา่งลอง ในสังคมไทใหญ่ยุคใหม่มีการสื่อความหมายเพิ่มมากขึ้น ในมุมมองของเด็กชาย ปอยสา่งลองเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้วัฒนธรรมของบรรพชน และเป็นการทำกิจกรรมนอกห้องเรียนทั้งทางด้านศาสนาและสังคมเพราะเด็กชายจะได้เครือข่ายเพื่อนกลุ่มที่ร่วมรุ่นบวชสา่งลองด้วย และในมุมมองของผู้ปกครอง พิธีกรรมปอยสา่งลอง เป็นทั้งการทำหน้าที่ของความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีตามคติของสังคมไทใหญ่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไม่ว่างเวลาศึกษาเล่าเรียน และเป็นการใช้ช่วงปิดภาคเรียนให้เกิดประโยชน์ด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ปกครองจะให้การสนับสนุนกิจกรรมอบรมต่างๆ ที่ต่อเนื่องจากพิธีกรรมปอยสา่งลองเพื่อให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น

^{๒๘} สัมภาษณ์อาจารย์เพ็ญศรี นุชทรวงและพระปลัดจิตตพัฒน์ อัครปัญญา วิทยาการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๘

ประการที่สอง การท่องเที่ยวภาคเหนือได้รับการพัฒนาตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔ - ๒๕๐๙) เป็นต้นมา โดยรัฐบาลตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อศท.) เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ เพื่อหารายได้เข้าประเทศด้วยธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งมีมูลค่าสูง นโยบายส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวจึงได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่นับแต่นั้นมา และได้ขยายการดำเนินงานมาตั้งสำนักงานในส่วนภูมิภาคขึ้นแห่งแรกที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์การท่องเที่ยวภาคเหนือ^{๒๙} และในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้นำขบวนแห่ครัวหลู่ในพิธีกรรมปอยสาบลองไปแสดงที่กรุงเทพมหานครเพื่อร่วมเฉลิมฉลอง^{๓๐} และประชาสัมพันธ์พิธีกรรมดังกล่าว รวมถึงสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดซึ่งเป็นชุมชนไทใหญ่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย นโยบายการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความคิดในการจัดระเบียบในพิธีกรรมปอยสาบลองเพื่อให้ภาพลักษณ์ที่น่าเสนอออกมายิ่งใหญ่อลังการ เช่นการจัดรูปขบวนแห่ซึ่งแต่เดิมขบวนแห่เครื่องไทยทานหรือแห่ครัวหลู่ในงานปอยสาบลองนั้นมีการจัดลำดับความสำคัญอยู่ข้างแต่ไม่มีระเบียบที่ชัดเจน ต่อมาจึงเริ่มมีการสร้างแผนผังรูปขบวนขึ้น โดยการนำของ อ.โกศล ศรีมณี ศึกษาธิการอำเภอเมือง^{๓๑} เพื่อให้รูปขบวนเป็นระเบียบสวยงามและดูยิ่งใหญ่ กรณีของรูปขบวนปอยสาบลองในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมีความแตกต่างกับขบวนปอยสาบลองของวัดป่าเป้าหรือวัดกุเต้าอยู่พอสมควร ขบวนสาบลองของจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะเริ่มต้นจาก จีเจ๋ (กั้งสดาล) ม้าเจ้าเมือง ช่างฟ้อน ต้นตะเปส่า ต้นปัดเจ (ไทยทานถวายวัด) ปีกข้าวแตก (ห่อข้าวตอก) เทียนเงิน-เทียนทอง อุต๋อง-ปานต๋อง (พุ่มดอกไม้) หม้อน้ำตา (แจกกันดอกไม้มงคล) กลองมอชิง ต้นสาบگان (จิวร) ต้นเงิน (ปัจจัยถวายพระ)

^{๒๙} สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), กรุงเทพฯ : อัมรินทร์, ๒๕๕๑, หน้า ๕๘๙.

^{๓๐} สมพร ขวฤทธิและคณะ, **การศึกษาวิชัยทางวัฒนธรรมเรื่อง ประเพณีไต่ที่เปลี่ยนแปลงกรณีศึกษา “ปอยสาบลอง”**, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน โรงเรียนห้องสอนศึกษา, กันยายน ๒๕๓๙, หน้า ๔๘.

^{๓๑} สัมภาษณ์นายบุญเลิศ วิรัตน์ภรณ์ อายุ ๘๔ ปี ข้าราชการบำนาญครูและผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่ และนางศิริลักษณ์ จินาคำ อายุ ๗๒ ปี ข้าราชการบำนาญเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและผู้ทรงคุณวุฒิชาวไทใหญ่

ครีวหลู่(เครื่องไทยทานถวายพระ) เครื่องนอนสามแฉกรใหม่ อัฐบริขาร ขบวนสา่งล่องกลองกันยาว บั้งไฟ^{๑๒} ซึ่งขบวนสา่งล่องของวัดป่าเป้าหรือกุ่เต้าแต่เดิมไม่จัดเรียงเป็นแบบแผนชัดเจน ต่อมารับเอารูปขบวนลักษณะนี้มาปรับใช้ด้วย อย่างไรก็ตามเครื่องแต่งกายของสา่งล่องแม่ฮ่องสอนและสา่งล่องของแรงงานไทใหญ่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้เกิดจากกระบวนการการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน สา่งล่องที่แม่ฮ่องสอนแต่งกายแบบดั้งเดิมซึ่งได้รับอิทธิพลการแต่งกายแบบพม่า แต่สา่งล่องของแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่นซึ่งจัดที่วัดป่าเป้าและกุ่เต้าเป็นการแต่งกายที่สร้างขึ้นใหม่ภายหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เพื่อนิยามความเป็นไทใหญ่ที่แตกต่างจากพม่า^{๑๓}

ในส่วนของผู้ร่วมขบวน หน่วยงานทางราชการได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัดเทศบาล จะประกาศขอความร่วมมือให้ผู้เข้าร่วมขบวนแต่งกายด้วยชุดไทใหญ่แบบแม่ฮ่องสอนซึ่งมีความแตกต่างจากชุดไทใหญ่ที่นิยมในรัฐฉานในปัจจุบัน^{๑๔} และในกรณีของผู้หญิงจะขอความร่วมมือจากผู้หญิงที่มาร่วมขบวนแห่เครื่องไทยทานสวมกุบซึ่งเป็นหมวกที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่แทนการกางร่ม นอกจากนี้ “วันแห่ครีวหลู่” ซึ่งเป็นวันที่มีขบวนแห่เครื่องไทยทาน เป็นวันที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมงานมากที่สุด เป็นการให้ความหมายและให้ความสำคัญกับวันดังกล่าวมากกว่าวันอื่นๆ ซึ่งแต่เดิมไทใหญ่มีความเชื่อว่า “วันหลู่” หรือวันที่ประกอบพิธีบรรพชา

---

^{๑๒} สมัย สุทธิธรรม, ปอยสา่งล่อง, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓ ๑, หน้า ๕๐-๕ ๑.

^{๑๓} ไปรอดดู, วันดี สันติวุฒิเมธี, การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของชาวไทใหญ่ ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕, หน้า ๑๖๓- ๑๗๔. และไปรอดดู ธรรมศ ศรีรัตนบัลล์, ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน การสรรค์สร้างความเป็นไทใหญ่จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ ๒๕๒๐-๒๕๕๐, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓, หน้า ๘๗- ๑ ๑๓

^{๑๔} วันดี สันติวุฒิเมธี, การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕, หน้า ๘๔-๘๖.

เป็นสามเณรมีความสำคัญมากที่สุดเพราะเป็นจุดประสงค์หลักของการประกอบพิธีกรรมนี้

ประการที่สาม ความเปลี่ยนแปลงด้านสถานะของพิธีกรรมปอยสาบลอง ซึ่งแต่เดิมเป็น “ปอยมีเจ้า” คืองานที่มีเจ้าภาพรับผิดชอบ เป็น “ปอยอะมยา” หรือ งานหน้าหมู่ ซึ่งเป็นงานที่ชุมชนต้องรับผิดชอบร่วมกัน กล่าวคือ ในอดีต ปอยสาบลอง ๑ ปางหรือ ๑ งาน จะมีเจ้าภาพใหญ่ (เจ้าปอยหลวง) ซึ่งเป็นผู้มีสถานะทางเศรษฐกิจ และเป็นที่เคารพนับถือซึ่งมีลูกหลานจะบวช ได้จัดพิธีปอยสาบลองขึ้น และมีเจ้าภาพร่วมคือพ่อแม่สาบลองที่ประสงค์จะบวชซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติ หรือคนในชุมชนเดียวกัน ดังนั้นในแต่ละปี ในหนึ่งชุมชนอาจมีปอยสาบลองมากกว่า ๑ ปาง (งาน) เพราะคนที่มีความศรัทธามากพอก็อยากรับเป็นเจ้าภาพใหญ่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนงบประมาณในพิธีกรรมปอยสาบลอง ชุมชนได้สร้างระบบการจัดการขึ้นเพื่อเป็นเจ้าภาพจัดพิธีกรรมดังกล่าว และถูกจัดให้เป็น “ปอยอะมยา” คือสร้างให้เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน หรือในบางพื้นที่ “วัด” ได้เปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้จัดการปอยสาบลอง หรือทำหน้าที่เจ้าปอยหลวง เช่น วัดประจำชุมชนในพื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนจำนวน ๖ วัด ได้แก่ วัดจองคำ วัดหัวเวียง วัดกลางทุ่ง วัดมวยต่อ วัดดอนเจดีย์ วัดปางล้อ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นชุดความสัมพันธ์ของคนในสังคมไทใหญ่ที่ระบบอุปถัมภ์แบบเดิมค่อยๆ สลายตัวลงและมีระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองส่วนท้องถิ่นและระดับชาติ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับแรงงานไทใหญ่พลัดถิ่น (นายจ้าง - ลูกจ้าง) นอกจากนี้ชุดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อยได้เปลี่ยนไป กล่าวคือเมื่อเจ้าปอยหลวงมีลักษณะเป็นองค์กรที่รัฐให้การสนับสนุนและนำระบบการจัดการแบบราชการมาร่วมใช้ในการวางแผนและบริหารจัดการพิธีกรรมปอยสาบลอง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อยเปลี่ยนไป จากเดิมซึ่งมีลักษณะพึ่งพาอาศัย เปลี่ยนเป็นให้เจ้าปอยน้อยชำระเงินส่วนกลางในการร่วมพิธีปอยสาบลองตามที่ตกลงกันและดำเนินการตามตารางกำหนดเวลาที่ตกลงกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าปอยหลวงกับเจ้าปอยน้อยเปลี่ยนไปจากอดีต

ประการที่สี่ ปอยสำอางกับการรื้อฟื้นความทรงจำและนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน พิธีกรรมปอยสำอางเป็นพิธีกรรมที่ผู้มาร่วมงานได้แสดง “ตัวตน” ของความเป็นไทใหญ่ตามการรับรู้ของตน กล่าวคือ เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไป กลุ่มคนไทใหญ่ก็เกิดการปรับตัวและริบเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามา ส่งผลให้ในชีวิตประจำวันไม่สามารถอ้างความเป็นไทใหญ่ทั้งด้านการแต่งกาย อาหาร ภาษา การละเล่น ฯลฯ การเข้าร่วมพิธีกรรมปอยสำอางจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คนไทใหญ่ ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนได้รื้อฟื้นความทรงจำผ่านการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ เช่น ผู้มาร่วมงานจะแต่งกายด้วยชุดไทใหญ่ การเลี้ยงอาหารไทใหญ่ที่เป็นอาหารพิเศษ เช่น ข้าวปองต่อ ข้าวแตกบัน ซึ่งเป็นขนมอบคลที่นิยมเลี้ยงในงานปอยสำอาง รวมถึงอาหารภายในงานจะเป็น “ข้าวผักโต” อาหารบางชนิดไม่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น แกงฮังเล เนื้อหุงหนั่ง จำสาหนุง ในด้านการละเล่นจะมีมหรสพแบบดั้งเดิม คือ “หมอกวาม” หรือนักขับขานกลอนสดของไทใหญ่ที่จะมาร้องเกี่ยวพาราฮี และสรรเสริญผู้จัดงานปอยสำอาง นอกจากนี้ยังมี “จั๊ดโต” หรือลิเกไทใหญ่ ในปัจจุบันยังพบการแสดงดนตรีสดริงไทใหญ่ และการนำเอาการแสดงหรือการละเล่นซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการปอยสำอาง เช่น การฟ้อนนก-กิงกะหล่า การฟ้อนโต มาแสดงในงานปอยสำอางด้วย อนึ่ง ในกลุ่มไทใหญ่พลัดถิ่นจะพบว่ามีผู้ใช้พื้นที่ของพิธีกรรมปอยสำอางในการนำเสนอความเป็นไทใหญ่ของตนเองที่สัมพันธ์กับความเป็นชาติ เช่น การใช้สีธงชาติไทใหญ่ ในส่วนต่างๆ ของพิธีกรรม การแต่งกายแบบไทใหญ่(แบบใหม่) ซึ่งแตกต่างจากไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอน การนำชุดสำอางแบบใหม่ซึ่งนิยมในรัฐฉานมาสวมใส่ให้สำอางด้วย สะท้อนให้เห็นการรับรู้ความหมายเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆในพิธีกรรมปอยสำอางที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

นงนุช จันทราภักย์. **ปอยส่างลอง ธรรมเนียมศึกษาชาวไทยใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม**. เชียงใหม่:

โรงพิมพ์เมือง, ๒๕๔๑.

นิติ ภาวครพันธ์. **เรื่องเล่าเมืองโต : พลวัตของเมืองชายแดนไทย-พม่า**. เชียงใหม่:

ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘

บรรจบ พันธุมธธา, **กาเลหม่านโตในรัฐฉาน**, กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือ,

๒๕๐๔.

ปานแพร เข้าวประยูร. **บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อกระบวนการผลิตซ้ำทาง**

อัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

พรพิมล ตรีโชติ, **ชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า**, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย, ๒๕๔๓.

ยศ สันตสมบัติ. **หลักข้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง**, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓.

วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ลื้อข้ามแดน การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง**

รัฐฉาน ประเทศพม่า, เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕

วันดี สันติวุฒิมณี. **การะบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดน**

ไทย-พม่า กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่,

วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **ประเพณีโตที่เปลี่ยนแปลง กรณีศึกษา “ปอยส่าง**

ลอง”. แม่ฮ่องสอน: เอกสารโรเนียว, ๒๕๓๙.

สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. **ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่**. กรุงเทพฯ : โครงการประวัติศาสตร์

สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย, ๒๕๔๔.

สมพร ชวฤทธิ์และคณะ, **การศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมเรื่อง “ประเพณีโตที่**

เปลี่ยนแปลงกรณีศึกษา ปอยส่างลอง”, ๒๕๓๙.

สมัย สุทธิธรรม. **ปอยส่างลอง**. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑.

สรวิชาติ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๕๑.

สุรีย์ บุญญานพพงษ์ สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ. **ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว : จุดเปลี่ยนของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม.** เชียงใหม่:สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. **รัฐฉาน (เมืองไต) : พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย,** กรุงเทพฯ, ๒๕๕๒.

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.** เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

ศิลปะการร้องเพลงพื้นบ้านไทยใหญ่ การเห็ดความไต. เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน, **ภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่างฝีมือพื้นบ้าน,** เชียงใหม่: เจริญวิวัฒน์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

หม่อม ทิน อ่อง. **ประวัติศาสตร์พม่า.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

อคิน รพีพัฒน์, **วัฒนธรรมคือความหมาย,** กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑,

อมรา พงศาพิชญ์. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม),** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร จิรัฏฐิติกร, **ประวัติศาสตร์นอกรอบรัฐชาติ ๕๕ ปี ขบวนการกู้ชาติไทใหญ่,** เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

ตัวตนของเมืองในล้านนา

ภูเดช แสนสา^๑

บทคัดย่อ

ตัวตนของเมืองในล้านนายุคจารีต ประกอบขึ้นด้วยหัวใจสำคัญ คือ “เจ้า” “พุทธ” (พราหมณ์) และ “ผี” มีการจัดระบบตัวตนทางจินตภาพซ้อนทับไปกับระบบตัวตนทางกายภาพ ตัวตนของเมืองผ่านระบบเจ้ามีการจัดแบ่งปริมาตรของเมืองและเวียงออกเป็นส่วนต่างๆ โดยให้คุ้มหลวงหอคำเวียงแก้วเป็นศูนย์กลางของเมือง ระบบพุทธ (พราหมณ์) มีการสร้างวัดสำคัญขึ้นเป็นองค์ประกอบของเมือง ทั้งวัดมิ่งเมือง วัดหัวข่วง วัดหลวงประจำเมือง และวัดสี่มุมเมือง มีการจัดระบบพระธาตุองค์สำคัญภายในเมืองหรืออาณาจักร ทั้งระบบบูชาพระธาตุประจำปีเกิด ระบบบูชาพระธาตุประจำพระเจ้าห้าพระองค์ และระบบบูชาพระธาตุสี่มุมเมือง (ระบบพระธาตุสี่จอม) การสร้างเวียงพระธาตุหรือเวียงทางศาสนา ตลอดจนสถาปนาพระธาตุประจำเมืองขึ้นตามภูเขาหรือพื้นที่สำคัญต่างๆ ระบบผีมีการจัดลำดับศักดิ์ของผีให้ควบคุมสังคมชุมชนระดับต่างๆ ภายในเมือง ทั้งจัดระบบผีรักษาทิศทั้ง ๔ ของเมือง ระบบผีรักษาเวียง และพื้นที่สำคัญต่างๆ ของเมือง เสอาอินทขิล (เสาลหลักเมือง) ตลอดจนไปจนถึงไม้ใจเมืองหรือไม้หมายเมือง

---

^๑ อาจารย์ประจำสาขาวัฒนธรรมศึกษา ภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

City Identity of Lanna Kingdom

Phoodeit Saensa^{ab}

Abstract

In the traditional era, the city identity of the Lanna Kingdom consisted of three essential aspects – King, Buddhism (or Brahmanism) and Spirit. The Lanna Kingdom had a systematic management of city identification through the institution of the King by considering the visual identity, together with physical identity, with the center of the city called Khum Luang Hor Kham Kaew. The kingdom separated the city areas to be many districts. For the Buddhist or Brahmin system, important temples were built as components of the city; for example, Ming Mueang temple, Hua Khuang temple, Si Mum Mueang temple and Luang temple in each city in the Lanna Kingdom.

For the important relics in the city or in the kingdom, there were systems of management by following relics birth years, systems for worshipping the relics of five god kings, and systems for worshipping the relics that were kept in temples that were locate at the four corners of city, called the Si Mum Mueang or the Si Chom Relics system. Construction and location of relics district temples or Buddhist/Brahmin districts were on mountains and important areas in the kingdom. For the spirit system, there was a gradation of spirits to control and cover each community level in the city. There was also a spirit systems to protect each corner of the four directions of the city, as well as guardian spirits for protecting inside the city and important areas in the city, such as a pillar (called Inthakhin Pillar), even including old trees in the city.

---

^{ab} Lecturer of Department of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Science, Chaing Mai Rajabhat University.

บทนำ

โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ที่ถูกกำหนดสร้างขึ้นด้วยอุดมคติเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของล้านนาทั้งความเชื่อและทางอำนาจการปกครอง จึงสร้างตามคติจักรวาลเพื่อให้เมืองเชียงใหม่เป็นประดุกศูนย์กลางจักรวาลที่สำคัญที่สุด ส่วนหัวเมืองบริวารอื่นๆ เป็นทวีปเล็กทวีปน้อยหรืออนุจักรวาลรายรอบออกไป โดยมีจักรวาลทัศน์ของ “เจ้า” “พุทธ” (พราหมณ์) และ “ผี” ครอบซ้อนกันอยู่ ด้วยการเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันของทั้ง ๓ ประการ ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของผู้คนภายในแต่ละเมือง สะท้อนจากคำศัพท์ที่ใช้เรียกเกี่ยวกับทั้ง ๓ ก็ใช้ร่วมกัน เช่น “ตน”(องค์) “โรงไชย” “โรงหลวง” “หอไชย” “จอง” และ “แทนแก้ว” เป็นต้น หรือข้าวของเครื่องใช้สำคัญบางอย่างก็ปรากฏมีใช้เหมือนกัน เช่น “กลองชัยมงคล”(กลองชัย หรือ กลองสะบัดชัย หรือ กลองอุ้มเมือง) หรือ “กลองปูชา” (ออกเสียง “กลองปู่จา”) ที่ปรากฏใช้ทั้งใน “วัด” “หอคำ” (คุ้มหลวง) และ “หอผีเมือง” หรือช่วงปีใหม่ (สงกรานต์) ก็มีการสระเกล้าดำหัว (สร่งน้ำ) ทั้ง “เจ้า” “พุทธ” และ “ผี” เป็นต้น

๑. “เจ้า” กับตัวตนของเมืองในล้านนา

๑.๑ ประมุขเมือง

“กษัตริย์” จะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในเมืองหลวงและภายในอาณาจักรหรือแคว้นแคว้น ส่วน “เจ้าเมือง” ก็มีอำนาจปกครองสูงสุดภายในบ้านเมืองรวมถึงเหนือหัวเมืองที่ขึ้นตรง คติล้านนาเชื่อว่ากษัตริย์คือองค์สมมติของพระอินทร์ตั้งตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) ทรงเป็นเสมือนพระอินทร์ที่เสด็จลงมาจุติบนโลกมนุษย์^๔ และตำนานยังกล่าวว่าคุณแก้วยอดพระเจดีย์หลวงกลางเมืองเชียงใหม่ เป็นลูกเดียวกับ

---

^๔ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘), หน้า ๗๗.

หอคำเมืองนครลำปาง
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ดวงแก้วยอดพระธาตุเกิดแก้วจุฬามณี ศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ดาวดึงส์)^๕ ซึ่งชัดเจนมากในสมัยพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๑ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๘) ที่ทรงตั้งชื่อเมืองเชียงใหม่ว่า “เมืองรัตนดิงสาอภินวปุรี”^๖ หมายถึงเป็นเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันมีพระอินทร์เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ประทับอยู่นั้นก็คือกษัตริย์ที่เมืองเชียงใหม่ทุกพระองค์นั่นเอง ที่ทรงประทับในคุ้มหลวงหอคำภายในเวียงแก้ว (พระราชวัง) อันจำลองปราสาทเวียงนัตของพระอินทร์ที่ตั้งอยู่ยอดเขาพระสุเมรุบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ “เวียงแก้ว” จึงเป็นศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่ในความเชื่อเกี่ยวกับ “เจ้า” โดยมี “แพ่นแก้ว” (ราชบัลลังก์) ภายใน “หอคำ”

---

^๕ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๔), หน้า ๒๙.

^๖ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๓๑.

และ “เวียงแก้ว” เป็นแกนกลางจักรวาลของเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนา^๖

ส่วนคัมเจ้านายองค์ต่างๆ ที่กระจายรายล้อมเวียงแก้วออกไป ก็คือจำลอง วิมานปราสาทของเทพเทวาผู้เป็นบริวารของพระอินทร์ที่อยู่ตามสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ด้วยคติที่เจ้านายเป็นบุคคล “สูงศักดิ์” และ “ศักดิ์สิทธิ์” ของบ้านเมือง เป็นผู้ที่ถือกำเนิด มาจากสรวงสวรรค์ชั้นฟ้าเพื่อลงมาสร้างสมบุญบารมี เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็ได้ ประทับอยู่ในคัมปราสาททองคำ ที่เป็นการจำลองสรวงสวรรค์มาไว้บนโลกมนุษย์ เมื่อ ถึงกาลสิ้นชีพก็ต้องสร้างวิมานปราสาท หรือหากพิเศษก็สร้างเป็นวิมานปราสาท ตั้งบนหลังสัตว์หิมพานต์รูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะรูปลงกหัสติลังกาให้ประทับและ ส่งสการ(เผา)ไปด้วยทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่าสัตว์หิมพานต์เหล่านี้มีถิ่นอาศัยอยู่ เชิงเขาพระสุเมรุ สามารถนำพาดวงพระวิญญาณกลับขึ้นสู่เขาพระสุเมรุได้ ส่วนเมื่อ ปลงพระศพแล้วจะมีการก่อสร้างกุ้เก็บพระอัฐิหรือสร้างหอผีไว้เป็นที่เคารพสักการะ เพื่อให้ดวงพระวิญญาณของเจ้านายผู้วายชนม์นั้นสามารถกลับมาคืนพลังชีวิตให้แก่ แผ่นดินอีกครั้ง^๗ หรือก็คือเพื่อให้เสด็จกลับมาเป็น “ผิอารักษ์” หรือ “ผีเมือง” คอยปกป้อง รักษาดูแลบ้านเมืองและชาวเมืองตลอดไป ดังเช่นกษัตริย์และปฐมต้นราชวงศ์ของ เมืองเชียงใหม่ เมื่อเสด็จสวรรคตก็ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น “ผิอารักษ์หลวงเมือง เชียงใหม่”

“...เทวดาอารักษ์เขนเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวง
คำแดงเพนเค้าเพนใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลาย แลอารักษ์
หลวงเมืองแคน (ออกเสียง“เมืองแกน”) ตน ๑ เจ้าหลวงมังราย
ตน ๑ มังครามตน ๑ แสนพุดตน ๑ คำฟูตน ๑ ผายูตน ๑ กิอนาตน
๑ แสนเมืองมาตน ๑ สามประญาฝั่งแกนตน ๑ ท้าวลกตน ๑
ท้าวยอดเชียงรายตน ๑ ท้าวฮ้ายตน ๑ แก้วตาหลวงตน ๑
พระแม่กูดตน ๑ พระเมืองแก้วตน ๑ พระเมืองเกลาตน ๑
เจ้าพระญายอดติโลกราชตน ๑ ...ขุนหลวงวิลังคะตน ๑...

^๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๖.

^๗ สุจิตต์ วงษ์เทศ(บรรณาธิการ), *พระเมรุ ทำไม? มาจากไหน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

พระเจ้าตนพ่อตน ๑ เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วตน ๑ พระเจ้ากาวิละ
องค์เจ้าปราบปถวิล้านนาไทตน ๑ เจ้าข้างเผือก (เจ้าหลวงธรรม
ลังกา)ตน ๑ เจ้ามหาเสฏฐี (เจ้าหลวงคำฝั้น) ตน ๑...^{๙๙}

ขณะที่ในเมืองน่านกษัตริย์และเจ้าเมืองก็ถูกสถาปนาให้เป็น “พิอาร์กษหลวงเมืองน่าน” “...โรงอรักรัษ**พระญาพักรัก**สืบแต่แรกนั้นมาเพื่ออันแล ตั้งแต่**พระญาสรินทร์**ลำดับไปรอด**พระญาผาแสง**มีสืบเอ็ดตน...”^{๑๐} ส่วนเมืองบริวารอื่นๆ เจ้าเมืองเมื่อวายชนม์ก็ถูกสถาปนาขึ้นเป็นพิอาร์กษประจำเมืองเช่นเดียวกัน ดังเช่นเมืองลอง อดีตเจ้าเมืองลองที่วายชนม์ก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็น “พิอาร์กษหลวงเมืองลอง”

“แม่นว่ากุศลบุญราศีมีหลายหลาก มูลละสัถาจักกัยาดน้ำ
อุทิสไพหาเทพาอารักข์ อันรักสาเมืองลองแก้วกว้าง หมายมีอารักข์
เจ้าเชิญเมืองตนใจหาญ มีทั้งอารักข์**เจ้าข้างปาน**ตนใจห้าว
เรื่องไรอะคร้าว มีทั้งตนด่านตัวดงลาน อันปริวารหลายเอนก
มีทั้งอารักข์เจ้าเขาเหล็กตนใสสองแจ้ง มีทั้งท่งแล้งแล**เจ้าสิบสอง**
เมือง แลจอมเชียงขึ้นชื่อดอยอวาง เจ้าจอมผางค์ชื่อ**หู่หิน** มีทั้ง
ท้าว สะหู่อยู่คำแดง พรหมธาตุดุสุดที่แท้มีเจ้ากุมภภัณฑ์แล**เจ้าเลาคำ**
แม่เจ้าจามเทวีตนหื้อก่าเนิดเวียงไชย ขอจูงมารับเอากุศลผลบุญ
แต่เทอะ”^{๑๑}

หรือเมืองต้า อดีตเจ้าเมืองต้าก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็น “พิอาร์กษหลวงเมืองต้า” เช่น พญาอุปเสน พญาคำแดง พญาเจ็ดเมือง พญาข้างงาปาลี และพญาคำพูน เป็นต้น^{๑๒}

^{๙๙} ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), **ตำนานเชียงใหม่** จารโดยพระไชยวุฒิ ฉบับวัดอัมพาราม บ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

^{๑๐} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๕.

^{๑๑} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **สมุดไทรของพ่อหนานคำมูล บุญส่ง** ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่, อักษรธรรมล้านนา.

^{๑๒} สัมภาษณ์พ่ออุ้ยขึ้น ภัณภูมิ อายุ ๘๐ ปี เลขที่ ๑๑๒/๑ หมู่ ๘ บ้านเหล่าศรีภูมิ ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๐.

นอกจาก “กษัตริย์” หรือ “เจ้าเมือง” ที่เป็นประมุขสูงสุดภายในเมือง ก็ยังมีกลุ่มเจ้านายเชื้อพระวงศ์ช่วยบริหารบ้านเมือง รองลงมามีกลุ่มขุนนางสำคัญบริหารส่วนกลางทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนเรียกว่า “ขุนนางเสนาเคাঁสนามหลวง” มีทั้งหมดจำนวน ๓๒ ตำแหน่งในเมืองขนาดใหญ่ หรือ ๑๒ ตำแหน่งในเมืองขนาดเล็ก ขุนนางเคাঁสนามหลวงทั้ง ๓๒ ตำแหน่ง หรือ ๑๒ ตำแหน่งยังสามารถแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มคือ “พญาพื้นทั้ง ๔” หรืออาจเรียกว่า “พ่อเมืองทั้ง ๔” “สิงเมืองทั้ง ๔” หรือ “สิงงาเมืองทั้ง ๔” กับ “ขุนเมืองทั้ง ๒๘” หรือ “ขุนเมืองทั้ง ๘” ภายในเคাঁสนามหลวงก็จะมีขุนนางผู้ช่วยเสนาบดีเคাঁสนามหลวงทั้ง ๓๒ ตำแหน่ง หรือ ๑๒ ตำแหน่งอีกจำนวนหนึ่ง และนอกจากขุนนางเคাঁสนามหลวงและผู้ช่วยที่บริหารในส่วนกลาง ก็ยังมีขุนนางนอกเคাঁสนามทำหน้าที่ดูแลในแต่ละท้องถิ่นอีกจำนวนมาก ดังนั้นระบบการจัดวางตำแหน่งของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง เจ้านาย และขุนนาง จึงเป็นการจำลองศูนย์กลางจักรวาลไว้ที่กษัตริย์หรือเจ้าเมืองที่เป็นองค์สมมติพระอินทร์ ขุนนางเสนาเคাঁสนามหลวงทั้ง ๓๒ ตำแหน่งเสมือนเทวตบบริวารของพระอินทร์ทั้ง ๓๒ โดยเฉพาะพญาพื้นทั้ง ๔ เป็นเสมือนท้าวทั้ง ๔ (ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔) ที่สถิตประจำในทวีปทั้ง ๔ ทิศของเขาพระสุเมรุ ส่วนเจ้านายและขุนนางอื่นๆ ก็เสมือนเป็นเทพเทวตบบริวารที่ประจำอยู่รอบๆ ทวีปราชรถออกไป

๑.๒ หน่วยปริมณฑลการปกครองระดับต่างๆ ที่รวมกันเป็นเมือง

เมืองมีหน่วยการควบคุมคนในสังคมเริ่มจากหน่วยขนาดเล็กที่สุด คือ “เรือน” แต่ละเรือนอาจมีหลังเดียวหรือหลายหลังตั้งบนพื้นที่ว่างในรั้วเดียวกันเรียกว่า “ช่วงบ้าน” กลุ่มเรือนหลายหลังรวมเป็น “ฟังกบ้าน” หลายฟังกบ้านรวมเป็น “หมู่บ้าน” หลายหมู่บ้านรวมเป็น “แคว้น” และหลายแคว้นรวมกันเป็น “เมือง” ทุกหน่วยมีความเชื่อเรื่องมีชีวิต ตัวตน และจิตวิญญาณกำกับอยู่เสมอ โดยเฉพาะมนุษย์เข้าไปอยู่อาศัยหรือเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลนั้นๆ จึงใช้ตัวเองเป็นต้นแบบความคิด ซึ่งแต่ละหน่วยผู้อยู่อาศัยก็มีมีโนทัศน์แบ่งออกเป็นส่วน “หัว” “กลาง” และ “หาง” (ตีน) เช่น “หัวเรือน” “กลางเรือน” “หางเรือน” (ตีนเรือน) หรือ “หัวบ้าน” “กลางบ้าน” (ท้องบ้าน) และ “หางบ้าน” (ตีนบ้าน) การจัดแบ่งศักดิ์พื้นที่นำมาสู่การใช้ประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมโดยหน่วยการปกครองขนาดย่อยทั้งหมดเหล่านี้ เป็นเสมือนทวีปเล็กทวีปน้อยที่

รวมกันอยู่ภายใต้จักรวาลใหญ่ของเมือง มีรายละเอียดของแต่ละหน่วยปริมาตรดังนี้ คือ

(๑) เรือน เป็นหน่วยการปกครองขนาดเล็กที่สุด ผู้ปกครองเรือนเรียกว่า “พ่อเรือน” “แม่เรือน” ความเชื่อปริมาตรของเรือนปรากฏในยันต์หัวเสาทั้ง ๔ ทิศ หรือ ๘ ทิศ และแต่ละส่วนของเรือนมีศักดิ์จึงนำมาสู่การจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน เช่น บริเวณหัวเรือนในท้องนอนมีห้องฝูย่าเป็นพื้นที่หวงห้ามเฉพาะคนภายในเรือน มีห้ามยนต์ (ห้ามยนต์) และข่มประตูปะตูเป็นสัญลักษณ์ขอบเขต หากมีการล่วงละเมิดถือว่า ผิดผีต้องเสียผีเป็นการปรับโฉม กลางเรือนมีเต็นท์รับรองแขก ทางเรือนเป็นครัวไฟ (ห้องครัว) ที่มีการทำอาหารและชะล้างสิ่งต่างๆ มี “ข้าหมา” แอ่งน้ำขัง และได้ฤกษ์เรือน เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่เกิดความสกรปรกได้ง่าย การอยู่เรือนหลังเดียวกันนำมาสู่ การนิยามว่า “คนร่วมหอร่วมเรือน” หรือ “คนเรือนเดียวกัน”

(๒) ชวงบ้าน หมายถึงอาณาบริเวณที่ปลูกเรือน บางครั้งอาจมีเรือน ๒ - ๓ หลังตั้งบริเวณชวงบ้านเดียวกัน ผู้อาศัยจะรู้ขอบเขตปริมาตรของตนเอง ดังมีคำสอน เกี่ยวกับการจัดการขอบเขตของชวงบ้านว่า “*ชด (รั้ว) ออกแพ้เจ้า ชด (รั้ว) เข้าแพ้ของ*” โดยจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกตามศักดิ์ เช่น บริเวณหน้าเรือนจะทำความสะอาดทุกเช้า เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ต้อนรับแขก หรือทำงานในยามว่าง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งหอผีเจ้าที่หรือเสาหัวท้าวทั้ง ๔ หลังเรือนเป็นที่ปลูก ผักสวนครัว (สวนอี) และเลี้ยงสัตว์

(๓) พังบ้าน เทียบได้กับหมวด เขต หรือคุ้มในปัจจุบัน เป็นกลุ่มเรือนที่ตั้ง ใกล้กันและมักเป็นเครือญาติหรือถือฝูย่าสายตระกูลเดียวกัน มีผู้อาวุโสหรือผู้มีความรู้ เช่น เก้าผี พ่ออาจารย์ เป็นผู้ปกครองอย่างไม่เป็นทางการ แต่ละพังบ้านมีผีเป็นที่นับถือ ของกลุ่มตน เช่น หอฝูย่า ผีเตาเหล็ก ผู้อาศัยอยู่ภายในพังบ้านจะรู้ขอบเขตปริมาตร ของตนและจะเรียกชื่อแต่ละพังบ้านตามทิศ ลักษณะพื้นที่ หรือสัญลักษณ์สำคัญ เมื่อพังบ้านมีจำนวนคนมากขึ้นก็สามารถแยกออกเป็นหมู่บ้านขึ้นใหม่ได้ในที่สุด พังบ้าน เป็นหน่วยแบ่งทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน การเป็นเครือญาติช่วยเหลือเกื้อกูลกัน “*พริกมีเรือนเหนือ เกลือมีเรือนใต้ หมากคำพลูใบ หกไปเรือนพี่เรือนน้อง*” นำมาสู่ การนิยามว่า “คนพังเดียวกัน” หรือ “คนถือผีเดียวกัน”

(๔) หมู่บ้าน “บ้าน” หรือ “หมู่บ้าน” ในความหมายนี้เป็นหน่วยแบบโบราณ ไม่ได้หมายถึงหมู่บ้านที่แบ่งตามกระทรวงมหาดไทย ซึ่งหมู่บ้านแบบจารีตในอดีตอาจหมายถึง ๒ - ๓ หมู่บ้านในปัจจุบันขึ้นไปรวมกัน ภายในหมู่บ้านหนึ่งจะมีหลายกลุ่ม เครือญาติและถือผีปู่ย่าหลายสายตระกูลตั้งรวมกัน ผู้ปกครองมักเป็นคนในหมู่บ้าน ที่ได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์หรือเจ้าเมืองให้มียศต่างๆ ชาวบ้านเรียกผู้ปกครองหมู่บ้านต่างกันไปว่า “พ่อเฒ่าบ้าน” “พ่อหลวง” “แก่บ้าน” “พ่อหลัก” หรือ “พ่อก้าง” และเรียกภรรยาว่า “แม่หลวง” จัดแบ่งหมู่บ้านออกเป็น “หัวบ้าน” “กลางบ้าน” (ท้องบ้าน) และ “หางบ้าน” (ตีนบ้าน)^{๑๓} ดังปรากฏในจารึกทำยัคัมภีร์โบราณของหัววัดต่างๆ ว่า “...วัดสรีดดอนมูล หางบ้านร่องอ้อ...” (เมืองลอง) “...บ้านม่วงหลายท่า หางบ้านแล...”^{๑๔} (เมืองแจ้ห่ม) การจัดแบ่งศักดิ์พื้นที่นำมาสู่การใช้ประโยชน์ เช่น หัวบ้านเป็นที่ตั้งหอผีเจ้าบ้าน(ผีเสื้อบ้าน หรือ ผีเสี่ยวบ้าน) กลางบ้านเป็นที่ตั้งวัด หางบ้านเป็นป่าช้า ผู้อาศัยภายในหมู่บ้านจะนิยามตัวตนว่า “คนบ้านเดียวกัน” “ตีนจorongวัดเดียวกัน” หรือ “ศิษย์ร่วมหัววัดเดียวกัน” เป็นต้น

(๕) แคว้น รวมหลายหมู่บ้านเข้าไว้ด้วยกัน แต่เมืองขนาดเล็กอาจรวมหลายหมู่บ้านขึ้นเป็นเมือง เช่น เมืองต้า เมืองตีบ และเมืองสะเอียบ เป็นต้น แคว้นจะแบ่งตามหมวดอุโบสถเป็นหลัก กษัตริย์หรือเจ้าเมืองจะแต่งตั้งให้ผู้ปกครองแคว้นมียศต่างๆ แคว้นเกิดจากการรวมกันของหมู่บ้านแบบหลวมๆ ไม่ปรากฏเป็นตัวตนชัดเจน มีการใช้อุโบสถหรือใช้ฝายร่วมกัน จึงนำมาสู่การนิยามตัวตนว่า “คนแคว้นเดียวกัน” “ศิษย์หมวดอุโบสถเดียวกัน” หรือ “คนใช้น้ำฝายเดียวกัน” เป็นต้น

(๖) เมือง คือรวมหน่วยการปกครองทั้งหมดข้างต้นเข้าไว้ด้วยกัน มี “กษัตริย์” “เจ้าฟ้า” หรือ “เจ้าเมือง” เป็นศูนย์กลางและมีอำนาจสูงสุดภายในเมือง

---

^{๑๓} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกทำยัคัมภีร์สุวรรณสังข์ ผูก ๒ จารโดยพระอินทะ วัดแม่ลานเหนือ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๕๗๗ และจารึกทำยัคัมภีร์มูลกิตติ จารโดยพระยาวิไชยปัญญาซ้อน วัดโฮสร้อย ตำบลปากกาง อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พ.ศ. ๒๕๓๔

^{๑๔} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกทำยัคัมภีร์พญาคางคาก ผูกต้น จารโดยพระกัญจนะ วัดดอนมูล ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ พ.ศ. ๒๕๕๐

^{๑๕} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกทำยัคัมภีร์มหาปัญญา จารโดยพระป่า วัดผาแดงหลวง ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง พ.ศ. ๒๕๗๗

๑.๓ การจัดแบ่งปริมณฑลของเมือง

เมืองมีศักดิ์ของการใช้พื้นที่ไม่เท่ากัน สิ่งที่สำคัญขององค์ประกอบความเป็นเมืองในยุคจารีตคือ เวียงแก้ว (คุ้มหลวงและหอคำ) อันแสดงถึงอำนาจของเจ้าผู้ปกครอง กำแพงและประตูที่สร้างป้องกันศึกสงคราม และตลาดกลางเวียง (กาดหลวงกลางเวียง) อันเป็นแหล่งเศรษฐกิจของเมือง ความสำคัญนี้ปรากฏหลักฐานเมื่อพญามังราย ปฐมกษัตริย์อาณาจักรล้านนา พร้อมพระสหายคือพญาจ่าเมือง กษัตริย์แก้วพะเยา และพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์แก้วสุโขทัย เมื่อทรงแรกเริ่มสถาปนาเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๙ ได้โปรดให้ก่อสร้างขึ้นพร้อมกันทั้งเวียงแก้ว (คุ้มหลวงและหอคำ) ตลาดกลางเวียง กำแพงเวียง ประตูเวียง และมีการอัญเชิญเทพดาอารักษ์มารักษาตามจุดเหล่านี้^{๖๖} ซึ่งการจัดแบ่งปริมณฑลของเมืองในล้านนามี ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) แบ่งโดยใช้ปริมณฑลของเวียง และ (๒) แบ่งโดยใช้ปริมณฑลของเมือง

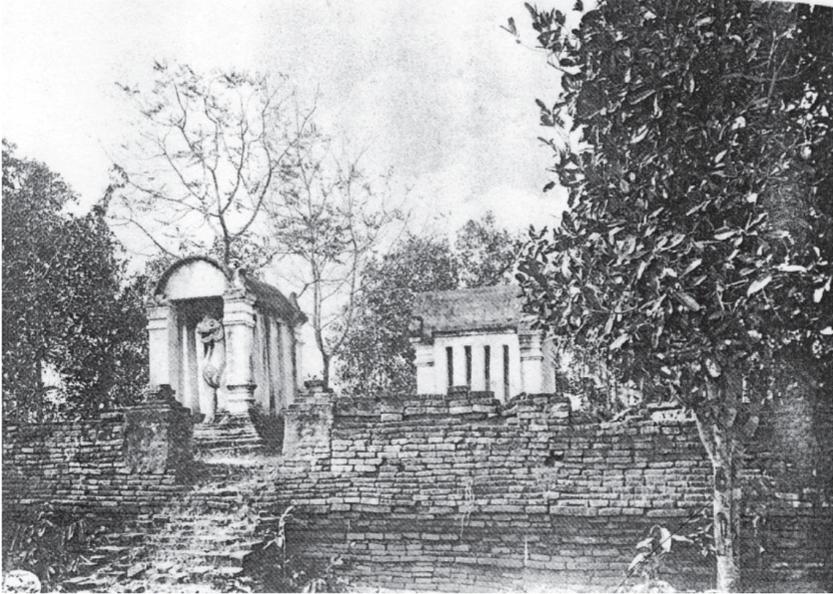
(๑) แบ่งโดยใช้ปริมณฑลของเวียง

เมืองหนึ่งเมืองอาจประกอบด้วย “เวียง” (คูน้ำคันดิน) จำนวนหลายเวียงหรือบางเมืองก็ไม่มีการก่อสร้างเวียงแล้วแต่ความสำคัญของเมืองนั้นๆ การสร้างเวียงเกิดขึ้นด้วยปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น ป้องกันกลุ่มคนทรยศให้ปลอดภัย มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ตลอดถึงเพื่อความเชื่อ เช่น กำหนดขอบเขตให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ แสดงสถานะอำนาจบารมีของเจ้าผู้ปกครอง จึงเกิดการสร้าง “เวียง” ที่มีขอบเขตแน่นอนโดยขุดคูน้ำก่อกันดินหรืออิฐล้อมรอบขึ้นภายในเมือง การสร้างเวียงเป็นสิ่งสำคัญมากต่อผู้คนที่อาศัยรวมตัวกันเป็นเมืองตั้งสะท้อนในความเชื่อของคนบริเวณแอ่งล่อง - ว่างขึ้นสืบมาว่าถ้าเมืองไหนไม่สร้างเวียงเป็นชื่อบ้านชื่อเมือง เมื่อผีปู่กลิ้งหล่อง (กลิ้งโลงศพ) มาดูแล้วไม่เห็นจะลงมากินคนในบ้านเมืองนั้น^{๖๗} เวียงแต่ละแห่งจึงมีหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น เวียง

^{๖๖} ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี*, (อ้างแล้ว), หน้า ๓๕ - ๓๖.

^{๖๗} สัมภาษณ์พ่อนานทอง(ประทีป) กันทะเขียว(ปูอาจารย์วัดด้ามอนและผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ) อายุ ๖๘ ปี เลขที่ ๕๗/๓ หมู่ ๓ บ้านม่อน (บ้านใหม่) ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๐.

ศูนย์กลางการปกครอง เวียงที่ประทับของเจ้าผู้ปกครอง เวียงหน้าด่าน และเวียงทางศาสนาหรือเวียงพระธาตุ เป็นต้น ดังนั้นบางเมืองจึงสร้างเวียงขึ้นหลายแห่งเพื่อทำหน้าที่ต่างๆ โดยเฉพาะเมืองหลวง เมืองขนาดใหญ่ หรือเมืองสำคัญ

พญาราชสีห์ ที่ช่วงสิงห์ หัวเวียงเชียงใหม่
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

“เวียง” ที่มีรูปธรรมชัดเจนโดยการสร้างกำแพงล้อมรอบ ได้ถูกใช้เป็นตัวกำหนดปริมาตรพื้นที่ทางกายภาพและจินตภาพ มีการแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ “หัวเวียง” “กลางเวียง” และ “หางเวียง”(ตีนเวียง) ดังปรากฏการรับรู้ในโลกทัศน์ของชาวเมืองในอดีต บ่งบอกอยู่เสมอว่าวัดหรือชุมชนหมู่บ้านของตนอยู่ส่วนไหนของเวียง เช่น เมืองเชียงใหม่ “...วัดศรีบุญเรือง หัวเวียงเชียงใหม่...”^{๑๔} “...เกิดนมดี (วัดดวงดี)

^{๑๔} จารึกท้ายคัมภีร์สังรวมธาตุ จารโดยปัญญาภิกขุ วัดศรีบุญเรือง พ.ศ.๒๔๕๐ อ้างใน ทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, โครงการอนุรักษพระคัมภีร์ล้านนา, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๕๔), หน้า ๘๕.

กลางเวียงเชียงใหม่...^{๑๙} “...วัดยางกวงแก้วกว้าง ท่าทางทางเวียงเชียงใหม่...^{๒๐}
เมืองลำปาง “...วัดศรีเชียงใหม่หน้ากาดแก้ว หัวเวียงนครไชย...^{๒๑}” หรือเมืองท่ากาน
“...วัดศรีจอมเมือง หัวเวียงตะกาน...^{๒๒}”

เมื่อมีการสร้างกำแพงเวียง มีประตูเวียง ก็มีกำหนดประโยชน์การใช้สอย
ที่มีความสัมพันธ์กับทิศทักขเมือง ดังประตูทิศใต้หรือทิศตะวันตกใช้เป็นประตู
เอาศพออก เช่น ประตูแสนปุง (ทิศใต้) เมืองเชียงใหม่ ประตูมาน(ทิศใต้) เมืองแพร่
ประตูท่าลี่ (ทิศใต้) เมืองน่าน และประตูผี(ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เมืองเชียงราย
(ยกเว้นเวียงลำปางรุ่นแรกเอาศพออกประตูมาห์ (ม้า) ทิศตะวันออก) ส่วนประตู
ด้านทิศเหนือหรือทิศตะวันออกเป็นประตูมงคลใช้เสด็จเข้าเมืองของกษัตริย์หรือ
เจ้าเมือง เช่น ประตูหัวเวียง (ทิศเหนือ) เชียงใหม่ ประตูหัวเวียง (ทิศตะวันออก)
เมืองลำปาง (เวียงรุ่น ๓) ประตูช้างสี (ทิศเหนือ) เมืองลำพูน ประตูไชย (ทิศตะวันออก)
เมืองแพร่ และประตูไชย (ทิศตะวันออก) เมืองน่าน เป็นต้น

(๒) แบ่งโดยใช้ปริมณฑลของเมือง

บางเมืองก็ปรากฏมีการจัดแบ่งปริมณฑลของเมืองตามหน่วยเมือง โดยเฉพาะเมืองที่ไม่มีการสร้างเวียงขึ้นเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีการแบ่งออกเป็น
๓ ส่วนเช่นเดียวกับเวียง คือ “หัวเมือง” “กลางเมือง” และ “หางเมือง” เช่น เมืองลอง
(รุ่นที่ ๓) “...อยู่บ้านนาหลวง หัวเมืองเววาทภาสี ไทว่าเมืองลองนี้แล...^{๒๓}” “...วัดแม่ลาน

^{๑๙} จารึกทำยัคัมภีร์วิสูตรบัณฑิต จารโดยพระมหาอัมมสถิตเจ้า วัดดวงดี(พันธุมนติ)
พ.ศ. ๒๐๙๗ อ้างในทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์
ล้านนา**, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๐๕.

^{๒๐} จารึกทำยัคัมภีร์นีสัยนาม จารโดยชวเนภิกขุ วัดยางกวง พ.ศ. ๒๓๗๗ อ้างในทุนอุดหนุน
การวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**, (อ้างแล้ว), หน้า ๙๕.

^{๒๑} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกทำยัคัมภีร์ไวรารตักกนิบาต ผูก ๑๓ วัดหมื่นกาด ตำบล
หัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๓๕๔

^{๒๒} จารึกทำยัคัมภีร์ตุลปญญณคัณฐะ จารโดยกาวิณฑาภิกขุ วัดศรีจอมเมือง พ.ศ.
๒๒๙๒ อ้างในทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**,
(อ้างแล้ว),หน้า ๑๐๖.

^{๒๓} ภูเดช แสนสา(อ่าน), จารึกทำยัคัมภีร์ตำนานหัวย้อ วัดพระธาตุศรีดอนคำ ตำบล
หัวย้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ จารพ.ศ. ๒๔๐๑

กลางเมืองล่อง...^{๒๑๔} “...วัดนาทุ้มแก้วกว้าง ทางเมืองล่องคือใต้...^{๒๑๕} เมืองแจ้ห่ม “...วัดหลวงป่าแดง หัวเมืองแช่ม...^{๒๑๖}” หรือบางเมืองก็ใช้พระพุทธรูปเป็นหมุดหมาย ปริณทลของเมือง เช่นเมืองต้า มีพระเจ้าแสนทอง เป็นพระเจ้าองค์น้อยประดิษฐานไว้หัวเมืองต้า (วัดสบปุง ตำบลเวียงต้า) ส่วนพระเจ้าล้านตื้อ เป็นพระเจ้าองค์ที่ประดิษฐานไว้ทางเมืองต้า (วัดน้ำริน ตำบลต้าพามอก)^{๒๑๗}

๒. “พุทธ” (พราหมณ์) กับตัวตนความเป็นเมืองของล้านนา

๒.๑ วัดกับองค์ประกอบสำคัญของเมือง

วัดที่เป็นองค์ประกอบของความเป็นเมืองในล้านนา ปรากฏมีลักษณะที่ร่วมกัน ได้แก่ (๑) วัดมิ่งเมือง (๒) วัดหัวเวียง หรือ วัดหัวข่วง (๓) วัดหลวงประจำเมือง (๔) วัดสี่มุมเมือง หรือ วัดสี่มุมเวียง

(๑) **วัดมิ่งเมือง** เป็นวัดมิ่งขวัญของบ้านเมือง ปรากฏมีทั้งตั้งอยู่ภายในใจกลางเวียงและอยู่ภายในเวียง บางวัดใช้องค์พระธาตุเป็น “มิ่งเมือง” หรือ “ใจเมือง” บางเมืองก็สร้าง “เสามิ่งเมือง” (เสามิ่งบ้านมิ่งเมือง หรือ เสามิ่ง) ขึ้นมาโดยเฉพาะ ภายหลังเสามิ่งเมืองได้ถูกสวมทับด้วยคติเสาหลักเมืองตามแบบสยามในช่วงหลัง พุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา วัดมิ่งเมืองที่ปรากฏมีการสร้างขึ้น เช่น วัดมิ่งเมืองเมืองแพร่มีพระธาตุมิ่งเมืองหรือพระธาตุใจเมืองเป็นวัดประจำองค์ของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองแพร่^{๒๑๘} วัดมิ่งเมือง เมืองน่าน มีเสามิ่งเมือง (เมืองน่านมีเสาเจนนเมืองคู่กับ

^{๒๑๔} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกท้ายคัมภีร์ปฐมสมโพธิจาร วัดแม่ลานเหนือ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๓๕๓

^{๒๑๕} ภูเดช แสนสา (อ่าน), จารึกท้ายคัมภีร์ไวยหารเทศนาจริยาปิฎกเถา วัดนาทุ้ม ตำบลบ่อเหล็กทอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ จารพ.ศ. ๒๓๗๘

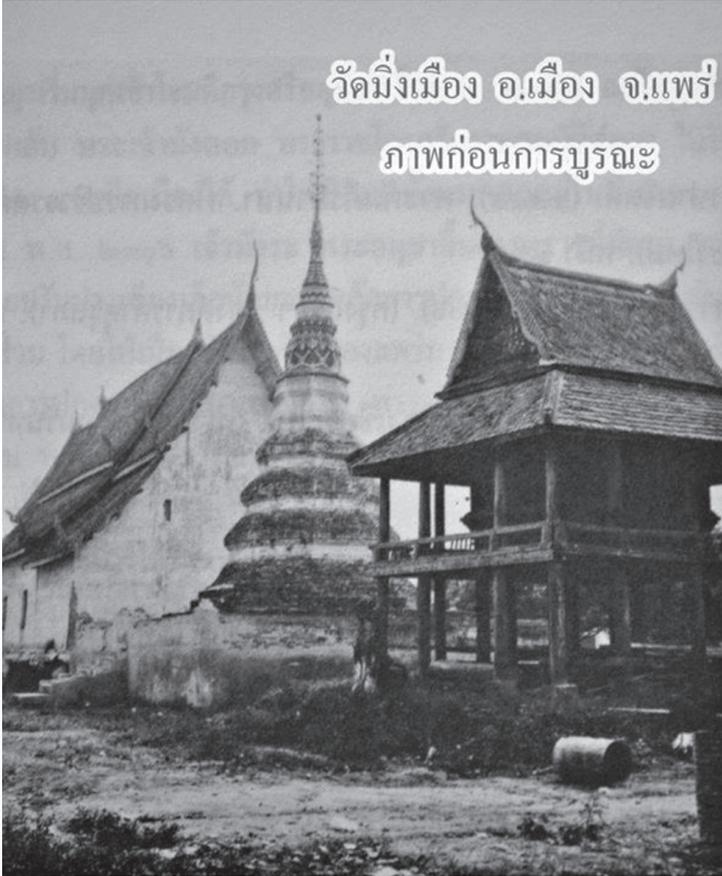
^{๒๑๖} ภูเดช แสนสา(อ่าน), จารึกท้ายคัมภีร์อุปกุต วัดผาแดงหลวง ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง จารพ.ศ. ๒๓๙๑

^{๒๑๗} วัดต้าแป้น ต.เวียงต้า อ.ล่อง, **พระเจ้าแสนทอง**. (เอกสารแผ่นพับ) “ปัจจุบันพระเจ้าแสนทองเป็นพระประธานวัดต้าแป้น ตำบลเวียงต้า”

^{๒๑๘} วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร, **ประวัติวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่ ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘.

เสามิ่งเมือง)^{๒๙} และวัดมิ่งเมือง เมืองเชียงราย มีพระธาตุมิ่งเมือง เป็นต้น

(๒) **วัดหัวเวียง** หรือ **วัดหัวข่วง** เป็นวัดที่อยู่ทิศเหนือสุดของเวียงหรือเมือง คืออยู่หัวข่วงเมืองหรือหัวข่วงหลวง ดังนั้นทิศใต้ตั้งลงมาจกวัดหัวข่วงจึงเป็น

พระธาตุมิ่งเมือง เมืองแพร่

(ที่มา : วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่)

---

^{๒๙} สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๘๖ - ๘๗.

“ช่วงเมือง” หรือ “ช่วงหลวง” ถัดจากช่วงหลวงก็นิยมสร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง ส่วนด้านทิศตะวันตกช่วงหลวงนิยมสร้างเวียงแก้ว (คุ้มหลวงหอคำ) ของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง เช่น เมืองเชียงใหม่ มีวัดหัวช่วงอยู่ด้านทิศเหนือ วัดดวงดีอยู่ด้านทิศใต้ เวียงแก้วอยู่ด้านทิศตะวันตก วัดหมื่นคองอยู่ด้านทิศตะวันออก เมืองน่าน มีวัดหัวช่วงอยู่ด้านทิศเหนือวัดภูมินทร์อยู่ด้านทิศใต้ หอคำอยู่ด้านทิศตะวันตก วัดพระธาตุช้างค้ำ (วัดหลวงกลางเวียง) อยู่ด้านทิศตะวันออก เป็นต้น วัดหัวช่วงปรากฏมีการสร้างทั้งในเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองลำพูน เมืองลำปาง เมืองพะเยา เมืองน่าน เมืองแพร่ และเมืองลอง

(๓) **วัดหลวงประจำเมือง** จำนวนวัดหลวงประจำเมืองของแต่ละเมืองมีมากน้อยขึ้นอยู่กับกษัตริย์หรือเจ้าเมืองสถาปนาขึ้น ที่สำคัญพบว่าวัดหลวงประจำเมืองจะตั้งอยู่ศูนย์กลางของเมืองหรือเวียง บางเมืองก็มีวัดหลวงประจำเมืองตั้งอยู่ประจำศูนย์กลางปริมาตรทั้ง ๓ ของเมือง คือ วัดหลวงหัวเมือง (วัดหลวงหัวเวียง) วัดหลวงกลางเมือง (วัดหลวงกลางเวียง) และวัดหลวงหางเมือง (วัดหลวงหางเวียง) เช่น เมืองลอง มีวัดปิ่นลอง (วัดบ้านปิ่น) เป็นวัดหลวงหัวเมือง วัดพระธาตุศรีดอนคำ (วัดหลวงร่องอ้อ) เป็นวัดหลวงกลางเมือง วัดนาตุ้ม (วัดหลวงนาตุ้ม) เป็นวัดหลวงหางเมือง เมืองเถิน มีวัดอุมลองเป็นวัดหลวงหัวเมือง^{๑๐} วัดเวียงเป็นวัดหลวงกลางเมือง (วัดหลวงกลางเวียง) วัดล้อมแรด (วัดหลวงล้อมแรด) เป็นวัดหลวงหางเมืองหรือเมืองเชียงรายมีวัดกลางเวียง (วัดจันทโลกกลางเวียง) เป็นวัดหลวงกลางเวียง เมืองเชียงใหม่ มีวัดอินทิล (วัดสะตือเมือง) เป็นวัดหลวงกลางเวียง (ภายหลังวัดเจติยหลวงเป็นวัดหลวงกลางเวียง) วัดพระธาตุหริภุญชัย (วัดหลวงลำพูน) เป็นวัดหลวงกลางเวียงลำพูน วัดอินทิลเป็นวัดหลวงกลางเมืองป่าซาง เมืองน่าน มีวัดสภาราชเป็นวัดหลวงกลางเวียง (เวียงเหนือ)^{๑๑} หรือเมืองสะเอียบมีวัดหลวงปงสนุก เป็นวัดหลวงประจำเมือง เป็นต้น

^{๑๐} หจข. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๔๙ ใบบอกเมืองขุนขวม แม่ฮ่องสอน เมืองใหม่ เมืองแจะ เมืองน่าน ลำพูน สวรรคโลก เมืองเถินบุรี เมืองท่าสะยา (ท่าสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๐๘ - ๓๐ มิ.ย. ๑๐๙)

^{๑๑} กองอนุรักษ์สิ่งแวดลอมธรรมชาติและศิลปกรรม, **แผนที่ชุมชนเมืองเก่า**น่าน, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

สังเกตว่าทุกเมืองทั้งเมืองขนาดใหญ่และเล็ก จะมีวัดหลวงกลางเมืองหรือวัดหลวงกลางเวียงประจำอยู่ทุกเมือง ที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์หรือเจ้าเมืองภายในเมืองนั้นๆ วัดหลวงกลางเมืองหรือวัดหลวงกลางเวียงจำนวนหลายเมืองจะเป็นที่ตั้งของ “สะดือเมือง” (สายตือเมือง) และ “เสอาอินทขิล” เช่น วัดอินทขิล (วัดสะดือเมือง) หรือภายหลังคือวัดเจดีย์หลวง เมืองเชียงใหม่ วัดปงสนุก (วัดสะดือเมือง) เมืองลำปาง (รุ่น ๒) วัดพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน วัดอินทขิล เมืองป่าซาง และวัดกลางเวียงเมืองเชียงราย เป็นต้น แต่บางเมืองก็ไม่มีเสาสสะดือเมือง พระธาตุ หรือวัด เช่น เมืองสะเอียบ สร้างเป็นศาลาสสะดือเมือง (ศาลาศรีเมือง) อยู่กลางเมือง

(๔) **วัดสี่มุมเมือง หรือ วัดสี่มุมเวียง** มีการสร้างวัดขึ้นบริเวณประตูเวียงทั้ง ๔ ทิศ เช่น เมืองลำพูน มีวัดพระคงฤาษีอยู่ด้านทิศเหนือ วัดประตูล้อยู่ด้านทิศใต้ วัดต้นแก้วอยู่ด้านทิศตะวันออก และวัดมหาวันอยู่ด้านทิศตะวันตก

๒.๒ การใช้ระบบพระธาตุเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนภายในเมือง

คติการสร้างพระธาตุเพื่อเป็นพุทธบูชาปรากฏทั่วไปในล้านนา และความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุก็ถูกกลุ่มผู้ปกครองนำมาใช้เป็นกลไกในการควบคุมคนในสังคม มีการเขียนตำนานเพื่อเป็นคู่มืออธิบายสิ่งต่างๆ ซึ่ง “ตำนาน” เป็นการเขียนประวัติศาสตร์โบราณในล้านนา ที่ครั้งหนึ่งเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาและภายหลังได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องราวที่ตำนานกล่าวเชื่อกันว่าเกิดขึ้นจริงทั้งเหตุการณ์ที่ล่วงมาแล้วและกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตเมื่อถึงกาลเวลา ดังนั้นตำนานจึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อและกำหนดพฤติกรรมร่วมของคนภายในเมือง โดยเฉพาะในยุคจารีตเป็นอย่างมาก ดังพระเจ้าติโลกราชทรงมีนโยบายดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่เมืองเชียงใหม่ นอกจากใช้วิธีทางการเมืองการสงครามแล้วยังสร้างเครือข่าย “ระบบบูชาพระธาตุประจำปีเกิด” หรือ “ระบบบูชาพระธาตุ ๑๒ ราศี” โดยสถาปนาพระมหาธาตุหลักประจำแต่ละเมืองที่มีมาแต่เดิมให้อยู่ในระเบียบเดียวกัน^{๑๒} ส่วนระดับเมืองขนาดเล็กผู้เขียนก็พบมีการสร้างระบบการบูชาพระธาตุขึ้นเช่นกัน เช่น

^{๑๒} กรรณก รัตนวราภรณ์, จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา : สัญลักษณ์สะท้อนอำนาจรัฐในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., ๒๕๔๕).

(๑) เมืองลอม (อำเภอลอม อำเภอวังขึ้น และบางส่วนอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่) ปรากฏมีการสถาปนา “ระบบพระธาตุประจำพระเจ้าห้าพระองค์” เป็นการจัดพระธาตุให้เป็นระบบตามคติพระเจ้าห้าพระองค์ที่จะเสด็จตรัสรู้ในภพภวี่นี้ คือ พระธาตุโอสร์ร้อย (บ้านโอสร์ร้อย ตำบลปากกาง อำเภอลอม) ประจำพระกฤษณะและพระโกนาคมะ พระธาตุขวยปู (บ้านแม่ป้าก ตำบลแม่ป้าก อำเภอวังขึ้น) ประจำพระกัศปะ พระธาตุแหลมลี่ (ตำบลปากกาง อำเภอลอม) ประจำพระโคตมะ และพระธาตุปู่ต๊อ (ตำบลทุ่งแล้ง อำเภอลอม) ประจำพระศรีอริยมตตริย์^{๓๓}

พระธาตุจอมแจ้ง เมืองยวม พ.ศ. ๒๕๑๑

(ที่มา : ปิยพัทธ์ ศรีธิทอง)

^{๓๓} ภูเดช แสนสา, ตำนานเมืองลอม ฉบับตรวจสอบ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๐, (เอกสารอัดสำเนา).

(๒) **เมืองยวม** (อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน) ปรากฏมีการสถาปนา **“ระบบพระธาตุสี่มุมเมือง”** หรือ **“พระธาตุสี่จอม”** สร้างบนยอดภูเขาสี่มุมเมือง คือ พระธาตุจอมแจ้ง (บ้านจอมแจ้ง ตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองยวม พระธาตุจอมมอญ (บ้านพะมอลอ ตำบลบ้านกาศ อำเภอแม่สะเรียง) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองยวม พระธาตุจอมทอง (บ้านทุ่งพร้าว ตำบลแม่สะเรียง) ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองยวม และพระธาตุจอมกิตติ (บ้านจอมกิตติ ตำบลแม่ยวม อำเภอแม่สะเรียง) ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองยวม

การสถาปนาระบบพระธาตุจะสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งเมือง กรณีเมืองลงมีการตั้งชุมชนเรียงรายไปตามแม่น้ำยมในแนวเหนือ - ใต้ จึงมีการสร้างพระธาตุองค์ต่างๆ ขึ้นเรียงรายกันตามชุมชนต่างๆ ในแนวเหนือ - ใต้ เมื่อมีการสร้างระบบบูชาพระธาตุก็จัดให้เป็น “ระบบพระธาตุประจำพระเจ้าห้าพระองค์” ส่วนเมืองยวมตั้งอยู่ในแอ่งที่มี “จอมดอย” (ยอดเนินเขา) ทั้งสี่ลูกล้อมรอบ จึงสร้างพระธาตุขึ้นบนยอดเนินเขาทั้งสี่ และสถาปนาขึ้นเป็น “ระบบพระธาตุสี่จอม” หรือ “ระบบพระธาตุสี่มุมเมือง”

นอกจากมีการสร้างระบบการบูชาพระธาตุ ก็ปรากฏมีการสร้างพระมหาธาตุสำคัญประจำเมืองที่นิยมสร้างไว้บนยอดภูเขาหรือบริเวณพื้นที่สำคัญ เช่น พระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ พระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่ พระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน พระธาตุจอมทอง เมืองพะเยา พระธาตุดอยตุง เมืองเชียงราย พระธาตุแหลมลี เมืองลอง พระธาตุอภัยคีรี เมืองแจ้ห่ม พระธาตุจอมแก้ว เมืองพาน และพระธาตุดอยป่าตาล (ม่อนจวันอน) เมืองเถิน เป็นต้น

ส่วนเวียงศูนย์กลางการปกครองของแต่ละเมือง ก็จะมี “พระธาตุกลางเวียง” หรือ “พระธาตุใจเมือง” หรือ “พระธาตุสะดือเมือง” เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือเวียง เช่น พระธาตุสะดือเมือง (ภายหลังคือพระธาตุเจดีย์หลวง) เวียงเชียงใหม่ พระธาตุหริภุญไชย เวียงลำพูน พระธาตุไฮสร้อย เวียงลอง(รุ่นแรก) เวียงแพร่ พระธาตุช้างค้ำ เวียงน่าน พระธาตุพระแก้วดอนเต้า (เวียงลำปางรุ่นแรก) พระธาตุปงสนุก (พระธาตุศรีจอมไศล หรือ พระธาตุสะดือเมือง) เวียงลำปาง(รุ่น ๒) และพระธาตุวัดเวียง

เมืองต้า เป็นต้น บางเมืองไม่มีการสร้างเวียงเป็นศูนย์กลางการปกครอง ก็ปรากฏสร้างพระธาตุขึ้นเป็นหมุดหมายกลางเมือง เช่น พระธาตุจอมทอง เมืองจอมทอง (เมืองอังครัฐ) พระธาตุจอมแจ้ง เมืองต้น และพระธาตุศรีดอนคำ เมืองลอง (รุ่น ๓) เป็นต้น

๒.๓ เวียงพระธาตุกับความเป็นเมือง

เมืองหลวง หัวเมืองขนาดใหญ่ หรือหัวเมืองสำคัญ นอกจากสร้างเวียงศูนย์กลางการปกครอง เวียงที่หลบลี้ภัย หรือเวียงหน้าด่าน ยังปรากฏมีการสร้างเวียงทางศาสนาหรือ “เวียงพระธาตุ” คือมีการขุดคุ้ยน้ำคั้นดินล้อมรอบองค์พระธาตุสำคัญประจำเมืองนั้นๆ ไว้ เช่น เวียงสวนดอก เมืองเชียงใหม่ เวียงพระธาตุจอมทอง เมืองพะเยา เวียงพระธาตุลำปางหลวง เมืองลำปาง เวียงพระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน และเวียงพระธาตุแหลมลี เมืองลอง เป็นต้น

๒.๔ ระบบทักขณาเมือง

ชาวล้านนาเชื่อว่าเมืองมีชีวิตมีดวงชะตาเหมือนคน เมื่อสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นวันไหนถือว่าเป็นวันถือกำเนิดของเมือง และนำมาคำนวณทักขณาเมืองเพื่อจัดแบ่งปริมาณทลของเมืองหรือเวียงตามทิศต่างๆ ระบบทักขณาเมืองมีปรากฏชัดเจนของเมืองเชียงใหม่ ที่สร้างเมืองวันพฤหัสบดีจึงมีทักขณาเมืองดังนี้คือ (๑) บริเวณเมืองอยู่ที่ประตูแสนดอก(สวนดอก) ทิศตะวันตก (๒) อายุเมือง อยู่ที่แจ้งหัวริน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (๓) เตชะเมือง อยู่ที่ประตูช้างเผือก(ประตูหัวเวียง) ทิศเหนือ (๔) ศรีเมือง อยู่ที่แจ้งศรีภูมิชัยสุวาตี ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (๕) มูลละเมือง อยู่ที่ประตูช้างเล็ก (ประตูเชียงเรือก) ทิศตะวันออก (๖) อุสสาหะเมือง อยู่ที่แจ้งกะต้ำ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (๗) มนตรีเมือง อยู่ที่ประตูแสนปุง(ประตูสวนปุง) ทิศใต้ และ (๘) กาลกนิเมือง อยู่ที่แจ้งกู่เอื้อง ทิศตะวันตกเฉียงใต้^{๓๔} จากระบบทักขณานี้จึงกำหนดให้ปริมาณทลพื้นที่บริเวณตอนเหนือของเวียงเชียงใหม่มีความสำคัญมากกว่าพื้นที่ตอนใต้ สอดคล้องกับลักษณะของพื้นที่ที่ลาดเอียงจากทิศเหนือลงมาสู่ที่ลุ่มน้ำด้านทิศใต้ ทักขณาเมือง

---

^{๓๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม, (เอกสารอรรถาธิบาย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๖.

ทั้ง ๘ แห่งเพื่อสร้างเสริมความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ จึงต้องมีขุนนางทำหน้าที่ พิธีกรรมประจำทุกปีหรือกรณีพิเศษเมื่อมีขีตอาเพศเกิดขึ้นในทักษาทั้ง ๘ พร้อมกับ ที่อื่นๆ ของเมือง

๓. “ผี” กับตัวตนความเป็นเมืองของล้านนา

ความเชื่อเรื่องผีมีมานานในคน “ไท” กลุ่มต่างๆ ผีเป็นศาสนาเก่าแก่ของคน ในแถบนี้ก่อนจะนับถือพุทธศาสนา ลักษณะของพุทธศาสนาชาวล้านนาให้ความเคารพ และศรัทธา แต่ผีนอกจากเคารพศรัทธาแล้วยังมีความกลัวและยำเกรงอีกด้วย ผีจึง ทรงอิทธิพลและใกล้ชิดกับผู้คนมากต้งบันทึกของชาวตะวันตกผู้เข้ามาเผยแพร่ คริสตศาสนาได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีของคนล้านนาว่า “...การนับถือผีไม่จำเป็น ต้องมีวัด แต่อยู่ในใจของคนทุกคน...”^{๓๕}

๓.๑ การใช้ระบบผีควบคุมสังคมระดับต่างๆ ภายในเมือง

ผีมีความผูกพันแน่นกับโลกทัศน์และวิถีชีวิตของผู้คน ดังนั้นกลุ่ม ผู้ปกครองเมืองจึงเลือกใช้ผีเป็นอีกวิธีหนึ่งในการควบคุมสังคม อันเป็นจินตภาพ ทางอำนาจรูปแบบหนึ่งซ้อนกันอยู่ระหว่างโลกวิญญานกับโลกมนุษย์ ที่คอยกำกับชีวิต ควบคุมความประพฤติของผู้คนและจัดระเบียบความสัมพันธ์ของหน่วยการปกครอง ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงเมือง ปริมาณทลอำนาจของผีมีลำดับศักดิ์เป็นชั้นๆ มีอำนาจ ตามระบบหน้าที่ซ้อนทับอยู่บนโครงสร้างการเมืองการปกครองทางกายภาพ

(๑) “ผีปู่ย่า” หรือ “ผีหอผีเรือน” เป็นบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วและเชื่อว่า จะกลับมาดูแลรักษาลูกหลาน ตั้งเมื่อขึ้นเรือนใหม่ต้องเชิญ “...ขึ้นทั้งกุมภัดนทวารักษ์ ปู่ย่า คีเพื่อว่าไว้กั้งกำหอเรือนมูล เปนคุณหาประหมาดบได้ สือรอดได้ปถวิ...”^{๓๖} ผีปู่ย่า จึงเป็นผีที่ใกล้ชิดผู้คนมากที่สุด สามารถติดตามลูกหลานไปได้ทั่วทุกหนทุกแห่ง และ คอยกำกับควบคุมดูแลให้ประพฤติตนตามกรอบที่สังคมพึงประสงค์ เช่น ไม่ให้หนุ่มสาว

^{๓๕} “The Laos of North Siam” อ้างใน วงศ์ลักก์ ณ เชียงใหม่, ชัตติยานีศรีล้านนา, (กรุงเทพฯ : วิทอินดิไซด์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗๑.

^{๓๖} ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), **พัสสาคำเรียกขวัญเรือนใหม่** ฉบับบ้านนาคุ้ม เมืองลอง, อักษรธรรมล้านนา.

สว่างละเมิดภายในเรือน ไม่ให้คู่ฟัวเมียหรือญาติพี่น้องทะเลาะกัน^{๖๖} ฝิปู่ย่าจึงช่วยจัดระเบียบ เชื้อม และรักษาความสัมพันธ์ของคนในเครือญาติหรือตระกูล มีม้าขี่ (ร่างทรง) เป็นสื่อกลางอำนาจฝิปู่ย่ากับโลกมนุษย์ให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยที่นั่งจะกลายเป็นผู้นำชุมชนตามธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มผู้ปกครอง ตั้งเมืองลำปางเมื่อเลี้ยงฝิปู่ย่า (ฝิเม็ง, ฝิมด) เก้าฝิต้องบอกกล่าวเจ้าผู้ครองนครและจะได้รับช่วยอุปถัมภ์^{๖๗} ฝิปู่ย่าจึงเป็นเครื่องมือควบคุมไพร่อกวิธีหนึ่งของเมือง ดังลูกหลานในสายฝิจะออกบวชต้องได้รับการอนุญาตจากฝิปู่ย่าก่อน สาเหตุที่ต้องควบคุม นอกจากทำให้ครอบครัวขาดแรงงานยังมีผลต่อกำลังแรงงานไพร่ของเมือง ซึ่งฝิปู่ย่าหรือฝิเรือนจะมีฝิรองลงไปอีก เช่น ฝิศครู ฝิปู่ย่าหม้อหนึ่ง ฝิหัวขั้นโต ฝิขม(ธรรณี) ประตุ เป็นต้น

(๒) **“ฝิเจ้าที่”** คือฝิที่รักษาช่วงบ้านมีปริณทณอำนาจกว้างกว่าฝิเรือน นอกจากนี้พื้นที่อื่นๆ ก็มีฝิเจ้าที่ที่เรียกต่างกันไปว่า “ฝิเจ้าวัด” (ฝิเสื่อวัด หรือ ฝิเสี้ยววัด) “ฝิเจ้านา” “ฝิเจ้าไร่” หรือ “ฝิขุนน้ำ” ฝิเจ้าที่มาจากบุคคลหรือสัตว์สำคัญมาสิ้นชีวิตหรือมีวีรกรรมที่นั่น หรือเป็นฝิที่นับถือขึ้นตามธรรมชาติ ฝิเจ้าที่จะช่วยจัดระเบียบและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เข้าไปใช้พื้นที่นั้นๆ ดังเช่น ฝิเจ้าวัด ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์สามเณรให้อยู่ในวินัย ฝิขุนน้ำ ช่วยจัดระเบียบการใช้น้ำและรักษาแหล่งต้นน้ำ และอำนาจของฝิเจ้าที่จะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มผู้ปกครอง ควบคุมไปกับการใช้ฝิเจ้าที่แสดงสิทธิความเป็นเจ้าของเหนือพื้นที่ เช่น ฝิเจ้านาของทีนาเจ้านาย ฝิเจ้านาบริเวณนี้จะมีอำนาจมากเป็นที่ยำเกรงกว่าฝิเจ้านาบริเวณอื่นของชาวบ้านทั่วไป ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ไม่กล้าที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่บริเวณนี้

---

^{๖๖} สมพงษ์ จิตอารีย์, “การศึกษาทสุขวัณและพิธิสูขวัณของชาวไทลื้อ อำเภอบัว จังหวัดน่าน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๕๕.

^{๖๗} ศิริลักษณ์ สุภากุล, “พิธีกรรมพือนฝิกับการจัดระเบียบสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดลำปาง” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒, หน้า ๒๓.

หอนิเวศน์ที่บ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
(ที่มา : วัดสุวรรณคูหา จังหวัดพะเยา)

(๓) “ผีเจ้าบ้าน” หรือ “ผีเสื้อบ้าน” หรือ “ผีเสี่ยวบ้าน” คือผีอารักษ์หมู่บ้าน อาจเป็นผีดั้งเดิมก่อนเข้ามาตั้งชุมชน อดีตผู้นำ หรือ วีรบุรุษของหมู่บ้านเมื่อสิ้นชีวิตลง ก็ได้ยกขึ้นเป็นผีเจ้าบ้าน ปริณทลอำนาจจะเหนือกว่าผีเรือนและผีเจ้าที่ มีการผลิตซ้ำความเชื่อทุกปีด้วยพิธีกรรมดำหัวผีเจ้าบ้านช่วงปีใหม่(สงกรานต์)หรือเมื่อมีการขนานเหมือนกับผีระดับอื่นๆ ถือว่าผีเจ้าบ้านเป็นผีที่ควบคุมควบคุมกับหน่วยการปกครองหมู่บ้าน เมื่อคนภายในหมู่บ้านออกไปไกลค้างแรมที่อื่นนอกจากบอกรักบ้านก็ต้องบอกรักผีเจ้าบ้านด้วย ดังนั้นผีเจ้าบ้านนอกจากเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนยังทำหน้าที่ควบคุมสมาชิกหมู่บ้านไม่ให้เกิดกฏระเบียบ ช่วยจัดระเบียบเชื่อมรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มตระกูลต่างๆ ให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขภายในหมู่บ้าน บางหมู่บ้านจะมีม้าขี่เป็นสื่อกลางเหมือนผีปู่ย่าและผีเมือง หากบางหมู่บ้านไม่มีม้าขี่ก็ใช้สัญลักษณ์แทน เช่น หอผี ต้นไม้ใหญ่ หรือจอมปลวก เป็นต้น

(๔) “**ผีเมือง**” หรือ “**ผีเจ้าเมือง**” หรือ “**ผีเสื้อเมือง**” หรือ “**ผีเสี้ยวเมือง**” หรือ “**ผีควบเมือง**” เป็น “**ผีอารักษ์หลวง**” ที่มีศักดิ์สูงสุดและมีอำนาจแผ่กว้างใหญ่ไพศาลไปทั่วทั้งเมือง จะดูแลคุ้มครองปกป้องรักษาทุกสิ่งทุกอย่าง ตลอดถึงบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง ผีเมืองนอกจากเป็นผีอารักษ์ที่รักษาสถานที่สำคัญของเมืองแล้ว กษัตริย์หรือเจ้าเมืองเมื่อสิ้นชีวิตก็ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นผีเมืองด้วย และผีเมืองจะเพิ่มขึ้นตามกลุ่มผู้ปกครองในยุคหน้านับถือ โดยผีเมืองนอกจากเป็นการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของหมู่บ้านต่างๆ ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสำนึกร่วมของคนต่างชาติพันธุ์ให้มีสำนึกในความเป็นชาวเมืองร่วมกัน ซึ่งชาวเมืองบางกลุ่มไม่ได้นับถือพุทธศาสนา จึงสร้างสำนึกร่วมให้ทุกหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงผีเมือง จึงเป็นวิถีสร้างสำนึกร่วมในความเป็นคนภายในเมืองได้อย่างดี อีกทั้งผีเมืองยังเป็นแหล่งที่มาของอำนาจและความชอบธรรมประการสำคัญของการขึ้นเป็นเจ้าเมือง เนื่องจากผีเมืองก็คือผีปู่ย่าของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง จึงนำมาสู่การจัดลำดับศักดิ์ผีเมืองเพื่อให้ทำหน้าที่ตามระบบของตน และมีการจัดปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผีเมืองอยู่ตลอด เพื่อให้เชื่อมโยงเกี่ยวพันสิทธิธรรมอำนาจของกลุ่มผู้ปกครองเมืองในช่วงเวลานั้นๆ ผีเมืองจะมีม้าขี่เป็นสื่อกลาง และมีหอยผีเมืองเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรม

๓.๒ การจัดระบบผีรักษาเมืองประจำทิศ

ผีเมืองในตำนานปรากฏมีการจัดระบบให้เป็นผีประจำทิศทั้ง ๔ เพื่อให้ทำหน้าที่ดูแลรักษาตามปริณทณของตนเอง และผีเมืองทั้ง ๔ ก็จะขึ้นตรงต่อผีอารักษ์เมืองที่มีอำนาจสูงสุดอีกชั้นหนึ่ง เช่น

ผีรักษาประจำทิศทั้ง ๔ ของเมืองล่อง (๑) ผีพญามือเหล็ก(พญาข้อมือเหล็ก) รักษาเมืองด้านทิศเหนือ หัวเมืองล่องถึงเขตเมืองสองและเมืองแพร่ (๒) ผีพญาเป็กขะจา (พญาหูหิ้น) รักษาเมืองด้านทิศใต้ หางเมืองล่องถึงเขตเมืองเถิน เมืองลับแล และเมืองศรีสัชชนาลัย (๓) ผีเจ้าช้างปาน รักษาเมืองด้านทิศตะวันออกถึงเขตเมืองแพร่ และ (๔) ผีเจ้าเชิญเมือง รักษาเมืองด้านทิศตะวันตกถึงเขตเมืองลำปาง นอกจากนี้ก็มีผีเจ้ากุ่มกัณฑ์และผีเจ้าชินธาตุ รักษาพระธาตุศรีดอนคำ ที่เป็นพระธาตุใจเมืองหรือ พระธาตุสะดือเมือง และผีเจ้าเลาคำ รักษากลางเมืองล่องชั้นใน ทั้งหมดอยู่

ภายใต้อำนาจของฝ่พอเฒ่าหลวงที่เป็นผีหลวงเมืองล่อง^{๓๔}

ฝ่รักษาประจำทิศทั้ง ๔ ของเมืองสะเอียบ (๑) ฝ่พญาขุนแก้วและฝ่พญาขุนหาญ รักษาเมืองด้านทิศเหนือ (๒) ฝ่พญาผ่านและฝ่พญาหลวง(ฝ่พญาอัน) รักษาเมืองด้านทิศใต้ (๓) ฝ่พญาหลวงภูคา รักษาเมืองด้านทิศตะวันออก และ (๔) ฝ่พญาปู่ตูปุดองและฝ่พญาแสนนา รักษาเมืองด้านทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังมีชื่อเมืองหรือประตูเมืองทั้งสี่ทิศมีหรือฝ่รักษา คือ ฝ่พอเฒ่าตัวรักษาชื่อเมืองเหนือ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กรักษาชื่อเมืองใต้ ฝ่นางแก้วนางแมนรักษาชื่อเมืองตะวันตก และฝ่ฝายรักษาชื่อเมืองตะวันออก โดยฝ่อารักษ์ทั้งหมดอยู่ภายใต้ฝ่เจ้าเชิญเมือง (เจ้าเงินเมือง) ที่เป็นผีหลวงเมืองสะเอียบ

เมื่อสถาปนาระบบผีเมืองขึ้น ฝ่ประจำแต่ละทิศก็จะควบคุมฝ่เจ้าบ้าน ฝ่เจ้าที่ และฝ่เรือนเป็นลำดับชั้น ขณะเดียวกันก็เชื่อมโยงถึงฝ่รักษาแดนเมือง เช่น เมืองล่องฝ่อารักษ์ผาหลักหิน รักษาเขตแดนเมืองล่องกับเมืองแพร่ ฝ่อารักษ์พญาข้อมือเหล็กเขตเมืองด้ากับเมืองแพร่ ฝ่เจ้ามนโรระสีกับบริวาร(ผาข้างมูบ ผาเต่าระสี) เขตเมืองล่องกับเมืองลำปาง และฝ่เจ้าพ่อขุนตาน(พญาเบิก)เขตเมืองลำปางกับเมืองลำพูน ซึ่งยุคจาริตไม่มีการขีดเส้นแบ่งพรมแดนระหว่างเมืองอย่างชัดเจนเหมือนยุครัฐชาติ เพิ่งมีการฝังหลักปักปันกำหนดเขตแดนชัดเจนในพ.ศ.๒๔๔๒^{๓๕} เดิมจึงปลูกต้นไม้เป็นไม้หมายแดนเมืองหรือใช้สิ่งธรรมชาติ เช่น ปลูกไม้รวก ปลูกต้นไม้ หาดน้ำ และหนองน้ำ แบ่งเขตระหว่างเมือง ดังนั้นฝ่อารักษ์แดนเมืองจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญอันแสดงถึงเขตเปลี่ยนผ่านทางอำนาจของพื้นที่ เมื่อชาวเมืองจะออกนอกเมืองหรือกลับเข้าเมืองจึงต้องบอกกล่าวและมีสัญลักษณ์ เช่น เอาใบไม้เอาหญ้าไปวางไว้ หรือเอาก้อนหินไปวางไว้ที่ห่อผีหรือที่ชื่อเมือง เป็นต้น

^{๓๔} สัมภาษณ์พ่อนานคำมูล บุญส่ง อายุ ๕๕ ปี (ปูอาจารย์วัดพระธาตุศรีดอนคำ) เลขที่ ๑๒๓/๒ หมู่ ๗ บ้านดอนทราย ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๐

^{๓๕} สายัณห์ ชำมหนึ่ง (บรรณาธิการ), **แม่น้ำยม ป่าสักทอง วิถีชีวิตของคนสะเอียบ**, (กรุงเทพฯ : วนิดาเพลส, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗ - ๒๘.

^{๓๖} กจ.ร.๕ ม.๕๘ การเบ็ดเตล็ด “ปักหลักเขตแดนวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ.๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)”

๓.๓ การจัดระบบพิทักษ์รักษาเวียงและพื้นที่ต่างๆ

ผีเมืองของล้านนามีการจัดระบบให้รักษาประจำตามจุดต่างๆ โดยเฉพาะเวียงศูนย์กลางการปกครองของแต่ละเมือง ที่นอกจากสร้างความมั่นใจด้านกายภาพ โดยการก่อสร้างคูน้ำคันดินหรือกำแพงที่มั่นคงแข็งแรง ก็มีการสร้างความมั่นใจทางด้านจิตภาพโดยการสถาปนาให้มีผีอารักษ์ (เทวดา) รักษาตามจุดต่างๆ ของเวียงตลอดไปจนถึงบริเวณพื้นที่สำคัญของบ้านเมือง เช่น

ระบบพิทักษ์รักษาเวียงลำพูน มีผีอารักษ์ที่เป็น “ยักษ์” รักษาเวียงทั้ง ๔ ทิศ ร่วมกับ “ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔” ได้แก่ (๑) พุทธยักษ์ และ ท้าวอรรถวิษณุ รักษาเวียงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (๒) สัตตาศิริยักษ์ และ ท้าววิรุฬหะ รักษาเวียงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ (๓) ทิฆรต้ายักษ์ และ ท้าวกุเวระ รักษาเวียงมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และ (๔) ฆันตรยักษ์ และ ท้าววิรุฬหกษะ รักษาเวียงมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนประตูเมืองทั้งสี่ด้านก็มีผีอารักษ์รักษา คือ (๑) รักษาโตเทวบุตร รักษาประตูเวียงด้านทิศตะวันออกเฉียง (๒) ไชยภูมิเทวบุตร รักษาประตูเวียงด้านทิศใต้ (๓) สุรชาโตเทวบุตร รักษาประตูเวียงด้านทิศตะวันตก และ (๔) คันธรักษาโตเทวบุตร รักษาประตูเวียงด้านทิศเหนือ ซ้อนทับอีกชั้นด้วยความเชื่อฤกษ์รักษาเมืองทั้ง ๔ ทิศ คือ (๑) สุเทวฤกษ์ รักษาเมืองทิศเหนือ (๒) สุกกทันตะฤกษ์ รักษาเมืองทิศใต้ (๓) สุพรหมฤกษ์ รักษาเมืองทิศตะวันออกเฉียง และ (๔) สุมณนารทะฤกษ์ รักษาเมืองทิศตะวันตก นอกจากนี้ก็มีผีอารักษ์รักษาตามจุดสำคัญต่างๆ เช่น ผีเจ้าสุริยะ รักษาพระธาตุหรือภูเขายี่ ผีอนันตฤกษ์รักษาสายตือเมือง ผีอินทย์รักษาพระอัฐวารส ผีแม่นางจามเทวี ผีเจ้าสุริโย ผีเจ้าเตโช และผีแม่เจ้าตนหน้อย รักษาภายในเวียงลำพูน ผีอารักษ์เจ้าร่วมขวรักษาดอยขะม้อ และผีเจ้าอุบคำ รักษาหนองหล่ม เป็นต้น^{๑๖๖}

ระบบผีเวียงเชียงใหม่ มีนามผีอารักษ์ประตูทั้ง ๔ ด้านเหมือนกับเวียงลำพูน แจ่งเวียงและประตูเวียงทุกประตู ทั้งประตูเวียงชั้นในและชั้นนอกมีผีอารักษ์เทพดา รักษาเพื่อกันสิ่งชั่วร้ายเข้าสู่ภายในเวียง มีการสร้างสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมืองขึ้นมาให้เป็นรูปธรรมและมีพิธีกรรมเป็นตัวผลิตซ้ำ ที่สำคัญคือมีเสาหลักอินทขิลที่

^{๑๖๖} ภูเดช แสนสา (ปริวรรต), **ปฐมมัจฉิมตำนานเมืองละคร** ฉบับวัดพิชัย ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ทางเข้า ๒ ข้างประตูเมืองทั้ง ๕ แจ่งเวียงทั้ง ๔ และกลางเวียง จารึกเป็นยันต์ต่างๆ
กลับหัวกลับข้างเหมือนเงาในกระจก เพื่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์แก่ชาวเมืองและ

หอเสาอินทซิล เมืองเชียงใหม่
(ที่มา : วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่)

ป้องกันสิ่งชั่วร้ายเข้าสู่ภายในเวียง^{๔๓} หัวเวียงมีรูปปั้นพญาสิงห์(ช่วงสิงห์) รูปปั้นพญาช้างเผือก (ช่วงช้าง) หางเวียงมีรูปปั้นพญาเสือ (ช่วงเสือ) และภายในเวียงอันเป็นปริณทณที่ศักดิ์สิทธิ์มีฝออาร์กษเทวดารักษา การอวมงคลต่างๆ จึงหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นภายในเวียง รวมถึงการเผาศพภายในเวียงอีกด้วย^{๔๔} หรือหากตายนอกเวียงก็ห้ามเอาศพหรือเถ้ากระดูกกลับเข้าภายในเวียง^{๔๕}

ฝออาร์กษเมืองเชียงใหม่มีทั้งหมดจำนวน ๒๘ แห่ง ที่สำคัญคือเสเอาอินทขิล (สะตือเมือง) ที่กลางเวียง ประตูเวียงทั้ง ๕ และแจ่งเวียงทั้ง ๔^{๔๖} มีฝออาร์กษช้าง ๘ เชือกรอบพระเจดีย์หลวง^{๔๗} มีพญาช้างเผือก ๒ เชือก พญาราชสีห์ ๒ ตัว อยู่หัวเวียง พญาเสือ ๒ ตัวอยู่หางเวียง ฝออาร์กษแม่ปิง ต้นไม้ยางกลางเวียง พญามังราย นางหลวง นางแสนง ขุนหลวงวิลังคะ^{๔๘} พญากุมภัณฑ์ ๔ ตนที่รักษาเสเอาอินทขิล พญาคุมภัณฑ์ ๒ ตนหามเสเอาอินทขิลลงมาฝังไว้กลางเวียง ทั้ง ๒๘ แห่งจะมีการบูชาและสืบชะตาเมืองประจำทุกปี จึงเกิดมีประเพณีพิธีกรรมสำคัญเกี่ยวกับผีและพุทธของเมืองเชียงใหม่ คือ พิธีกรรมบูชาเสเอาอินทขิล (เดือน ๘ - ๙) สืบชะตาเมือง (เดือน ๙) เลี้ยงออกหลักเมืองที่แจ่งศรีภูมิ (เดือน ๙) เลี้ยงปู่สะย่าสะ (เดือน ๙) และเลี้ยงเข้าหลักเมืองที่แจ่งศรีภูมิ (เดือน ๔) ขณะเดียวกันรายรอบหอบเสเอาอินทขิลเมื่อถึงประเพณีบูชาก็สร้างหอดด้วยไม้อ้อควายไว้รอบเสเอาอินทขิล คือ หอพญาราชสีห์อยู่ทิศเหนือ หอพญาช้าง

---

^{๔๓} ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนกุล (บรรณาธิการ), **ล้านนาอันอุดม**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒ - ๕๓.

^{๔๔} หน่วยงานศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ, **ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่**, (อ่างแล้ว), หน้า ๒๓.

^{๔๕} “จาริตเมืองเชียงใหม่” อ่างในศรีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : นพบุรี, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๙.

^{๔๖} ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (ปริวรรต), **ตำนานธรรมิกราช ตำนานดอนเต้า พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และกฎหมายเข่านา**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๘.

^{๔๗} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**, (เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓ - ๓๔.

^{๔๘} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**, (อ่างแล้ว), หน้า ๔๕.

อยู่ทิศตะวันออก หอพระนอนอยู่ทิศใต้ และหอพระอยู่ทิศตะวันตก^{๔๔} ส่วนหอพระที่สร้างขึ้นเป็นการถาวรข้างหอเสนาอินทขิล คือ หอพระดาบส (พระฤาษี) กับหอพระนอน ทิศตะวันตกเฉียงใต้ หอพระข้างกับพญาสิงห์ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากระบบผังดังกล่าวมาในข้างต้น บางเมืองยังมีลักษณะพิเศษออกไป เช่น เมืองสะเอียบ มี “มิดเมือง” ใช้ต้นไม้ใหญ่และหอฝั่มิดเมืองเป็นสัญลักษณ์ เป็นฝั่มที่บันดาลน้ำฟ้าสายฝนให้กับบ้านเมือง พร้อมไปกับควบคุมการประพฤติปฏิบัติตนของหญิงสาวไม่ให้มีการชู้สาวก่อนการสมรส (ใส่ฝั่ม) และมีประเพณีเกี่ยวกับฝั่มเมือง คือ ปอยฝั่ม เป็นการอัญเชิญฝั่มทั้งเมืองมาพ้อนและพลีกรรม ส่วนเมืองลำปางก็มีสนามฝั่มเพื่ออัญเชิญฝั่มทั้งเมืองมาพ้อนและพลีกรรม และพิธีหยาบเมือง ที่มีการอัญเชิญฝั่มเมืองมาประกอบพิธีกรรมผ่านม้าขี่เมื่อเจ้าเมืองคนใหม่จะขึ้นครองเมืองสะเอียบ โดยฝั่มทั้งหมดในแต่ละเมืองของล้านนาแทบทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อ “ฝั่มเจ้าหลวงคำแดง” ที่ถ้ำหลวงเชียงดาว เมืองเชียงใหม่^{๔๕} เช่น เมืองสะเอียบ (ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่) เมืองต้า (ตำบลเวียงต้าและตำบลต้าผามอก อำเภอสอง จังหวัดแพร่) และเมืองเถิน (อำเภอเถินและอำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง) เมื่อถึงวันพระฝั่มในแต่ละเมืองจะต้องเข้าร่วมประชุมที่ถ้ำหลวงเชียงดาว^{๔๖} อันเป็นการสร้างระบบเครือข่ายทางการปกครองของล้านนาทางจินตภาพผ่านระบบ “ฝั่ม” ไปพร้อมกับสร้างระบบเครือข่ายทางการปกครองทางกายภาพผ่านระบบ “เจ้า” (กษัตริย์ หรือ เจ้าเมือง)

ตัวตนของเมืองในล้านนา จึงประกอบขึ้นด้วยหัวใจสำคัญ คือ “เจ้า” “พุทธ” (พราหมณ์) และ “ฝั่ม” มีการจัดระบบทางจินตภาพซ้อนทับไปกับระบบทางกายภาพ ทั้งการจัดแบ่งปริมณฑลของเมืองและเวียงออกเป็นสวนต่างๆ มีการสร้างวัดสำคัญ เป็นองค์ประกอบของเมือง ทั้งวัดมิ่งเมือง วัดหัวขวง วัดหลวงประจำเมือง และ

---

^{๔๔} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต), *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม*, (อ้างแล้ว), หน้า ๑๙.

^{๔๕} สัมภาษณ์แม่ฮ้อยสังวาลย์ ยอดคำ(ธิดาขุนระบีน) อายุ ๗๕ ปี เลขที่ ๔ หมู่ ๓ บ้านมอน ตำบลเวียงต้า อำเภอสอง จังหวัดแพร่ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๙.

^{๔๖} สัมภาษณ์พระครูวิธานพัฒนารณ (พระประหัด อคฺคเตโช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบน (พ.ศ.๒๕๓๓ - ปัจจุบัน) อายุ ๖๔ ปี บ้านแม่พริกบน ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

วัดสี่มุมเมือง มีการจัดระบบพระธาตุ ทั้งระบบบูชาพระธาตุประจำปีเกิด ระบบบูชาพระธาตุประจำปีพระเจ้าฟ้าพระองค์ และระบบบูชาพระธาตุสี่มุมเมือง (ระบบพระธาตุสี่จอม) สร้างเวียงพระธาตุหรือเวียงทางศาสนา ตลอดจนสถาปนาพระธาตุประจำเมือง ขึ้นตามภูเขาหรือพื้นที่สำคัญต่างๆ มีการจัดระบบพิธีให้ควบคุมสังคมระดับต่างๆ ภายในเมือง จัดระบบพิธีรักษาทิศทั้ง ๔ ของเมือง ตลอดไปจนถึงระบบพิธีรักษาเวียงและพื้นที่สำคัญต่างๆ ของเมือง ซึ่งบทความนี้ผู้เขียนได้พยายามนำเสนอเป็นเบื้องต้นเกี่ยวกับตัวตนของเมืองในล้านนา แต่ทว่าตัวตนของเมืองในล้านนามีความสลับซับซ้อนและยังมีเมืองอีกจำนวนมากที่ยังไม่ได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบ ดังนั้นเพื่อให้ครอบคลุมและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น จึงต้องทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมกันต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

เอกสารชิ้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จารึกทำยัคัมگیرตำนานห้วยอ้อ วัดพระธาตุศรีดอนคำ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่

พ.ศ. ๒๔๐๑

จารึกทำยัคัมگیرปฐมสมโพธิจาร วัดแม่ลานเหนือ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ พ.ศ.๒๓๕๓

จารึกทำยัคัมگیرพญาคางคาก ผู้กตัญญู วัดดอนมูล ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ พ.ศ.๒๔๕๐

จารึกทำยัคัมگیرมหาปฏิฐาน วัดผาแดงหลวง ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง พ.ศ.๒๔๗๗

จารึกทำยัคัมگیرมูลกิตติ วัดพระธาตุไฮสร้อย ต.ปากกาง อ.ลอง จ.แพร่ พ.ศ.๒๔๓๔

จารึกทำยัคัมگیرไวยาหารติกนิบาต ผู้ก ๑๓ วัดหมื่นกาต ต.หัวเวียง อ.เมือง จ.ลำปาง

พ.ศ. ๒๓๔๔

จารึกทำยัคัมگیرไวยาหารเทศนาจริยาปิฎกะ วัดนาตุ้ม ต.บ่อเหล็กทอง อ.ลอง จ.แพร่

พ.ศ. ๒๓๗๘

จารึกทำยัคัมگیرสุวรรณสังข์ ผู้ก ๒ วัดแม่ลานเหนือ ต.ห้วยอ้อ อ.ลอง จ.แพร่ พ.ศ. ๒๔๗๗

จารึกทำยัคัมگیرอุปกุต วัดผาแดงหลวง ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง พ.ศ. ๒๓๕๑

ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), **พบสาคำเรียกขวัญขึ้นเรือนใหม่** ฉบับบ้านนาตุ้ม เมืองลอง

_____ (ปริวรรต), **ตำนานเชียงใหม่** ฉบับวัดอัมพาราม บ้านกลาง อ.สันป่าตอง

จ.เชียงใหม่

_____ , **ตำนานเมืองล่อง** ฉบับตรวจสอบ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๐.

_____ (ปริวรรต), **สมุดไโรราชของพ่อหนานคำมูล บุญส่ง**

_____ (ปริวรรต), **ปฐมมัจฉิมิตำนานเมืองละคร** ฉบับวัดพิชัย ต.พิชัย อ.เมือง
จ.ลำปาง

หจช. ร.๕ ม.๒.๑๒ ก/๕๙ **ใบบอกเมืองขุนยวม แม่ฮ่องสอน เมืองใหม่ เมืองแจะ**
เมืองน่าน ลำพูน

สวรรคโลก เมืองเถินบุรี เมืองท่าสะยา (ท่าสองยาง) (๑๐ ธ.ค. ๑๐๘ - ๓๐ มิ.ย. ๑๐๙)

หจช.ร.๕ ม.๕๘ **การเปิดเตล็ด**

เอกสาร ชั้นต้นที่ตีพิมพ์

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่.**ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี.**

เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๓๘.

ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (ปริวรรต). **ตำนาน**

ธรรมิกราช

ตำนานดอนเต้า พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และกฎหมายเข่านา. เอกสารอัดสำเนา,

๒๕๒๓.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต). **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม.** เอกสาร

อัดสำเนา, ๒๕๓๗.

_____ . **ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่.** เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๔.

สรสวัสดิ อ่องสกุล (ปริวรรต). **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์,

๒๕๓๙.

หนังสือ

กรรณก รัตนวราภรณ์. **จักรวาลคติในการวางผังวัดหลวงล้านนา : สัญลักษณ์สะท้อน**

อำนาจรัฐในอนุภูมิภาค

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., ๒๕๔๕.

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. **แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน.** ม.ป.พ. :

ม.ป.พ., ๒๕๔๘.

ทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณของรัฐบาล. **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา.**

เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล(บรรณาธิการ), **ล้านนาอันอุดม**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, ๒๕๔๒)
วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร. **ประวัติวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จังหวัดแพร่**

ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. แพร่ : เมืองแพร่การพิมพ์, ๒๕๕๕.

วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่. **ขัตติยานีศรีล้านนา.** กรุงเทพฯ : วิทอินดีไซด์, ๒๕๔๗.

ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : นพบุรี, ๒๕๔๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ(บรรณาธิการ). **พระเมรุ ท่าไม้? มาจากไหน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :
เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๑

สายัณห์ ข้ามนิ่ง (บรรณาธิการ). **แม่ย่าม ป่าสักทอง วิถีชีวิตของคนสะเยียบ.**
กรุงเทพฯ : วนิดาเพลส, ๒๕๔๙.

Georges Condominal. From Lawa to Mon, from Saa to Thai Historical and
anthropological of Southeast Asian social spaces. Canberra : Dep.
Of Anthropology, Reseach School of pacifics Studies, Australian
Nations University, 1990.

วิทยานิพนธ์, รายงานการวิจัย, เอกสาร, แผ่นพับ

รณิ เลิศเลื่อมใส. **ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย : ศึกษาจากคัมภีร์โบราณ**
ไทอาหม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๑.

วัดต้าแป้น ต.เวียงต้า อ.ลอง. **พระเจ้าแสนทอง.** เอกสารแผ่นพับ.

ศิริลักษณ์ สุภากุล. **พิธีกรรมพืชน้ำกับการจัดระเบียบสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัด**
ลำปาง วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

สมพงษ์ จิตอาวีย์. **การศึกษาบทสวดวิญญูและพิธีสวดวิญญูของชาวไทลื้อ อำเภอป่า จังหวัด**
น่าน วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรม
ล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พ.ศ.๒๕๔๕.

การสัมภาษณ์

พ่อหนานคำมูล บุญสง อายุ ๕๙ ปี ๑๒๓/๒ หมู่ ๗ บ้านดอนทราย ตำบลห้วยอ้อ
อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๐.

พ่ออัยขึ้น ักัญญมี อายุ ๘๐ ปี ๑๑๒/๑ หมู่ ๘ บ้านเหล่าศรีภูมิ ตำบลเวียงต้า อำเภอคลอง
จังหวัดแพร่ ๒๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๐.

พ่อหนานทอง (ประทีป) กันทะเขียว อายุ ๖๘ ปี ๕๗/๓ หมู่ ๓ บ้านม่อน (บ้านใหม่)
ตำบลเวียงต้า อำเภอคลอง จังหวัดแพร่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๐.

พระครูวิธานพัฒนาภรณ์ (พระประหัยต์ อกุคเตโช) เจ้าอาวาสวัดแม่พริกบน อายุ
๖๔ ปี บ้านแม่พริกบน ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง ๑๐
พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖

แม่อัยสังวาลย์ ยอดคำ อายุ ๗๕ ปี ๔ หมู่ ๓ บ้านม่อน ตำบลเวียงต้า อำเภอคลอง
จังหวัดแพร่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๙.

- ✧ หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา
- ✧ รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา
- ✧ ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา
- ✧ ประวัติผู้เขียนบทความในวารสารไทยศึกษาฉบับนี้

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เพื่อตีพิมพ์ในวารสารไทยศึกษา

๑. เป็นบทความทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับไท - ไทยศึกษาเพื่อองค์ความรู้ใหม่หรือทบทวนภูมิปัญญาของคนไท - ไทย ให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป
๒. เป็นบทความภาษาไทย ความยาวประมาณ ๑๕ หน้ากระดาษ A๔ ขนาดอักษร Angsana New ๑๔ พร้อมทั้งแฟ้มข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์
๓. ส่งบทความพร้อมบทความย่อในรูปแบบของไฟล์ข้อมูล เลือกส่งได้หลายช่องทาง ดังนี้ โดยส่งบทความด้วยตนเอง ส่งทางไปรษณีย์ หรือส่งมาที่ E-mail : thstudies@chula.ac.th และส่งบทความฉบับพิมพ์มาที่กองบรรณาธิการวารสารไทยศึกษา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารประชาธิปไตย - ราไพพรรณี ชั้น ๙ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ ผู้เขียนบทความต้องส่งบทความทั้ง ๒ ช่องทาง จึงจะได้รับการพิจารณา
๔. วารสารไทยศึกษาเปิดรับบทความตลอดปี ทั้งนี้รอบการพิจารณาบทความโดยคณะบรรณาธิการ ๒ รอบ ดังนี้
  ๑. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับแรก (เดือนมกราคม- เดือนมิถุนายน) พิจารณาราวเดือนพฤศจิกายนของปีก่อนหน้า
  ๒. บทความที่ตีพิมพ์ในฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม - เดือนธันวาคม) พิจารณาราวเดือนพฤษภาคม ของปีเดียวกัน
๕. ต้องระบุชื่อบทความ ชื่อ - นามสกุลจริง และประวัติโดยย่อของผู้เขียนบทความ พร้อมวุฒิการศึกษา ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานอย่างชัดเจน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๖. บทความต้องมีบทความย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวรวมกันไม่เกิน ๑ หน้า กระดาษ A๔
๗. หากบทความมีตารางหรือแผนภูมิประกอบ ให้แนบไฟล์ภาพ ตาราง หรือแผนภูมิมาพร้อมกับบทความด้วย
๘. การอ้างอิงใช้ระบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ (the footnote system) และมีบรรณานุกรมเรียงตามลำดับตัวอักษร

๙. ทักษะความสามารถได้รับการประเมินคุณภาพของบทความทั้งในด้านเนื้อหาและความเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย ๒ ท่าน ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความโดยระบบ Blind Reader
๑๐. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการไม่ส่งคืนต้นฉบับเปิดเผยชื่อผู้ทรงคุณวุฒิแก่ผู้เขียนบทความในทุกกรณี ยกเว้นการแก้ไขภาษาและระบบอ้างอิงของบทความ
๑๑. บทความทุกบทความเป็นลิขสิทธิ์ของวารสารไทยศึกษา การเผยแพร่หรือนำไปใช้ในการอ้างอิงแหล่งที่มาจกวารสาร ต้องได้รับคำยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้จัดการวารสารเท่านั้น

รายชื่อหนังสือและสิ่งพิมพ์ของสถาบันไทยศึกษา

หนังสือ

๑. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **สาระไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๑๕๐ บาท)
๒. จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. **ร้อยคำร้อยความ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๓. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ทำเนียบผลงานวิจัยด้านไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๑๘๐ บาท)
๔. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และคณะ. **ภาษาไทยที่ดีเป็นอย่างไรใครกำหนด**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕. (ราคาเล่มละ ๔๐ บาท)
๕. อรวรรณ บรรจงศิลป์ **ศรียางคศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๖. ศรีศิลป์ บุญขจร. **กลอนสดภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)
๗. ประคอง นิมมานเหมินท์. **ย่าขั้วญ่า**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๖๐ บาท)
๘. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **พินิจไทยไตรภาค ปฐมภาค : ภาษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙. (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. ศรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ทุตติภาค : ศิลปวัฒนธรรมและวรรณคดี**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๐. ศรีศิลป์ บุญขจร, บรรณาธิการ. **พินิจไทยไตรภาค ตติยภาค : ประวัติศาสตร์และไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐. (ราคาเล่มละ ๒๐๐ บาท)
๑๑. กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓. (ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท)

๑๒. ประคอง นิมมานเหมินท์. **เจ้าเงือกหาญวีรบุรุษไทลื้อ** ตำนาน มหาภาพย์
พิธีกรรม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔. (ราคา
เล่มละ ๒๕๐ บาท)

วารสารระดับชาติ

๑. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑
กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๑ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๒. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติศิลป์
ภูมิปัญญาไทย** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๑ - มกราคม ๒๕๕๒ (ราคา
เล่มละ ๑๐๐ บาท)
๓. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑
กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๒ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๔. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมมติภูมิปัญญา
อาหารไทย** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๒ - มกราคม ๒๕๕๓ (ราคา
เล่มละ ๑๐๐ บาท)
๕. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวรรณกรรม
พุทธศาสนาในสังคมไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๓
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๖. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพุทธศิลป์ในสังคม
ไทย** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๓ - มกราคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ
๑๐๐ บาท)
๗. วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับวัฒนธรรมใน
เชิงวัตถุ** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๔ (ราคาเล่มละ
๑๐๐ บาท)
๘. รุ่งอรุณ กุลธำรง, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๔ - มกราคม ๒๕๕๕
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๙. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพิธีกรรมและ
ความเชื่อในชีวิตไทย-ไท** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๕
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

๑๐. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสมบัดิทาง
วัฒนธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ - มกราคม
๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๑. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับศาสนาและ
พระมหากษัตริย์กับการสร้างสรรค์สังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ -
กรกฎาคม ๒๕๕๖ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๒. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับพลวัตและ
การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมในสังคมไทย** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๖ -
มกราคม ๒๕๕๗ (ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๓. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับการเผยแพร่
คตินิยมพุทธศาสนาผ่านสื่อ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๗
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)
๑๔. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, บรรณาธิการ. **วารสารไทยศึกษา ฉบับสรรพศิลป์
ในสังคมไทย** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗ -มกราคม ๒๕๕๘
(ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท)

วารสารและหนังสือระดับนานาชาติ

วารสาร

๑. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.1/2008 (Price
150 baht)
๒. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.2/2009 (Price
200 baht)
๓. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.3/2010 (Price
200 baht)
๔. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.4/2011 (Price
200 baht)
๕. RIAN THAI International Journal of Thai Studies Vol.5/2012 (Price
200 baht)

๖. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.6/2013 (Price 200 baht)
๗. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.7/2014 (Price 200 baht)
๘. **RIAN THAI** International Journal of Thai Studies Vol.8/2015 (Price 200 baht)

หนังสือ

๖. **Essays on Thai Folklore** by Phraya Anuman Rajadhon Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University, 2009 (Price 350 baht)

สิ่งพิมพ์พิเศษ

๑. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๑
๒. รวมบทความวิจัยจากการประชุมวิชาการระดับนานาชาติเรื่อง “Buddhist Narratives in Asia and Beyond” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเจริญพระชนมายุ ๕๕ พรรษา เมื่อวันที่ ๘-๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เล่มที่ ๒

ประวัติผู้เขียน Biographies of the authors

อาจารย์ รัตนพล ชื่นคำ

อาจารย์รัตนพล ชื่นคำ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Mr. Rattanaphon Chuenka is currently a lecturer in the Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

อาจารย์ วรณพร พงษ์เพ็ง

อาจารย์วรณพร พงษ์เพ็ง ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Ms. Vannaporn Phongpheng is currently a lecturer in the Department of Thai, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University.

อาจารย์ ศรันยา เสี่ยงอารมณ

อาจารย์ศรันยา เสี่ยงอารมณ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาการออกแบบอุตสาหกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ms. Saranya Siangarom is currently a lecturer in the Department of Industrial Design, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University.

อาจารย์ ธรยศ ศรีรัตนบัลล์

อาจารย์ธรยศ ศรีรัตนบัลล์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Mr. That Sriratanaban is currently a lecturer in the Department of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Science, Chiang Mai Rajabhat University.

อาจารย์ ภูเดช แสนสา

อาจารย์ภูเดช แสนสา ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Mr. Phookeit Saensa is currently a lecturer in the Department of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Science, Chiang Mai Rajabhat University.

ใบสมัครสมาชิกวารสารไทยศึกษา

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว)..... นามสกุล.....
สถานที่จัดส่งวารสารไทยศึกษา เลขที่.....ตรอก/ซอย.....
หมู่ที่.....หมู่บ้าน.....ถนน.....
แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
โทรศัพท์.....โทรสาร.....
E-mail.....

มีความประสงค์สมัครเป็นสมาชิกวารสารไทยศึกษา

- ประเภทสมาชิก ๑ ปี / ๒ ฉบับ (๑๖๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
- ประเภทสมาชิก ๒ ปี / ๔ ฉบับ (๓๒๐ บาท) รวมค่าส่ง
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ปีที่ .....ฉบับที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ชำระเงินโดย

- ชำระเงินสดด้วยตนเองที่สถาบันไทยศึกษา
- ชำระเงินผ่านธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) สาขาสภาอากาศไทย
ประเภทบัญชี ออมทรัพย์ ชื่อบัญชีสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี ๐๔๕ - ๒ - ๔๙๕๐๖๓
- ได้ส่งสำเนาหลักฐานการชำระเงินมาพร้อมนี้
วันที่ส่งหลักฐาน...../...../.....

ส่งใบสมัครสมาชิกและสอบถามรายละเอียดได้ที่

จันทิพย์ จำปาทิพย์งาม
สถาบันไทยศึกษา อาคารประชาธิปไตย - ราโพพรรณี ชั้น ๙
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๓๔๔๕ โทรสาร ๐ ๒๒๕๕ ๕๑๖๐

